

Arh. GHEORGHE PATRAŞCU

*

ARHITECTURA ŞI TEHNICA POPULARĂ

EDITURA TEHNICĂ
BUCUREŞTI, 1984

Autorul mulțumeşte tuturor celor care l-au ajutat la realizarea lucrării :
— arhitectului Peter Derer, pentru imboldul inițial ;
— conducătorului Muzeului Tehnicii Populare din Sibiu, muzeograful Cornel Bucur ;
— muzeografei Marcela Necula, de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, pentru surse bibliografice ;
— cercetătorului şef Henri Raulin, de la Centrul de Etnologie Francez ;
— cercetătoarei Nada Vuletic, de la Muzeul de Etnografie din Belgrad.
Pentru materiale referitoare la colecții de arhitectură populară :
— Muzeul Tehnicii Populare din Sibiu ;
— Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca ;
— Muzeului Satului din Bucureşti.

Notă

Pentru obiectele de arhitectură ce aparțin unor muzee etnografice din țară s-au folosit următoarele prescurtări :
Muzeul Satului, Bucureşti M.S.
Muzeul Tehnicii Populare, Sibiu M.T.P.
Muzeul Etnografic al Transilvaniei,
Cluj-Napoca M.E.T.

Pentru obiectele de arhitectură ce aparțin unor muzee etnografice din străinătate, menționarea lor s-a făcut prin note.

Obiectele de arhitectură fără nici o mențiune se găsesc „in situ".

Materialul grafic, desene şi fotografii, a fost realizat de autor. Releveele au fost obținute din materialul bibliografic sau prin relevare directă de către autor.

The Production Framework in Folk Architecture

This work aims at achieving a study of Romanian folk architecture by trying to penetrate the fundamental problems of this remarcable phenomenon of popular culture. The fact that we had to limit ourselves to just one of the factors that exert an influence on folk architecture, namely the economic activity, was imposed by the relative lack of importance which the mentioned subject was granted with. The author intends to further analyse other aspects of folk architecture in the light of different factors, this work being just a first step in this direction. Within the work we shall find however unanvoidable references to some general problems such as typologies or space conceptions in folk architecture.

The problems dealt with in this paper refer mainly to Romanian folk architecture, but the author also tries to achieve a comparative study referring to architectural expressions in some European culturus with a view of outlining both the specific characteristics and the elements of universal value which have governed folk creation within this field.

The first two chapters try to define the field dealt with in the work, to explain some terms, to justify the aim of this paper and to approach the subject from a historical point of view. The next three chapters treat the subject with detailed references to architectural objects which belong both to the Romanian village civilization and some European civilizations.

The peasant’s activities have exerted a great influence upon his dwelling and the construction of his house and the areas devoted to the practice of different activities and trades have been part of the life in the village. They complete the image of the tradițional village collectivity giving a whole view of the production mode together with the tools and facilities and establishing more accurately the stage of evolution of folk civilization.

Bunicului meu, Gheorghe, fierarul din Berislăveşti

Prefaţă

Arhitectura populară românească a perpetuat pînă aproape de zilele noastre elemente remarcabile ale unei culturi de o mare forţă de expresie. Fenomenele pe care le trăim, legate de industrializarea accelerată a ţării, de schimbarea condiţiilor de viaţa în mediul rural, au adus dovezile materiale ale vieţii tradiţionale din satul românesc in faza de dispariţie, fiind înlocuite cu structuri care tind din ce în ce mai mult să poarte tiparele civilizaţiei moderne.

În aceste condiţii, acţiunile de protecţie a ultimelor monumente de arhitectură populară ce s-au mai păstrat „in situ" precum şi cercetarea ar trebui să se intensifice, profitînd de ultimele contacte directe cu o lume care i-a dispărea inevitabil. România a cunoscut o mişcare remarcabilă în acest domeniu dacă o raportăm la multe ţări europene, dar există totodată şi aspecte insuficient abordate. Imensa experienţă constructivă acumulată de arhitectura populară prin munca a zeci de generaţii anonime de ţărani constructori se cere mai deplin relevată.

Lucrarea îşi propune un studiu al arhitecturii populare româneşti în context european, încercînd o pătrundere spre unele probleme fundamentale ale sale, legate de influenţa ocupaţiilor asupra spaţiului construit. Limitarea strictă la unul dintre factorii de influenţare a arhitecturii populare, şi anume la cel al activităţii economice, a fost impusă de relativa lipsă de importanţă acordată subiectidui enunţat. Pe parcursul lucrării se vor face însă inevitabil referiri şi la probleme generale, de genul tipologiilor sau al concepţiilor spaţiale în arhitectura populară.

Istoria culturii şi civilizaţiei unui popor nu poate fi cunoscută fără studiul modului de producţie, deci al muncii şi uneltelor omului, al creaţiilor realizate prin ele. Dacă În privinţa instalaţiilor, a mijloacelor de producţie, există studii etnografice de specialitate, în general particularizate, pentru cadrul construit care le adăpostea nu există studii sistematice. Ocupaţiile ţăranului şi-au pus amprenta asupra locuinţei şi construcţiilor gospodăriei sale, iar spaţiile destinate practicării unei ocupaţii, unui meşteşug, făceau parte integrantă din viaţa satului: Ele întregesc imaginea colectivităţii săteşti de tip tradiţional, stabilind mai exact nivelul ei de evoluţie.

Problemele dezbătute privesc arhitectura populară românească, dar se face şi o încercare de studiu comparativ, cu referiri la manifestări arhitecturale ale unor culturi etnografice europene, cu scopul evidenţierii caracterelor specifice dar şi a elementelor de factură universală ce au guvernat creaţia populară în acest domeniu. S-a făcut aceasta în virtutea unei unităţi culturale europene incontestabile, ca expresie a fondului de tradiţie, moştenit de la culturi străvechi ce s-au influenţat reciproc.

Prin prisma evoluţiei spaţiilor destinate adăpostirii activităţilor economice în arhitectura populară, se vor face referiri atît la spaţiile destinate locuirii cît şi asupra modului de organizare a gospodăriilor ţărăneşti.

Primele două capitole încearcă o delimitare a sferei abordate, lămurirea unor termeni, o justificare a demersului făcut precum şi o abordare a subiectului din punct de vedere istoric.

Prin tradiţie, ocupaţiile şi, în special, unele meşteşuguri, prin caracterul lor de activităţi individuale sau de familie, au fost legate de funcţiunea de locuire a gospodăriei. În funcţie de specificul activităţii, de gradul de evoluţie, spaţiile destinate activităţii economice au îmbrăcat forme de la o contopire totală cu spaţiul de locuit pînă la independenţă faţă de gospodărie. Urmărind această evoluţie, următoarele trei capitole tratează subiectul propus cu referiri de detaliu la construcţii aparţinînd atît arhitecturii populare din România cît şi altor arii geografice.

Referirile vizînd arhitectura populară românească se fac mai ales la epoca sa de maturitate, considerată ca atingînd apogeul expresivităţii, cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi sfîrşitul secolului al XIX-lea, dos desigur că se vor face referiri şi la perioada „arhaică" a construcţiilor originare sau la cea mai recentă a contaminării prin contactul cu civilizaţia modernă[1]. Pentru culturile etnografice europene se au În vedere În general aceleaşi perioade, ţinînd seama de apogeul evoluţiei fiecăreia. Nu s-a respectat un raport cronologic strict între obiectele concrete ce intră În discuţie comparativă, avînd în vedere tendinţa spre atemporalitate a culturilor populare. Se urmăreşte mai puţin evoluţia istorică, cît cea tipologică a spaţiilor arhitecturale menţionate.

Deoarece economia bazată pe mijloace de producţie tradiţionale este într-o fază de accentuat regres, lucrarea are ca bază de documentare colecţiile unor muzee etnografice, atît din ţară cît şi din spaţiul european. Aceste colecţii, prin faptul că au selectat piesele cele mai reprezentative, iar în unele

[1] Etapele parcurse de arhitectura populară românească, corespund propunerii făcute de Paul Petrescu în : Arhitectura ţărănească de lemn din România. Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 59.

cazuri au un profil economic, tehnic, acoperă aproape în întregime problematica propusă. Acolo unde acest lucru nu a fost posibil s-a apelat, fie la obiective aflate „in situ", fie la surse bibliografice.

Nevizînd un studiu monografic sau exhaustiv s-a încercat relevarea a cîte ceva din frumusețea arhitecturii populare românești, a filonului său național și a valențelor sale universale.

Lucrarea se adresează arhitecților, studenților arhitecți, etnografilor, cărora le oferă un punct de vedere al arhitectului, precum și publicului interesat in probleme de arhitectură și etnografie.

Cultura şi arhitectura populară. Ocupațiile şi arhitectura populară

Termenul „cultură populară", utilizat în mod curent, poate fi definit prin prisma filozofiei culturii drept cultură minoră. O cultură de tip minor, reprezintă totalitatea valorilor materiale și spirituale create de o formațiune sau grup social, caracterizat de o anumită psihologie colectivă, în procesul vieții sociale, de-a lungul timpului. Ea este creată prin prisma anumitor structuri ce caracterizează oamenii din cadrul colectivității respective, care vizează în special categoriile inconștiente ale spiritului uman, anumite „structuri copilărești" ale omului. Prin opoziție, o cultură de tip major sau monumentală vizează mai mult categoriile conștiente ale spiritului uman și este creată prin prisma „structurilor mature" ale omului[2]. O cultură este minoră sau majoră În funcție de psihologia creatorilor și colectivității. O dată cu cultura majoră începe creația dirijată, ca efect al voinței creatoare, dar ea nu este nicidecum o fază de apogeu, de maturitate a unei culturi minore. In cadrul aceluiași context spațio-temporal, pot coexista o cultură majoră și una minoră, dar în același timp cele mai remarcabile culturi de tip major au beneficiat și s-au clădit pe structurile unor puternice culturi minore.

Civilizația populară trebuie privită ca nivel de dezvoltare, ca stare a vieții sociale, materiale și spirituale a unei formațiuni sau grup social, creator de cultură populară.

Studiul culturilor populare poate deveni o palpitantă acțiune de dezvăluire a resurselor culturale încă latente ale unei colectivități, ale unui popor. Arhitectura populară, ca expresie directă a culturii respective sub forma sa materială, „a nevoilor și a valorilor ca și a năzuințelor și idealurilor unui popor"[3], trebuie desigur să ocupe un loc important în cadrul unei astfel de acțiuni. Arhitectura populară poate dezvălui idealurile spațiale ascunse ale unui popor, ale unei colectivități ce intră cu o pondere esențială în definirea a ceea ce Blaga înțelege prin „matricea stilistică" și „orizontul spațio-temporal" ale unui popor.[4]

Este în general acceptată teza conform căreia o cultură de tip minor are cele mai mari șanse de a dura perioade istorice mari, uneori mii de ani și deci poate fi mesagera cea mai fidelă a năzuințelor și idealurilor originare ale colectivității. Arhitectura noastră populară este o inestimabilă păstrătoare de tradiții, poate mai mult decît arhitectura cultă, mai lesne influențată de conjunctura istorică. într-un context geografic favorabil, care mai ales a împiedicat eventualele influențe violente, arhitectura populară românească a avut șansa să perpetueze pînă aproape de zilele noastre forme de o mare forță de expresie. În cadrul construcțiilor populare există o categorie a anexelor și instalațiilor de tehnică populară care au rămas aproape întotdeauna și mai în afara tendințelor de prefacere decît locuința și care, prin primitivismul funcțiunii și arhaismul tehnicii de construcție, pot foarte lesne să sugereze construcțiile unor epoci foarte îndepărtate".[5]

Forța și specificitatea culturii noastre populare provine desigur din firea și natura poporului român, ce constituie o entitate suficient de particulară în contextul european. În același timp trebuie să nu se piardă din vedere apartenența ei la sud-estul european, zonă etnografică de puternică expresivitate precum și unele afinități certe cu lumea central-europeană.

O cultură „minoră" oferă omului apropierea de natură, de condiția sa originară, iar arhitectura populară ilustrează elocvent intimitatea acestei legături. Sînt puține manifestările de arhitectură care pot egala arhitectura populară românească în organicitatea concepției constructive, care întrunește funcționalul și esteticul în exprimări care, deși urmează legile generale ale artei de a construi, manifestă o extraordinară varietate.

Tipologia construcțiilor populare pare să fi fost determinată de trei factori majori:[6]

— constrîngerile programului, adică situl, activitatea economică, diferențierile economice și sociale; conveniențele sociale ; mijloacele de execuție

— componentele arhitecturale, adică concepția planimetrică, volumetria generală ;

---

[2] Lucian Blaga. Trilogia culturii. Editura pentru literatură universală, București, 1969, p. 263 — referirile se fac bine înțeles nu la structuri biologice ci la unele psihologice, culturale. Mocanu Titus. Morfologia artei moderne. Editura Meridiane, București, 1973, p. 24 ; 37—41. Termenii : cultură majoră și cultură minoră introduși de Lucian Blaga sînt controversați.

[3] Paul Petrescu. Arhitectura țărănească de lemn din România. Editura Meridiane, București, 1974, p. 14

[4] Lucian Blaga. op. cit. p. 105—107.

[5] Vezi și : Andrei Pănoiu. Din arhitectura lemnului în România. Editura Tehnică, București, 1977, p. 89—100.

[6] Jean Cuiseniev. L'art populaire en France. Ofice du Livre, Fribourg, 1977, p. 21.

— procedeele de construcție, adică materialele şi tehnicile.

Avînd în vedere această diversitate a factorilor de influențare a arhitecturii populare, studiul este abordat prin prisma activității economice, dar, în virtutea principiului unității şi corelației între aceşti factori, se vor face referiri la toți ceilalți.

Influența factorului economic asupra arhitecturii populare este evidentă. Ocupațiile țăranului şi-au pus amprenta asupra locuinței şi construcțiilor gospodăriei sale, iar spațiile destinate practicării unei ocupații, a unui meşteşug, făceau parte împreună cu uneltele şi instalațiile tehnice propriu-zise din imaginea satului tradițional. Meşteşugurile populare au avut un rol major în evoluția generală a societății feudale şi precapitaliste. Prin adoptarea de tehnici noi, prin înlocuirea forței umane cu rea a apei, a vîntului sau animalelor, s-a obținut o remarcabilă creştere a producției cu influență directă asupra evoluției societății.

În colectivitățile săteşti arhaice structura ocupațiilor era complexă şi oarecum nediferențiată. Economia rurală obliga țăranul să-şi producă singur cea mai mare parte a bunurilor de care avea nevoie. Chiar şi în zonele de timpuriu specializate, țăranul desfăşura activități complementare necesare pentru a asigura autonomia gospodăriei sale. El desfăşura uneori şi activități meşteşugăreşti specializate în folosul reciproc al unei obştii restrînse sau al feudalului. Activitățile economice se desfăşurau la nivel individual, nedepăşind în general acțiuni posibil de realizat În cadrul familiei. Individul reprezentînd o „universalitate nediferențiată"[7], el cultiva pămîntul, creştea animalele, construia casa şi anexele gospodăriei, desfăşura activități casnice şi unele meşteşuguri şi în acelaşi timp era poet şi cîntăreț. În acțiunile sale țăranul beneficia uneori de ajutorul obştei într-o colaborare restrînsă şi mutuală.

Adăpostind grupul familial şi căminul În jurul căruia s-a organizat viața cotidiană, casa țărănească a fost de asemenea locul unor activități economice diverse, chiar şi în momentul în care evoluția societății a condus la delimitarea mai strictă a ocupațiilor şi a condus la fenomenele de specializare. Dezvoltarea meşteşugurilor a avut un rol esențial În evoluția economiei rurale cu repercusiuni fireşti asupra cadrului construit. Dacă inițial locuința a fost suficientă pentru adăpost şi spațiu de exercitare a unei părți a activităților economice, treptat evoluția societății, perfecționarea lentă a mijloacelor de producție au impus apariția din ce în ce mai masivă şi diversă a anexelor gospodăriei, de la depozite şi grajduri pînă la adăposturi pentru instalații de tehnică populară.

Modul de organizare a gospodăriei corespundea tipului de activități ce se desfăşurau în cadrul ei, nivelului de evoluție socială. într-un anume mod era organizată gospodăria unui agricultor-crescător de animale care necesita multe anexe şi altfel cea a unui pescar care eventual practica ocupația în cadrul unei obştii, deci nu avea nevoie de anexe proprii. Gospodăria morarului, care îşi asigura existența exclusiv din exploatarea morii, era diferită de cea a unui olar ce practica sporadic meşteşugul, în restul timpului cultivînd pămîntul. Această diversitate era prezentă cu toată forța tradiției şi tendința ei de a perpetua structuri moştenite, de unificare în arii restrînse (corespunzînd orizontului tipic culturilor populare) a tipologiei de organizare a gospodăriilor şi a construcțiilor.

Construcțiile populare ținînd de categoria anexelor şi a instalațiilor de tehnică populară subordonate criteriului funcționalității, deşi uneori trebuiau să răspundă unor necesități inedite, au adoptat din punct de vedere al tehnicilor de construcție soluții verificate de-a lungul generațiilor. Noutatea a intervenit în general în rezolvarea de detaliu a adaptării la necesitate. Aceasta nu presupune că arhitectura populară de acest gen nu a evoluat de-a lungul unor etape apreciabile de timp. Această evoluție a fost rezultatul unor acumulări lente şi a preluării cu consecvență a ceea ce era pozitiv în experiența anterioară. În privința modificării unor astfel de structuri proprii culturilor etnografice nu trebuie să se neglijeze influența permanentă, uneori discretă, alteori mai puternică, suferită din partea unor culturi majore.

Estetica construcțiilor populare legate de activitățile economice a rezultat tocmai prin subordonare funcționalității, sensul lor fiind de a satisface o necesitate materială, de aici rezultînd însă şi „frumosul". Prin expresia lor spontană aceste construcții transmit peste timp ceva din motivele şi temele străvechi legate de arta de a construi.

Lucian Blaga afirma într-un studiu fundamental pentru cultura românească : „Nu s-a creat pînă astăzi un stil arhitectonic monumental românesc, dar aceasta nu e neapărat necesar spre a putea vorbi despre duhul arhitecturii, care se relevă pe deplin şi într-o simplă casă țărănească sau într-o bisericuță îngropată sub iarbă şi urzici"[8]. Poate că acest stil monumental românesc, poate că o şcoală românească de arhitectură profund originală ar fi existat mai pregnant dacă am fi vorbit mai multe despre „duhul arhitecturii" relevat de casa țărănească. Desigur, nu trebuie minimalizate eforturile unor generații de arhitecți începînd cu Ion Mincu sau, mai tîrziu, Petre Antonescu, care au reuşit să creeze aşa-numitul curent „neoromânesc", dar care a avut suficiente limite legate mai ales de neglijarea

---

[7] Lucian Blaga. op. cit., p. 272.
[8] Lucian Blaga. op. cit., p. 128.

importanţei arhitecturii civile feudale, dar mai ales a celei populare, pentru spiritualitatea românească, precum şi de tributul dat unor mode ale epocii şi în special „Artei 1900". Deşi mai tîrziu aceste aspecte au fost sesizate preocupările pentru o arhitectură naţională au fost sporadice iar realizările singulare.

In arhitectura românească contemporană există o mişcare destul de importantă ce caută legătura cu tradiţia, specificul naţional, dar din păcate bazată în general pe o superficialitate de interpretare formalistă a unor elemente ce ţin cel mai frecvent de decor şi uneori chiar de elemente ale unor manifestări etnografice tîrzii din plin contaminate de influenţe străine spiritului românesc originar. Forţa arhitecturii noastre populare nu a fost încă pe deplin relevată, deşi pe la începutul secolului chiar Le Corbusier remarca modernitatea arhitecturii noastre populare.

In condiţiile evoluţiei actuale a societăţii, a conflictului om-natură, în plină epocă tehnicistă, studiul de tip morfologic al arhitecturii populare mai poate da soluţii uneori surprinzătoare de regăsire a sensului arhitecturii contemporane.

Evoluţia spaţiului construit destinat activităţilor economice

Nivelul culturii populare este produsul unei sensibilităţi spirituale colective şi al unei psihologii colective spontane (inconştiente). Fondul tradiţiilor este stratul celor mai adînci şi mai secrete rădăcini prin care îşi trage seva colectivitatea respectivă. încercînd o definire a arhitecturilor premergătoare aceleia pe care o cercetăm, respectiv arhitectura populară românească şi în special problema spaţiului destinat ocupaţiilor, nu facem altceva decît o încercare de pătrundere spre aceste rădăcini. Desigur că numai un studiu general al tradiţiilor premergătoare la nivelul tuturor factorilor de cultură ar putea da o imagine complexă a influenţei fondului tradiţiilor asupra arhitecturii populare. O astfel de acţiune apare ca foarte tentantă, dar ar depăşi sfera propusă şi ar implica desigur un studiu profund şi laborios.

Arhitectura populară românească, ca parte a culturii populare, a apărut în mod firesc odată cu formarea poporului român, iar evoluţia sa este una dintre oglinzile fireşti ale evoluţiei poporului român ca entitate stabil constituită. începuturile trebuie însă căutate cu mult timp Înainte;

Spaţiul închis, construit cu rol de adăpost pentru odihnă, a apărut ca o necesitate în condiţiile schimbărilor de climă, ale evoluţiei biologice a omului, survenite în perioade preistorice. În evoluţia sa, omul a trecut rînd pe rînd prin stadiile de : culegător, vînător, pescar, agricultor şi crescător de animale[9], meşteşugar[10]. Foarte de timpuriu, acest spaţiu acoperit a primit şi utilizări legate de practicarea unei ocupaţii.

1. Ipoteză de reconstituire a adăpostului descoperit la Ripiceni-Izvor, Botoşani, aparţinînd epocii paleolitice (după arh. Monica Mărgineanu-Cîrstoiu).

Pe teritoriul României consemnăm în paleolitic prima „construcţie" atestată de săpăturile arheologice de la Ripiceni-Izvor, Botoşani, cu destinaţie şi de „atelier"[11]. Adăpostul de la Ripiceni era, se pare, un loc uscat, locuit în perioada sezonului cald sub cerul liber, cu o protecţie contra vîntului din piei de animale, montate pe un schelet din colţi de mamut. Acest loc, populat de o colectivitate de vînători de mamuţi, folosea ca adăpost, dar şi ca loc pentru confecţionarea armelor din silex, care cerea o muncă atentă şi utilizarea focului. În mod firesc, d'in cele mai vechi timpuri, ocupaţiile au putut influenţa modul de concepere a spaţiului construit.

Mezoliticul (circa 10 000—5 500 î.e.n.) este caracterizat, pe teritoriul României, de o pătrundere a populaţiei spre zonele de munte, în legătură cu una din ocupaţiile primordiale ale epocii, vînătoarea, precum şi de apariţia primei diviziuni a muncii prin practicarea agriculturii, care va avea ca efect apariţia pe scară largă a locuinţei stabile.

În cursul neoliticului timpuriu teritoriul României a cunoscut culturi sedentare succesive puternice, începînd cu cultura Criş (circa 5 500 î.e.n.) cînd consemnăm construcţii stabile, la început bordeie şi apoi colibe. Migraţiile diverselor grupuri umane în direcţii incerte, precum şi considerabile lacune fac ca datele despre aceste vremuri, mai ales în domeniul construcţiilor, să fie foarte precare. Se pare însă că se manifestau două tendinţe, una de factură orientală şi alta de factură central-europeană. Neoliticul mijlociu (4 500 — 3 700 î.e.n.) consemnează locuinţe de suprafaţă, executate din paiantă, cu acoperiş în două pante, ridicate uneori pe platforme din lemn, piatră sau piloţi, precum şi bordeie. Locuinţele de tip Boian erau situate pe promotorii apărate de şanţuri, constituind aşezări mai adunate, polarizate de casa obştei. Locuinţa de la Tangîru, Ilfov[12], aparţinînd fazei Vidra a culturii Boian

[9] În prima şi a doua mare diviziune a muncii.
[10] În prima şi a doua mare diviziune a muncii.
[11] Alexandru Păunescu. Complexe de locuire musteriene descoperite în aşezarea de la Ripiceni-Izvor (jud. Botoşani) şi unele consideraţii privind evoluţia tipului de locuinţă paleolitică. În Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, tomul 29, iulie-sept., 1978.
[12] Dinu Antonescu. Locuinţa din Muntenia. Folclor şi continuitate. În : Revista „Arhitectura" nr. 1, 1979, p. 62.

(sfîrşitul primei jumătăţi a mileniului al IV-lea î.e.n.), avea o singură încăpere rectangulară, relativ mare, cu vatră centrală, aici desfăşurîndu-se toate activităţile casnice. Spaţiul camerei se prelungea cu o prispă acoperită, flancată de două ante pe latura mică unde se găsea şi intrarea. Pereţii erau ridicaţi pe un schelet din pari bătuţi în pămînt, consolidaţi cu scînduri şi o împletitură din nuiele acoperită pe ambele feţe cu o lipitură din lut amestecat cu paie. Acoperişul din paie sau stuf în două ape avea un sprijin intermediar celor două timpane, un par gros în centrul încăperii, lîngă vatră. Dintr-o perioadă mai tîrzie, aparţinînd tot culturii Boian, locuinţa de la Petru Rareş, Ilfov[13] (a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.e.n.) marchează un moment important în evoluţia spaţiului construit pe teritoriul României. Se menţine prispa, care este mai amplă, cu colonadă aşezată pe una din laturile lungi ale camerei rectangulare. Dimensiunile sale o indică ca loc cert de desfăşurare a unor activităţi casnice şi meşteşugăreşti. În acelaşi timp, pe cealaltă latură lungă, planul se amplifică cu unele anexe gospodăreşti, probabil adăpost pentru animale mici şi unelte. Pereţii anexelor erau dintr-o împletitură de nuiele, sprijiniţi oblic de pereţii casei, ce erau din pari verticali cu împletitură din nuiele, lipită cu lut, iar parţial din chirpici. În neoliticul tîrziu (pînă la circa 2500 î.e.n.) continuă evoluţia spaţiului construit. Locuinţele aparţinînd aşezării de la Blejeşti, Teleorman, aparţinînd culturii Gumelniţa (sf. mileniului al IV-lea î.e.n.) semnalează din nou pridvorul, ce va juca un rol atît de specific în arhitectura populară românească.

2. Locuinţă neolitică descoperită la Tangîru. Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu) : 1 — vatra ; 2 — prispa.

3. Locuinţă neolitică descoperită la Petru Rareş, Ilfov. Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu).

1 — cameră cu vatra ; 2 — prispa ; 3 — spaţiu gospodăresc.

Neoliticul a promovat tehnici şi concepţii de construcţie, care vor fi perpetuate de către civilizaţia populară pînă aproape de zilele noastre. Despre spaţiile destinate ocupaţiilor nu se poate spune prea mult deoarece dovezile materiale ale acestor epoci sînt prea puţin bogate în detalii, mai ales datorită perisabilităţii materialelor de construcţie. Este însă cert că ele nu au depăşit faza confundării cu spaţiul destinat locuirii, deşi meşteşuguri străvechi se practicau încă din mezolitic. Olăritul s-a practicat în Europa încă de pe la 8000 î.e.n., la început ceramica fiind nearsă. Mai tîrziu ceramica arsă a impus o anexă meşteşugărească frecventă, cuptorul care în general era independent de locuinţă.

4. Locuinţă neolitică descoperită la Petru Rareş. Vedere.

Culturile arhaice din zone foarte întinse ale Europei, deşi foarte variate, au cunoscut totuşi o relativă unitate în privinţa unor aspecte generale, printre care şi concepţia asupra spaţiului construit, ca urmare a unor prea puţin cunoscute şi posibile origini de cultură comune sau a unor influenţe prin migraţii, la fel de relativ cunoscute. Analiza sumară a unor aşezări neolitice şi din epoca bronzului din afara spaţiului carpato-dunărean poate da o imagine mai amplă a rolului jucat de ocupaţii În cadrul spaţiului construit. Concluziile în privinţa problemelor care ne interesează pot fi extrapolate, dar cu prudenţă şi la alte zone geografice ale Europei.

În cadrul aşezării Sipplingen din zona Bodensee (lacul Constanţa), aparţinînd neoliticului tîrziu (cca 2200 î.e.n.), mîlul lacului a păstrat în condiţii de excepţie urmele unor construcţii ce au putut fi reconstituite în detaliu[14]. În cadrul societăţii formată din agricultori, pescari şi vînători, specializarea unor membri în producerea de bunuri, pe care le executau cel mai bine, pentru întreaga societate a dus la apariţia meşteşugurilor[15]. Aşezarea de tip lacustru era construită pe piloţi, aproape de malul lacului, era înconjurată cu palisadă de apărare şi era legată de mal cu o punte apărată de un mic turn. Construcţiile masate spre mal, orientate cu intrarea în direcţia de unde nu bătea vîntul, erau construite pe platforme de lemn, susţinute pe piloţi şi compactate cu împletituri de nuiele şi lut. Platformele erau legate între ele prin pasarele de legătură, iar incinta închidea spre lac un port pentru pirogi. Structura caselor era dintr-un schelet de lemn de tip primitiv, iar pereţii de umplutură din nuiele împletite, compactate cu lut. Locuinţele aveau în general două încăperi cu acces frontal, prima fiind destinată gătitului, iar a doua dormitului şi, eventual, practicării unui meşteşug. Cînd vremea era frumoasă meşteşugul se practica şi pe platforma din faţa casei. S-au identificat locuinţe în cadrul cărora se practica ţesutul, olăritul, cioplitul pietrei şi prelucrarea lemnului[16]. Atît construcţiile, cît şi inventarul lor lasă impresia folosirii unor tehnici meşteşugăreşti avansate pentru epoca respectivă.

5. Planul aşezării lacustre de la Sipplingen. Bodensee (c. 2200 î.e.n. reconstituită parţial în muzeul de la Unteruhldingen de prof. Hans Reinerth) :

---

[13] Dumitru Berciu. Contribuţii la problema neoliticului în România în lumina noilor cercetări. Editura Academiei, Bucureşti, 1961, p. 420. Dinu Antonescu. op. cit., p. 62.

[14] Dumitru Berciu. Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre. Bucureşti, 1967, p. 113.

[15] Reconstituirea se găseşte în cadrul muzeului în aer liber de la Unteruhldingen, Bodensee, iar reconstrucţia a folosit şi rezultatele altor săpături. Vezi : Hans Reinerth. Pfahlbauten am Bodensee. Verlag von August Feyel, Uberlingen, 1980, p. 5—24.

[16] Meşteşugul era practicat În general ca a doua ocupaţie.

1 — palisandă ; 2 — pantă de acces ; 2 — poartă de Intrare ; i — drum de strajă ; 5 — port pentru pirogi ; 8 — casa căpeteniei ; 7 — casa olarului ; 8 — casa țesătorului ; 9 — casa pietrarului ; 10 — casa lemnarului ; 11 — sală comună.

6. Casa căpeteniei şi a olarului din aşezarea Sipplingen :
1 — cuptor ; 2 — masă ; 3 — vatră ; 4 — pat ; 5 — masa olarului ; 6 — rastel pentru oale ; 7 — rastel.

7. Planul unor case de meşteşugari din aşezarea Buchau, Oberschwaben (1100—800 î.e.n. reconstituite în muzeul Unteruhldingen de prof. Hans Reinerth) :
1 — vatră ; 2 — masa olarului ; 3 — rastel pentru oale ; 4 — cuptor pentru ars oale ; 5 — pat ; 6 — război de țesut ; 7 — masa de lucru ; 8 — cuptor pentru topit metal ; 9 — loc pentru turnat bronz.

Epoca bronzului, o dată cu noul meşteşug de turnare a bronzului, impune, prin perfecționarea uneltelor de prelucrare a lemnului, tehnica construcțiilor din bîrne orizontale (blockbau). Aşezări de tipul celei de la Buchau (1100—800 î.e.n.), descoperită în stare bună de conservare sub straturile de turbă ale mlaştinilor Feedersee, Oberschwaben, probează aceste afirmații[17]. În cadrul aşezării, care era tot de tip lacustru, pe lîngă pescuit, vînătoare şi agricultură, se practicau metşeşuguri precum : turnarea bronzului, olăritul şi țesutul. Remarcabilă era casa căpeteniei, construită din bîrne aşezate orizontal, încheiate în cheutori simple. Era constituită dintr-o încăpere mai mare, înaltă, fără tavan, acoperită în două pante cu papură, cu un deflector pe coamă pentru eliminarea fumului, iar în față o încăpere mai mică şi mai scundă, cu acces frontal, acoperită în trei ape cu tavan intermediar. Camera mare era destinată locuirii şi dormitului, iar cea mică gătitului şi țesutului Casa turnătorului de bronz era construită tot din bîrne orizontale şi avea o singură încăpere. Operațiile de turnare se desfăşurau pe platforma din fața casei, unde se găsea şi cuptorul pentru topit metalul.

8. Reconstituire parțială a aşezării Buchau. Vedere.

Pe teritoriul României debutul perioadei bronzului este caracterizat de migrații ale unor popoare din nordul Mării Negre şi centrul Europei pe la 2500 î.e.n., care, prin asimilare cu populațiile locale, duc la formarea grupului lingvistic şi etnic al tracilor. Triburile de păstori se impun în general avînd ca rezultat creşterea caracterului războinic al aşezărilor şi dezvoltarea economiei de tip pastoral. Bineînțeles, s-au practicat în continuare ocupațiile epocilor anterioare : agricultura, vînătoarea, pescuitul, şi s-au afirmat tot mai mult meşteşugurile în general de tip casnic şi de cele mai multe ori ca o a doua ocupație. Un rol deosebit l-a avut turnarea bronzului. Din punct de vedere al tehnicilor de construcție se impun construcțiile din bîrne orizontale (cununi), încheiate simplu, autoportante, începe să se folosească piatra la fundații şi împrejmuiri şi se folosesc în continuare tehnicile împletiturii din nuiele cu lut pe schelet de pari şi chirpiciul.

În epoca timpurie a fierului (1150—750 î.e.n.) predomină tot economia de tip pastoral. Fenomenul care demonstrează acest lucru este frecventa asociere a locuinței cu adăposturile pentru animale. Din punct de vedere al tipologiei construcțiilor şi al structurii ocupațiilor nici epocile mijlocie şi tîrzie a fierului nu aduc noutăți, decît din punct de vedere al aşezărilor mari, care încep să capete caracter de cetate. Construcțiile erau de tip bordei şi de suprafață, cu pereți fie în sistemul bîrnelor orizontale, fie din împletituri de nuiele cu lut. Reducerea şi prelucrarea fierului conduce la îmbunătățirea tehnicilor de construcție pentru uneltele de cioplire şi la folosirea lui la îmbinările şi accesoriile pentru locuințe.

Din dovezile arheologice lăsate de civilizația geto-dacă se pot reconstitui construcțiile de tip rural ale acestor epoci. Organizarea locuirii în structuri rurale era tipică societății geto-dacice, tendință ce va fi perpetuată şi de civilizația populară viitoare. Davele dacice erau locuite de o minoritate privilegiată ce făcea parte sau servea aparatul conducător. Ele constituiau totodată un refugiu în caz de primejdie pentru populațiile din sfera lor de influență. Casa dacică a fost reprodusă şi pe columna lui Traian În una dintre variantele sale, dar există rezerve asupra veridicității totale a acestei reproduceri. Construcțiile îmbrăcau trei forme : bordeiul semi-îngropat, coliba patrulateră sau rotundă, din țăruşi, şi împletitura din nuiele sau stuf, lipită cu lut, şi casa în cununi orizontale încheiate cu cep sau cuie de lemn, răspîndite în general în funcție de forma de relief. S-au semnalat şi case cu pridvor şi chiar locuințe cu etaj, parterul din piatră adăpostind probabil anexe, iar etajul din bîrne orizontale spațiile de locuit. Ansamblul getic, descoperit la Popeşti, Ilfov[18] (sec. II-I î.e.n.) vădind influențe elenistice, probează evoluția marcată de construcțiile epocii. Locuința, aparținînd unei căpetenii locale, construită într-o tehnică comună şi epocilor mai vechi, cu excepția acoperişului care se pare că era parțial din

---

[17] Casa țesătorului era pregnant marcată de acest meşteşug care constituia pentru epoca respectivă o tehnică de avangardă şi care asigura practicantului ei o poziție privilegiată în societate. S-au descoperit două războaie verticale şi două rame pentru împletit rogojini. In cazul olăritului remarcăm că nu era cunoscută roata olarului iar vasele erau uscate la umbră şi arse în afara aşezării.

[18] Aşezarea este reconstituită în cadrul muzeului de la Unleruhldingen în baza săpăturilor de la Buchau, folosind şi rezultatele unor săpături din zona Bodensee. Vezi : Hans Reinerth. op. cit. p. 25—40.

ţiglă, este interesantă mai ales din punctul de vedere al planului De formă dreptunghiulară, avea trei încăperi, dintre care cea centrală, mai îngustă, destinată intrării, iar celelalte două locuirii, una dintre ele avînd şi o vatră centrală. încăperea cu vatră pare să fi folosit activităţilor casnice, eventual practicării unor activităţi meşteşugăreşti, în sprijinul acestei ipoteze venind şi faptul că spaţiul ei se prelungeşte în exterior cu o prispă acoperită, dezvoltată pe două laturi ale încăperii. Configuraţia planimetrică sugerează casa ţărănească tipică şi foarte frecventă pînă către zilele noastre, cu tindă şi două camere, una pentru activităţi zilnice, cealaltă pentru locuit sau cameră „frumoasă".

În zona alpină polarizatoare a civilizaţiei dacice, la Rudele şi Malcia,[19] s-au identificat construcţii din lemn, cu acoperiş din şindrilă sau paie, aşezate pe temelii din piatră, de formă ovală, de dimensiuni apreciabile, de pînă la 16 m diametrul mare. Acestor construcţii, care aveau probabil cerdac de jur-împrejur şi două încăperi, prima ovală, iar a doua interioară primei, patrulateră sau absidală, li se atribuie cu unele rezerve funcţiunea de stînă.

Civilizaţia romană, care după cucerirea Daciei a avut o influenţă covîrşitoare asupra civilizaţiei autohtone chiar şi în zonele neincluse în provincia romană, a influenţat mai puţin construcţiile rurale. Eforturile ei s-au concentrat asupra civilizaţiei urbane care înfloreşte în această perioadă. Influenţa mediteraneană se face simţită în timpul cuceririi romane pe teritoriul actual al României, mai puţin în Moldova şi cu excepţia Dobrogei, care a cunoscut-o cu mult timp înainte prin civilizaţia grecească. Romanii au impus o organizare economică solidă Daciei şi deci şi o vitalizare a producţiei de tip rural, agricolă, de creştere a animalelor sau meşteşugă-n rească. Atelierul de olar descoperit la Cucoşeni-Butnăreşti, Neamţ[20] (secolele II-III e.n.), aparţinînd dacilor liberi, carpii, poate da o imagine a nivelului atins de activitatea meşteşugărească în această perioadă. Era un bordei oval, cu adîncimea de 2,4 m, cu acces printr-un gîrlici în trepte, avea, lateral, două cuptoare pentru ars oale şi era acoperit probabil la suprafaţă peste nişte pereţi scunzi din chirpici cu un acoperiş conic. Atelierul de la Cucoşeni probează importanţa olăritului pe teritoriile locuite de daci, unde trecerea de la practicarea lui ca meşteşug casnic la meşteşug independent se face încă din secolul al IV-lea î.e.n.

9. Locuinţă getică descoperită la Popeşti, Ilfov. Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu). 1 — tindă ; 2 — încăpere ; 3 — încăpere cu vatră ; 4 — pridvor

10. Construcţie denumită „stînă" descoperită pe dealul Malcia, Haţeg. Planul (după arh. Dinu Antonescu).

11. Atelier de olărie descoperit la Cucoşeni-Buinăreşti, Neamţ (secolul II—IV e.n.). Planul săpăturilor exectuate de Gheorghe Bichir. Schiţă simplificată : 1 — cuptorul 1 ; 2 — cuptorul 2 ; 3 — pietricele şi cioburi pisate (materie primă) ; 4 — cărbune ; 5 — zonă în care s-au descoperit unelte pentru prelucrat ceramica ; 6 — lut prelucrat.

Fig. 2. Reconstituire interioară a atelierului de la Cucoşeni-Butnureşti (după E. Mironescu).

Chiar şi după colonizarea Daciei cultura materială tradiţională persistă mai ales în mediul rural, în zonele de munte şi păduri şi, bineînţeles, în zonele dacice neocupate. Locuinţa îşi păstrează formele anterioare atît ca plan cît şi ca tehnică de construcţie.

După retragerea romană şi sub influenţa popoarelor migratoare viaţa urbană decade. Mediul rural oferă în conjunctura epocii dominată de nesiguranţă, condiţii de viaţă mai sigure. Prin retragerea vieţii sociale şi economice din oraşe către sate are loc şi un transfer de elemente tipic urbane din perioada romană către mediul rural. Elementele civilizaţiei dacice îmbogăţite de puternica civilizaţie romană se configurează în acest mediu în expresii noi. Locuinţa din Bucşani, Dîmboviţa[21] (secolele IV-V e.n.) aparţine acestei 13 epoci de sinteză a culturilor geto-dacice şi provincial romană. 14 De mici dimensiuni, are un plan aproape pătrat, cu pereţii ridicaţi din montanţi verticali, sprijiniţi pe o talpă şi încheiaţi sus, probabil cu o cosoroabă. între montanţi erau împletite nuiele, lipite cu lut pe ambele feţe. Acoperişul, din paie în două pante, era prelungit în faţa intrării peste patru stîlpi constituind un pridvor cu aspect de foişor central la nivelul terenului. Spaţiul mic al locuinţei necesita în mod firesc o extindere spre exterior, destinată în special activităţilor gospodăreşti. Urmele arheologice îl indică ca probabil loc de muncă pentru un olar şi loc pentru ţesut.

13. Locuinţă din perioada de sinteză a culturilor geto-dacică şi romană, descoperită la Bucşani, Dîmboviţa. Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu) : 1 — încăpere ; 2 — vatră ; 3 — spaţiu gospodăresc, acoperit („foişor").

14. Locuinţa din Bucşani. Vedere a reconstituirii.

In perioada următoare, pînă către secolul al XIII-lea, locuinţa evoluează lent, dar cunoscînd

---

[19] R. Vulpe. Aşezări getice din Muntenia. Editura Meridiane, Bucureşti, 1977, p. 40.

[20] Hadrian Daicoviciu. Dacii. Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 139. Autorii săpăturii tUribuie acestor construcţii funcţiunea de stînă eventual stînă regală. După cum arată Dinu Antonescu în : „Casa dacică şi influenţele ei" din revista „Arhitectura" nr. 4, 1976, p. 54, considerarea lor drept clădiri de cult pare cel puţin la fel de plauzibila, din două motive : similitudinea cu sanctuarul circular de la Grădiştea Muncelului şi planul, neobişnuit şi neadecvat pentru stînă.

[21] Gheorghe Bichir. Cuptoarele de ars ceramică din cadrul culturii Vîrteşcoiu-Poienesti. In : Studii şi cercetări de istorie veche, nr. 3, tomul 17. Editura Academiei, 1966, p. 24—30.

cîteva transformări importante ce au condus la apariția formelor tipice ce s-au folosit în arhitectura populară pînă aproape de zilele noastre. Un rol important l-a jucat cultura Driclu (secolele VIII-IX), care a îmbrăcat formele tranziție între epoca postromană şi cea feudală timpurie. Spre sfîrşitul acestei perioade s-a cristalizat dezvoltarea politico-sociaiă, economică, a teritoriului carpato-dunărean, marcat şi de stabilizarea treptată a formelor arhitecturale. Construcțiile au devenit mai ample, locuințele puteau avea două. trei şi chiar mai multe încăperi, tehnica constructivă s-a îmbunătățit, a început să se ridice acoperişul în patru ape. Meşteşugurile au jucat un rol din ce in ce mai important, tehnicile de exploatare a terenului au evoluat, cu repercusiuni fireşti asupra cadrului construit; creşterea numărului şi mărimii anexelor şi specializarea lor. In cadrul aşezării prefeudale de la Bisericuța-Garvăn[22] s-au identificat şi locuințe-atelier. In cadrul acestei aşezări se practicau ocupații foarte diverse : agricultura, pescuitul, creşterea animator, vînătoarea şi meşteşugurile, olăritul, țesutul, prelucrarea fierului, lemnului, osului şi pietrei. Locuințele erau de tip bordei semiîngropat cu una şi rar două încăperi sau case de suprafață, mai puține la număr. În ambele cazuri pentru pereți existau două variante, pari verticali şi împletitură din nuiele ori trestie lipite cu lut, sau sistemul bîrnelor orizontale. Acoperişul era în două pante. Sînt demne de semnalat : locuința-atelier de olar (bordeiul 37, A-C) din a doua jumătate a secolului al X-lea, locuința-atelier de fierar (bordeiul 38) din a doua jumătate a secolului al XI-lea, precum şi „argeaua", încăpere specială pentru țesut.

15. Locuința-atelier de fierar, descoperită]a Bisericuta-Garvăn (secolul X e.n.) : 1 — cuptor ; 2 — vatră pentru prelucrat metal.

Consolidarea structurilor sociale a dus la o stabilizare a culturii de tip etnografic pe teritoriul locuit de români. În cadrul ei arhitectura va perpetua motive străvechi care, în esența lor, se vor transmite pînă către zilele noastre.

Începutul feudalismului a marcat diferențierea la început timidă, a civilizației orăşeneşti de cea sătească. Dezmembrarea obştilor săteşti a condus la apariția proprietății private şi la apariția unor concentrări de proprietăți. Indiferent de statutul țăranului el îşi va întemeia o gospodărie pe pămîntul propriu sau al feudalului, constituită pe principiul familiei şi alcătuită în general din una sau două generații. Totodată feudalismul a marcat afirmarea mai netă a specializărilor, iar meşteşugurile au cunoscut un relativ avînt. Tehnica producției meşteşugăreşti va ajunge la un oarecare nivel de dezvoltare suferind însă schimbări lente. Meşteşugarul din mediul rural va rămîne însă în majoritatea cazurilor țăran, atît în concepție cît şi în interese.

In prima etapă a evoluției arhitecturii româneşti de tip etnografic, etapă a construcțiilor „originare", legate de experiențele fundamentale, primare, ale poporului român, semnalam în cadrul aşezării feudale de la Coconi, Cîmpia Română aparținînd epocii lui Mircea cel Bătrîn, atelierele de : fierar, pentru prelucrarea aramei şi bronzului şi pe cel mai remarcabil, al unui olar[23]. Atelierul olarului (1394—1410) era o construcție de tip bordei semi-îngropat. Accesul se făcea printr-un „gîrlici" în atelierul propriu-zis, care avea în unul din pereți cuptorul de ars oale tot semiîngropat, alimentarea cu lemne făcîndu-se din interior. Din atelier se putea pătrunde într-o încăpere mai mică cu pereți protejați de „loabde", aşezate în sistemul cununilor orizontale, susținute de pari verticali ce se ridicau şi peste nivelul pămîntului. Acoperişul era probabil din paie.

16. Atelier de olar de la Coconi, Cîmpia Română (c. 1 400) : A — plan : 1 — gîrlici : 2 — locul vetrei în încăperea-atelier ; 3 — cuptorul pentru ars oale : 4 — încăpere cu funcție incertă, probabil loc de dormit şi pentru păstrarea inventarului valoros B — secțiune.

Preocuparea pentru spațiul legat de activitatea economică în cadrul civilizațiilor populare a existat permanent şi pretutindeni încă din momentul apariției adăpostului construit, iar evoluția lui a fost strîns legată de evoluția locuinței cu care s-a condiționat reciproc. Evoluția acestor spații în cadrul fazei de apogeu a arhitecturii populare româneşti, precum şi o încercare de încadrare într-un context general european se vor urmări în desfăşurarea capitolelor următoare.

Evoluția meşteşugurilor a fost marcată de momente ce au caracterizat diversele etape ale progresului tehnic. încă din epoci foarte îndepărtate s-au folosit unele instalații tehnice legate de activitatea economică sau militară. Roata hidraulică era folosită de romani cu oarecare frecvență încă din secolul I e.n., urmele unei astfel de instalații fiind descoperite şi pe teritoriul României, la exploatările romane din zona auriferă Roşia Montană[24] Cu toate aceste prezențe tehnice timpurii dar relativ singulare perioada desfăşurată din neolitic pînă în secolul al X-lea e.n. este caracterizată printr-un progres tehnic foarte redus, una din cauze fiind şi utilizarea pe scară foarte mică a metalelor.

[22] Gh. Ştefan, I. Barnea, M. Comşa, E. Comşa. Dinogeția, vol. I. Aşezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn. Editura Academiei, Bucureşti, 1972, p. 30—50.
[23] Nicolae Constantinescu. Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn. Editura Academiei, Bucureşti, 1972, p. 87.
[24] A. Sîntimbreanu, V. Wolmann. Aspecte tehnice ale exploatării aurului în perioada romană la Alburnus Maior (Roșia Montană). In : „Apulum" vol. XII, Alba Iulia, 1974, p. 262.

Începutul mileniului II a marcat momentul schimbării unor aspecte fundamentale în civilizaţia europeană prin îmbunătăţirea tehnicilor de exploatare agricolă şi tendinţa de înlocuire a muncii omului cu cea a animalelor sau a instalaţiilor tehnice. Roata hidraulică, morile de vînt[25], îmbunătăţirea metodelor de prelucrare şi reducere a metalelor vor juca roluri esenţiale în acest moment.

Pe teritoriul României instalaţiile tehnice sînt semnalate documentar pentru prima dată în secolul al XII-lea în Transilvania[26].

Perioada invenţiilor mecanice din secolele XV-XVI va marca perfecţionarea instalaţiilor şi configurarea lor în forme care au fost transmise prin intermediul civilizaţiei populare pînă în zilele noastre.

Pentru a ilustra ce răspîndire au cunoscut instalaţiile de tehnică populară pe teritoriul României este suficient să semnalăm că în anul 1957 mai funcţionau încă 5518 astfel de instalaţii în 2005 localităţi.[27]

Locuinţa şi spatiile destinate activităţilor economice

Locuinţa a apărut ca o necesitate primordială de protecţie împotriva mediului, adăpostind de cele mai multe ori şi activităţi „economice", legate de subzistenţă. Din cele mai îndepărtate timpuri locul destinat confecţionării uneltelor sau îmbrăcămintii a ocupat frecvent spaţii comune cu cele destinate odihnei sau preparării hranei. Dar acest loc cu destinaţie de „atelier" era oarecum instabil în multe cazuri, deoarece, în funcţie de vreme, activitatea respectivă se putea desfăşura şi în afara construcţiei sub cerul liber, sub un adăpost temporar etc. Această tendinţă a rămas parţial valabilă şi în unele dintre cele mai recente culturi minore.

În cadrul civilizaţiilor populare, în cele mai frecvente cazuri ocupaţiile nu sînt precis delimitate şi astfel ţăranul meşteşugar practică şi agricultura sau creşterea animalelor, considerate ca activităţi primordiale. Avînd în vedere că aceste activităţi sînt exprimate intrinsec în arhitectura populară şi faptul că în concepţia spaţială a casei populare este inclusă în general şi atitudinea faţă de ele, se va insista frecvent asupra problemei activităţilor meşteşugăreşti. Prin natura lor, spaţiile destinate unor anume meşteşuguri casnice sînt mai legate de locuinţa propriu-zisă, pe cînd spaţiile legate de agricultură sau creşterea animalelor sînt cuprinse în general în cadrul anexelor. Meşteşugarul sătesc a rămas ca mentalitate ţăran şi deci concepţia lui asupra spaţiului construit nu a ieşit din tiparele tradiţiei, transmise din generaţie în generaţie, cu transformări lente. Totodată, prin faptul că treptat meşteşugarii au căpătat poziţii sociale mai bune în cadrul obştei săteşti, gospodăriile lor vor constitui de cele mai multe ori exemplele cele mai elocvente ale nivelului atins de societatea rurală.

In cazul cînd un meşteşug intervenea cu o pondere mică în economia unei gospodării, ia gospodării de tip arhaic sau cînd prin natura ei activitatea respectivă nu necesita amenajări, spaţiul necesar exercitării ei nu avea un loc individualizat sau se confunda cu cel de locuit. În cadrul caselor cu o singură încăpere de tipul celei de la Zăpodeni, Vaslui (secolul al XVII-lea, M.S.) acest lucru este evident. O astfel de încăpere-locuinţă de un tip arhaic putea adăposti în timpul iernii chiar şi unele animale mici. În cazul gospodăriei de rudar din Poiana, Ţara Loviştei (M.T.P.) confecţionarea pieselor din lemn se putea desfăşura atît în şopron cît şi în toată curtea sau în cadrul locuinţei de tip bordei.

În cel mai frecvente cazuri ale caselor cu mai multe încăperi, activităţile meşteşugăreşti erau adăpostite în încăperile destinate activităţilor casnice zilnice, tinda, camera mică etc. Atelierul cure'arului din Tilişca, Mărginimea Sibiului (anterioară anului 1863, (M.T.P.) era amenajat în camera mică în care se desfăşura viaţa cotidiană a familiei. În Mărginime, activităţi de tipul torsului sau ţesutului puteau fi preluate vara şi de privarul casei, tipic zonei. Atelierul olarului din Josenii Bîrgăului, Bistriţa-Năsăud (M.E.T.), era amenajat în tindă. Amplasarea lui pare să fi fost premeditată de la construcţia casei, deoarece tinda are dimensiunile ceva mai mari decît în cazul unor planuri tipice zonei. Aceeaşi tendinţă de dilatare a spaţiului încăperii, care adăpostea o activitate de tip meşteşug, este sesizabilă şi În unele cazuri în care atelierul era adăpostit de camera de locuit, dar putea apărea şi în cazul pridvorului în măsura în care aresta adăpostea pentru perioada caldă a anului activitatea respectivă ca în cazul casei din Glada de Sus, Alba (renovată în anul 1778, M.E.T.). Apariţia foişorului, element caracteristic unei etape mai tîrzii a arhitecturii noastre populare, trebuie pusă şi în legătură cu posibilitatea desfăşurării unor activităţi economice în astfel de spaţii în sezonul cald.

In toate aceste cazuri, în care activitatea meşteşugărească nu ocupa încă rolul major în cadrul economiei gospodăriei respective, tipologia planului nu era afectată decît eventual, prin dilatarea spaţiului care adăpostea activitatea respectivă.

19. Casă din Zăpodcni. Detaliu.

---

[25] CC. Giurescu. Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secolele XV-XIX. Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 143.

[26] CC. Giurescu, op. cit. p. 144.

[27] C. Irimie. Anchetă statistică în legătură cu reţeaua de instalaţii tehnice. In : „Cibinium", Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1967—1968, p. 418.

20. Gospodărie-atelier de rudar din Poiana, Ţara Loviştei. Planul ansamblului : 1 — bordei 2 — şopron ; 3, 4 — coteţe,
21. Casa curelarului din Tilişca, Mărginimea Sibiului. Planul :
1 — pridvorul : 1 — tindă ; 3 — camera mică (casa dinainte) ; 4 — camera frumoasă , 5 — cămara.
22- Casa olarului din Josenii Bîrgăului, Bistriţa-Năsăud- Vedere interioară din tindă.
23. Gospodărie viticolă din Galda de Sus. Planul casei :
1 — pridvor ; 2 — tindă ; 3 — camera frumoasă ; 4 — camera de lucru : 5 — cămara ; 6 — loc de lucru pentru tors şi ţesut.
24. Gospodărie viticolă din Galda de Sus. Vedere.
25. Pridvorul casei din Galda de Sus.
26. Accesul în beciul casei din Galda de Sus.

În momentul în care un meşteşug a căpătat o importanţă deosebită pentru economia unei gospodării, au apărut spaţiile individualizate, destinate exclusiv practicării lui. Acest spaţiu putea fi obţinut în primul rînd prin transformarea unei încăperi existente a locuinţei, deci prin transfer de funcţiune. Urmărind evolutiv fenomenul, el putea deveni un element premeditat, apărut în momentul construirii casei. Acest spaţiu putea fi în contact direct cu locuinţa sau fără legătură directă cu ea, dar rămînînd sub acelaşi acoperiş.

În cazul adăpostirii atelierului într-un spaţiu transformat al casei, planul ei a suferit abateri neglijabile faţă de familia de planuri originare tipice zonei, cea mai importantă fiind apariţia unei încăperi, de obicei sub poiata acoperişului, care să compenseze spaţiul pierdut, ca în cazul gospodăriei olarului din Marginea, Suceava (jumătatea secolului al XIX-lea, M.T.P.). Se impune a fi remarcat faptul că în cazul planurilor cu „odaie frumoasă", cu funcţie de locuire excepţională, cameră de oaspeţi, cameră de păstrare a inventarului mai valoros, aceasta îşi menţine întotdeauna funcţia. În cazul în care s-a prevăzut un spaţiu special pentru practicarea meşteşugului, planimetria tradiţională a locuinţei a suferit modificări şi abateri mai importante, acesta putînd fi prevăzut fie la construcţia casei fie apărînd ca o adăugire ulterioară. Casa olarului din Sasca-Română, Banat (a doua jumătate a secolului al XIX-lea, M.T.P.), are un plan cu dispoziţia camerelor tipică dar cu funcţiuni modificate. Încăperea din faţă era destinată locuirii dar adăpostea şi roata olarului, probabil mai mult iarna. Tinda adăpostea cuptorul de ars oale precum şi vatra, folosită în scopuri casnice, iar încăperea din spate, construită ulterior, era destinată depozitării vaselor şi frămîntării lutului. Această încăpere depozit-atelier, ridicată din piatră de calcar, ca şi restul construcţiei, a fost sincer exprimată ca funcţiune în exterior, prin faptul că nu a fost tencuită. Atelierul pentru prelucrarea părului de capră din Mus-culeşti, Gorj (anul 1881, M.T.P.), ocupă o încăpere în spatele casei sub poiata aceluiaşi acoperiş, dezvoltare prin adjuncţie tipică casei cu două încăperi, care însă de obicei adăpostea celarul[28]. Atunci cînd atelierul acaparează cvasi-total o încăpere care în mod normal avea funcţie de locuire, pot apărea modificări mai importante ale planurilor considerate tipice. Atelierul olarului din Corund, Harghita (anul 1832, M.T.P.), cu acces din tindă, a determinat probabil apariţia unei încăperi opuse intrării, obţinută prin subîmpărţirea tindei şi avansarea ei în pridvor, cu scopul de a prelua funcţiunile „camerei din dos", ocupată de atelier.[29]

27. Casa olarului din Marginea, Suceava. Vedere.
28. Casa olarului din Sasca-Română, Banat. Plan :
1 — tindă ; 2 — cameră de locuit-atelier ; 3 — depozit-atelier.
29. Casa olarului din Sasca Română. Secţiune prin tindă.
30. Casa olarului din Sasca-Română. Vedere.
31. Casă şi atelier pentru prelucrarea părului de capră în Musculeşti, Gorj.
1 — prispa („tinda") ; 2 — tinda („casa") ; 3 — camera de locuit („soba") ; 4 — atelierul.
32. Casa olarului din Corund, Harghita. Plan :
1 — tinda ; 2 — tîrnaţul ; 3 — atelierul olarului ; camera de lucru ; 4 — camera frumoasă ; 5 — cameră ; 6 — privata.
33. Casa olarului din Corund. Vedere.

Apariţia spaţiului destinat unei îndeletniciri meşteşugăreşti poate determina şi modificări de structură şi tehnică de construcţie. Tehnica cununilor orizontale de bîrne încheiate în cheutori, folosită la lungimi de 4—5 m, ca la camera de locuit a dîrstei din Moeciu de Sus, Bran (începutul secolului al XX-lea, M.T.P.), nu mai putea fi folosită la un perete de 7—8 m. Din aceste motive de dimensionare, dar şi din cauza condiţiilor de lucru, degajări de abur, camera dîrstei „căldura" spre deosebire de restul construcţiei a fost ridicată din piatră brută, într-un contrast plăcut cu lemnul aparent. În cazul uleiniţei din Nădăjtia, Hunedoara (M.T.P.), distribuţia planimetrică este o excepţie, încăperea destinată uleiniţei dominînd prin dimensiuni camera de locuit şi fiind dispusă faţă de aceasta în L. încăperea uleiniţei a

[28] Paul Stahl. Planurile caselor româneşti ţărăneşti. Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1958, p. 13.
[29] Andrei Pănoiu. Arhitectura tradiţională din zona centrală a Gorjului. Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1982, p. 65.

fost ridicată pe o structură din schelet de lemn cu închidere din scînduri verticale etanşate cu laţi verticali la îmbinări, în contrast cu camera de locuit ridicată pe acelaşi tip de schelet „în sosi", cu umplutură şi tencuială.

34. Dîrsta din Moeciu de Sus, Bran. Plan : 1 — tinda cu războiul pentru întinsul ţoalelor ; 2 — camera dîrstei („căldura") cu valul pentru îngroşat şi cuptorul ; 3 — cameră de locuit şi depozit pentru ţoale finite ; 4 — vîltoare.

35. Dîrsta din Moeciu de Sus. Vedere.

36. Uleiniţa din Nădăjtia, Hunedoara. Plan : 1 — tindă ; 2 — cameră de locuit ; 3 — camera uleiniţei cu : a — piuă acţionată cu piciorul ; b — teasc ; c — sobă cu tigaie ; 4 — cuptor de pîine.

37. Uleiniţa din Nădăjtia. Vedere.

Aceste construcţii, ce îmbină locuinţa cu instalaţii de mari dimensiuni, sînt o categorie de construcţii populare cu foarte multe variante, cu rezolvări planimetrice şi tehnice inedite si în cadrul cărora, de cele mai multe ori, cu greu se poate stabili funcţia principală, dacă fac parte din categoria locuinţelor ce adăpostesc activităţi meşteşugăreşti sau din cea a instalaţiilor de tehnică populară, care posedă şi spaţii de locuire temporară.

In cazul caselor etajate, mai frecvente în zona subcarpatică, spaţiile parterului, care în mod curent adăposteau anexe ale gospodăriei : pivniţe, cămări, ca la casa din Pisteştii din Vale, Gorj, puteau primi şi funcţia de atelier. Casa-pot-covărie din Măneci-Ungureni, Prahova[30], adăpostea la parter atelierul fierarului, un spaţiu deschis acoperit, pentru potcovit, precum şi anexe legate de meşteşugul respectiv. Atelierul şi locuinţa aflată la etaj constituiau o construcţie perfect integrată funcţional. Tot în cazul unor case de tip etajat, spaţiul acoperit foarte lung necesar împletirii frînghiilor a dus la apariţia unei punţi acoperite ce lega pridvoarele tradiţionale de la etaj a două corpuri de casă, ca în cazul casei frîn-ghierului din Slătioara, Vîlcea[31]. Pridvorul de legătură ridicat pe stîlpi de lemn lăsa la parter accesul liber, construcţia în ansamblu fiind un remarcabil exemplu de adaptare la cerinţe funcţionale în concepţia constructorului ţăran. Pridvorul de legătură s-a perpetuat în zona Vîlcea chiar în cazuri în care a dispărut scopul iniţial, pentru a lega două corpuri de casă ce aparţineau părinţilor şi copiilor.

Din aceeaşi familie făceau parte şi construcţiile legate de practicarea comerţului, cîrciumile şi hanurile. Casa-prăvălie de la Răpciuni, Neamţ[32], avea la etaj locuinţa iar la parter adăpostea depozitul de mărfuri şi spaţiul de vînzare, cu accese independente, folosind ingenios panta terenului.

38. Casă înaltă din Pisteştii din Vale, Gorj ; la etaj, casa şi odaia ,1a parter pivniţa cu două încăperi. Plan pivniţă (după arh. Andrei Pănoiu).

39. Casă înaltă din Pisteştii din Vale. Vedere.

40. Casa-potcovărie din Măneci-Ungureni, Prahova (după arh. Grigore Ionescu) :

A — planul parterului : 1 — atelier de fierărie ; 2 — jug pentru potcovit ; B — planul etajului, locuinţă.

41. Casa frînghierului din Slătioara, Vîlcea. Planul etajului (după arh. Grigore Ionescu).

Se poate remarca că spaţiile destinate unor ocupaţii, mai ales de factură meşteşugărească, aveau tendinţa de a se alătura sau interpătrunde cu spaţiile de locuit. Fenomenul era cu atît mai valabil cu cît meşteşugul respectiv avea un profil casnic sau avea o dezvoltare mai limitată în cadrul economiei gospodăriei, cazuri dintre cele mai frecvente. În cazul unor îndeletniciri meşteşugăreşti ce deveneau primordiale pentru economia unei gospodării, în sensul practicării lor cu scopul principal de comercializare a produselor obţinute, spaţiile destinate lor au devenit mai individualizate şi s-au desprins în multe cazuri de locuinţă. Motivele acestei segregări au fost şi de altă natură precum : zgomotul, trepidaţiile sau folosirea forţei motrice a apei.

Spaţiile legate de practicarea unor ocupaţii precum creşterea animalelor (grajduri şi alte adăposturi pentru animale, fînare) sau agriculturii (depozite, remize, şuri etc.) erau în general construite separat de locuinţă. În arhitectura populară românească singurele spaţii anexe acceptate în cadrul construcţiei ce adăpostea locuinţa erau depozitele de alimente şi unelte de tip celar, cămară, mai rar adosate adăposturi pentru animale mici şi după cum am arătat mai sus spaţii de tip atelier.

* * *

În general gospodăria românească tradiţională a avut tendinţa separării funcţiunilor în sistemul construcţii independente, tendinţă ţinînd de spiritul românesc, de nevoia lui de integrare În natură sesizabilă şi la nivelul „urbanismului" rural. Locuinţa, şura cu grajduri, cu arie şi fînar, depozitele etc. erau de obicei unităţi distincte reunite în cadrul uneia sau mai multor „bătături" (curţi). Cazurile de comasare a construcţiilor gospodăriei româneşti nu exprimă în general decît nevoia de siguranţă în condiţii de izolare, lipsa terenului de construcţie sau constrîngeri administrative. Fenomenul disocierii

---

[30] Grigore Ionescu. Arhitectura populară românească. Editura Tehnică, Bucureşti, 1957, p. 94.
[31] Grigore Ionescu, op. cit. p. 62. Construcţie astăzi dispărută.
[32] Grigore Ionescu, op. cit. p. 105. Construcţie astăzi dispărută.

funcţiunilor În construcţii independente este sesizabil în general aproape în toată Peninsula Balcanică, în Ucraina, Polonia, Scandinavia, Ungaria, Peninsula Iberică.

Grupul cel mai puternic de culturi populare care nu aderă la această tendinţă este cel al majorităţii culturilor central europene (mai ales de tip germanic) şi izolat sau parţial unele culturi mediteraneene sau vest europene. Construcţiile acestui grup au manifestat în general o tendinţă accentuată de integrare a tuturor funcţiunilor gospodăriei, de închidere spre interior, sub ace'aşi acoperiş fiind adăpostite locuinţa, grajdurile pentru animale şi spaţiile anexă, legate frecvent prin spaţiul destinat activităţilor cotidiene şi de multe ori al vetrei focului. Aceste construcţii au fost în mare măsură rezultatul unei concepţii de viaţă, a unei filoozfii a existenţei care a creat şi arhitectura unor culturi de tip major.

Tipologia construcţiilor populare româneşti s-a integrat într-o sferă mai largă, în tipologia generală a unei culturi populare puternice, cu o sferă de influenţă largă, materializată la nivelul Peninsulei Balcanice. Deşi manifestările acestei culturi au fost caracterizate printr-o remarcabilă unitate, s-au manifestat şi evoluţii relativ independente şi tipologii locale. Dacă în ceea ce priveşte concepţia spaţială, dispoziţia planimetrică unitatea este evidentă, tehnicile de construcţie au avut o dispersie mai diversă[33].

Casa atelier din Popangelov — Trjavna, în partea central-estică a Balcanilor (sfîrşitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea)[34] poate proba similitudinea cu casa românească etajată din zonele Vîlcea, Gorj sau Muscel, din epoca respectivă. Primul nivel, ridicat din zidărie de piatră, adăposteşte depozite-remiză şi un atelier, care este marcat de restul construcţiei prin faptul că este tencuit. Etajul din lemn cuprindea locuinţa şi un pridvor larg. Acoperişul din piatră (fenomen mai rar în România) a fost ridicat pe o şarpantă tot din lemn. Construcţia are o proporţie şi armonie a detaliilor şi asocierii materialelor cu totul remarcabilă. În acelaşi timp, tot în Bulgaria se pot menţiona în cadrul aceleiaşi grupe de case etajate tipologii de planuri neidentificate în România precum Casa din Goranovei — Kjustendie[35].

Casa din Stremska Kamenica, Voyvodina, Iugoslavia[36], demonstrează aceiaşi afinitate cu arhitectura populară românească, fiind un exemplu tipic de casă cu două încăperi interpretată în zidărie de piatră şi cărămidă. Mica încăpere cu acces din pridvor şi camera de locuit precum şi închiderea parţială a pridvorului înspre faţada principală, trebuie legate de practicarea unui meşteşug.

Zona de influenţă a tipurilor de planuri uzuale în România poate fi sesizată pînă în Cîmpia Panonică şi chiar a Vienei iar înspre est şi nord pînă în Ucraina şi Polonia.

Arhitectura populară din nordul Europei, cu o concepţie spaţială considerabil diferită, a abordat problema integrării spaţiilor destinate practicării meşteşugurilor sau în general, a ocupaţiilor, într-un mod oarecum similar zonelor sud-est europene.

45. Casa din Popangelov-Trjavna. Vedere.

44. Casa din Popangelov-Trjavna, Bulgaria : A — planul etajului : 1 — pridvor ; 2 — camera activităţilor zilnice ; 3 — cameră pentru dormit ; 4 — cămară ; 5 — closet ; B — planul parterului : 1 — beci ; 2 — atelier ; 3 — coteţ.

47. Casa din Goranovei-Kjustendie, Bulgaria : A — plan parter ; B — plan etaj.

46. Casa Bărbătescu din Bărbăteşti, Gorj ; A — plan parter ; B — plan etaj.

48. Casa din Stremska Kamenica, Voyvodina, Iugoslavia. Plan.

49. Casa din Stremska Kamenica. Faţadă.

În cazul gospodăriei — atelier de rotar din Kalvehave, Seeland, Danemarca[37] (începutul secolului al XIX-lea) atelierul este construit ulterior casei adosat în prelungirea locuinţei, cu intrare separată dar integrat construcţiei atît ca volumetrie cît şi ca tehnică de construcţie. Gospodăria de la Tystrup, Seeland din aceeaşi familie de construcţii era specializată în ţesătorie, războiul fiind amplasat în camera de zi, dar şi in lucrări de tîmplărie, aproape întreaga construcţie fiind adaptată activităţilor meşteşugăreşti. În funcţie de zona geografică, de evoluţia societăţii, ocupaţiile pot îmbrăca forme specifice, meşteşugurile pot căpăta specializări inedite ca în cazul atelierelor pentru confecţionat saboţi, pentru dantele, etc.

Tot în nordul Europei instalaţiile tehnice mai ample puteau apare sub forma unor interesante

---

[33] Paul Petrescu. Uber den Stădtischen und Lăndlichen Wohnungsbau in Sudosteuropa (18—19 Jh.). In : Revue Roumaine d'histoire de l'art, Bucureşti, 1972.

[34] S. Stamov, R. Angelova, N. Caneva-Decersca, v. Kolarova. The Architectural heritage of Bulgaria. State Publishing „Tehnika", Sofia, 1972, p. 89.

[35] Vâclav Frolec. Die Volksachitektur in West Bulgarien im 19 und zu beginn des 20 Jahrhunderts. Universita J. E. Purkgne, Brno, 1966, p. 73.

[36] N. Vuletic, S. Strozmesterov, M. Petrovic. Three Village houses in Voyvodina. The Provincial Institute for the Protection of Cultural Monuments in the Socialist Autonomous Province of Voyvodina,. Novi-Sad, 1976, p. 18.

[37] Peter, Michelsen. Frilands Museet. The National Museum of Danemark, 1973, p. 103.

complexe locuință-spațiu tehnic ca la moara de la Ellested, Funen, Danemarca[38] (sfîrşitul secolului al XIX-lea) unde instalația morii de apă cu două roți a fost cuplată cu locuința complexă şi de mari dimensiuni. Cele două funcțiuni au fost exprimate diferit În exterior, prin închideri în sistem schelet de lemn cu umplutură de zidărie („fachwerk") la locuință şi schelet din lemn (parțial în „fachwerk") căptuşit cu scînduri verticale etanşate cu lați, constituind şi o protecție la umezeală, la moară.

Casa veche a gospodăriei din Bjornstad, Văgă, Norvegia[39] adăpostea la etaj o cameră destinată unui atelier de țesut şi tors, alături de camera curată destinată oaspeților şi păstrării lucrurilor valoroase, în timp ce la parter se aflau camerele destinate locuirii curente, camera de zi şi dormitorul. Este de remarcat faptul că în cazul caselor etajate din zona balcanică funcțiunile etajelor erau oarecum inversate, locuirea curentă desfăşurîndu-se în general la etaj.[40] Casa din Bjornstad este construită în genul tipic scandinav de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în sistemul bîrnelor orizontale („blockbau") cu acoperiş cu pantă mică din bîrne masive fără pod şi cu izolația din glii înierbate peste astereală, vădind influențe baroce tipice.

50. Casă de rotar din Kalvehave, Seeland, Danemarca (începutul secolului al XIX-lea), locuită de două familii. Plan : 1 — vestibul ; 2 — sală comnuă ; 3 — cameră „de sărbătoare" şi atelier. pentru mici obiecte din lemn ; 4 — bucătărie ; 5 — cămară ; 6 — cuptor ; 7 — atelierul rotarului ; S — grajd pentru vacă şi arie ; 9 — porcărie ; 10 — depozit.

51. Casa țesătorului din Tystrup, Seeland, Danemarca. Plan : : 1 — vestibul ; bucătărie ; 2 — loc pentru foc : 3 — cuptorul pentru pîine ; 4 — cameră comună şi atelier pentru țesut ; 5 — cameră de oaspeți ; 6 — spălătorie ; 7 — cămară ; 8 — atelier ; 9 — cotețe pentru porci şi găini.

52. Casa țesătorului din Tystrup. Fațada principală.

În cadrul grupului de culturi populare care manifestau tendința integrării funcțiunilor în aceeaşi construcție se remarcă că spațiile de locuit şi cele gospodăreşti de tipul grajdurilor şi depozitelor ocupau zone distincte, în general legate între ele printr-un spațiu destinat activităților zilnice, uneori cu vatră deschisă. Spațiile destinate meşteşugurilor ocupau de obicei o zonă de contact între anexe şi locuință, ca în cazul gospodăriei de țesător din Beltrum, Achterhoek, Olanda[41] (aprox. anul 1750). Construcțiile cele mai reprezentative pentru această mare grupă tipologică au fost casele hală, gospodăria din Go'denstedt, Nicclersachsen, R.F.G.[42] (aprox. 1835— 1840) fiind reprezentativă. Acest tip de construcție monobloc are rădăcini pînă în epoci istorice străvechi. Casa saxonă a îmbrăcat cea mai rigidă şi în acelaşi timp impresionantă expresie de integrare şi ordine a funcțiunilor unui complex gospodăresc. „Moara cu cai" anexă destinată treieratului şi măcinatului cerealelor apare ca o construcție alipită artificial, planul riguros al casei saxone nepermițînd în general variații de program de genul integrării volumetrice a unei anexe de acest tip. În regiunile olandeze unde casa hală a fost interpretată mai organic, o astfel de anexă putea fi integrată în volumetria generală a construcției ca în cazul fermei de la Staphorst, Overijssel, Olanda[43]. De remarcat că unele gospodării legate intens de 'practicarea unui meşteşug cum ar fi morăritul deşi respectă tipologia casei hală au în general dimensiuni mai mici prin faptul că partea anexelor legate de agricultură sau creşterea animalelor este mult mai mică.

53. Moara din Ellested, Funcn, Danemarca : 1 — moara ; 2 — locuința ; 3 — anexe (spălătorie, lăptărie, cuptor pentru pîine).

54. Moara din Ellested. Fațada est.

57. Gospodărie de țesător din Beltrum, Achterhoeck, Olanda : 1 — aria ; 2 — bucătărie ; 3 — cameră pentru țesut ; 4 — grajd ; 5 — porci ; 6 — nişă pentru dormit.

58. Gospodăria Hoffmann din Goldenstedt, Niedersachsen, R.F.G. Plan : 1 — aria (podină) ; 2 — vatra ; 3 — camere ; 4 — nişe pentru dormit ; 5 — vaci ; 6 — instalație de treierat (măcinat) „moară cu cai" ; 7 — camera slugilor ; 8 — cai ; 9 — lăptărie.

59. Casă din Hollenermoor, Niedersachsen, R.F.G. Plan : 1 — vatra ; 2 — degajament, arie („podină") ; 3 — cameră pentru fîn ; 4 — cameră pentru țesut ; 5 — nişă pentru dormit ; 6 — lăptărie ; 7 — grajd pentru vaci ; 8 — porci ; 9 — grajd pentru cai ; 10 — spălătorie ; 11 — gang ; 12 — nişă pentru luat masa.

60. Casă din Hollenermoor. Vedere.

61. Casă de tip hală din epoca prefeudală în Niedersachsen : A — plan ; B — secțiune transversală.

[38] Peter Michelsen. op. cit. p. 109 şi 148.
[39] Peter Michelsen. op. cit. p. 109 şi 148.
[40] Fartein Valen — Seudstad. Die Sandvigschen Sammlungen-Lillehammer, 1980, p. 36—38.
[41] Bos J.M.E.M.C.F. Klijin. Nederlands Openluchtmuseum. Arnhem, 1981, p. 38.
[42] Helmut Ottenjann. Museumsdorf in Cloppenburg, 1966, p. 64.
[43] Bos J.M. op. cit. p. 59.

62. Fermă din Staphorst, Overijssel, Olanda. Plan : 1 — bucătărie ; 2 — degajament ; 3 — cameră ; 4 — nişe pentru dormit ; 5 — „moară cu cai" ; 6 — atelier ; 7 — grajd pentru viţei ; 8 — grajd pentru cai ; 9 — şură pentru fîn ; 10 — grajd cu groapă pentru bălegar.

În general gospodăriilor de tip „einhof" din Tirol, deşi lipseşte acel spaţiu al activităţilor zilnice de tip curte acoperită „flett", iar construcţiile sînt dezvoltate şi pe înălţime folosindu-se panta terenului, problema spaţiilor destinate anexelor legate de agricultură şi creşterea animalelor sau meşteşuguri este tratată în mod similar. Gospodăria din Alpbach, Tirolul austriac[44], pare să fi fost un exemplu tipic, parterul adăpostind şi un atelier în zona de legătură a locuinţei cu grajdurile. În zonele mai înalte ale Tirolului, frecvente au fost şi casele de tip „îngemănat" în care deşi coexistă funcţiunile anexe şi locuinţa ele nu au legătură spaţială directă şi sînt alipite mai mult din motive de apărare faţă de vînturi, izolare termică, economie de teren ca în cazul construcţiilor din zona Engadine, Elveţia[45], care reprezintă totodată şi limita sudică a casei de tip germanic. În regiunile de contact cu culturile ce contrazic integrarea funcţiunilor gospodăriei, au apărut frecvent zone în care, deşi construcţiile gospodăriei se realizau în contact direct, în construcţii monobloc sau incinte total sau parţial închise, ele nu aveau legătură spaţial şi funcţională directă.

O categorie singulară a casei populare a fost locuinţa-turn, probabilă manifestare a unei tradiţii medievale timpurii, ce a mai putut fi identificată în diverse zone muntoase izolate ale Europei, din Albania pînă în Elveţia. Diferite din punct de vedere al structurii sau expresiei formale, funcţiunile erau similar distribuite, depozite, remize, eventual atelier la nivelele inferioare, locuinţă la cele superioare.

Pentru a accentua diversitatea interpretărilor ce s-au putut da spaţiilor destinate, sau rezultate din practicarea unor ocupaţii specifice să mai urmărim locuinţa gospodăriei din Cogny unde depozitele şi spaţiile de prelucrare a vinului deţineau o mare parte a construcţiei şi atelierul de ţesătorie apărut ca adaos al casei Rozier en Donzg, ambele din regiunea Lyonnais, Franţa[46]. În cele mai multe din zonele etnografice de influenţă franceză, deşi exista tendinţa adăpostirii locuinţei şi a anexelor mai importante sub acelaşi acoperiş, în contact volumetric, sau în incintă (în jurul unei curţi), integrarea funcţiunilor lipseşte ca în cazul gospodăriei din Valromey, Lyonnais, Franţa[47]. Această tendinţă a fost valabilă şi pentru alte zone cum ar fi Peninsula Italică. Casa din Montefoscoli, Toscana, Italia[48], casă de tip etajat, volumetric suficient de tipică pentru zone întinse ale Italiei, sprijină afirmaţia făcută mai sus.

63. Gospodăria din Alpbach, Tirolul austriac. Planul la nivelul terenului. 1 - gang ; 2 — cameră ; 3 — bucătărie ; 4 — cameră ; 5 — atelier ; 6 — cămară ; 7 — vite tinere ; 8 — porci ; 9 — vaci ; 10 — cai.

64. Planul unei case din zona Engadine. Elveţia : A — plan subsol : 1 — curte ; 2 — pivniţă ; 3 — grajd ; B — plan parter : 1 — curte ; 2 — bucătărie : 3 — camere ; 4 — finar : C — plan etaj ; l — camere ; 2 — fînar.

67. Gospodărie Rufficn cn Valrenify, Lyon, Franţa. Planul casei :
1 — bucătărie ; 2 — cameră : 3 — pivniţă; 4 — hambar ; 5 — grajd.

68. Casă etajată din Montefoscoli, Toscana, Italia :
A — plan parter : 1 — remiză ; 2 — pivniţă escavată 3 — grajd : 4 — cuptor pentru pîine.
B — plan etaj : 1 — bucătărie ; 2 — camere ; 3 — grînar 4 — closet.

69. Casă etajată din Montefoscoli. Secţiune.

Ocupaţiile au influenţat locuinţa de tip popular prin poziţiile pe care spaţiile destinate lor le-au ocupat faţă de spaţiul de locuit propriu-zis din punct de vedere al relaţiilor spaţiale şi funcţionale. Pescuitul cerea puţine anexe alături de spaţiul locuinţei, agricultura şi creşterea animalelor solicitau anexe numeroase şi variate iar meşteşugurile solicitau de multe ori spaţii speciale. Spaţiile destinate practicării meşteşugurilor au generat adeseori abateri de la planurile tipice zonei, probînd calităţi constructive nebănuite, o posibilitate remarcabilă de răspuns la comanda socială.

Anexele gospodăriei

Au fost prezentate acele spaţii destinate exercitării ocupaţiilor, cu precădere a meşteşugurilor, care avea o legătură volumetrică directă cu spaţiul de locuit. Construcţiile integrate fiind considerate în mod curent „case" ce adăpostesc şi spaţiile anexă ale gospodăriei, adăposturi pentru animale, depozite, arie pentru treierat, ateliere, etc, au fost tratate în cadrul capitolului precedent deşi ele trebuie privite drept construcţii cu funcţionalitate multiplă, incluzînd locuirea şi de obicei toate funcţiunile principale ale gospodăriei.

---

[44] Victor Herbert Pottler. Osterreichsches freilichtmusem. Universitats — Buchdrukerei Styria, Graz, 1978, p. 158.
[45] Oskar Bar. Geographie der Schweiz. Lehrmittelverlag des Kantons Zurich, 1972, p. 179.
[46] Claude Royer. Lyonnais — L'architecture rurale francaise. Ed. Berger — Levrault, Paris, 1979, p. 43 ; 145 şi 203.
[47] Claude Royer. Lyonnais — L'architecture rurale francaise. Ed. Berger — Levrault, Paris, 1979, p. 43 ; 145 şi 203.
[48] Gigi Salvagnini. Cultura e architettura della casa rurale — Montefoscoli. Teorema edizioni, Firenze, 1974, p. 121.

In continuare vor fi tratate anexele gospodăriei izolate de locuinţă din motive obiective, precum zgomotul, salubritatea, amplasamentul, sau subiective, precum tradiţia. Se va urmări evoluţia spaţiilor destinate exercitării ocupaţiilor, în contextul unităţii economice pe care a constituit-o gospodăria. Prezentarea lor separată este impusă şi de particularităţile acestor construcţii considerate minore, ce oferă uneori lecţii de expresivitate plastică şi ingeniozitate tehnică. Rămînînd aproape întotdeauna în afara preocupărilor cuprinse în moda prefacerilor, prin arhaismul funcţiunilor, a prelucrării materialelor şi a detaliilor, ele permit asocieri posibile cu construcţiile unor epoci îndepărtate.

Se impun cîteva consideraţii asupra modului de organizare generală a gospodăriilor ţărăneşti tradiţionale.

Deşi evoluţia gospodăriei în diversele zone geografice a fost influenţată de nivelul de evoluţie al societăţii respective, iar modul foarte variat de dispunere a funcţiunilor în cadrul ei, de o multitudine de factori, se poate afirma că tradiţia a jucat rolul major în consolidarea configuraţiilor devenite tipice pentru epoca în cauză şi diversele zone etnografice. Dispoziţia în plan şi volumetrică a spaţiilor componente ale unei gospodării de tip european, constituită pe principiul familiei şi al proprietăţii private, a îmbrăcat două forme extreme : integrarea totală în cadrul aceleiaşi construcţii a tuturor funcţiunilor importante, ca în cazul caselor „hală" sau a gospodăriilor „einhof" din teritoriul central-european, şi dispersarea funcţiunilor în cadrul unui perimetru mai extins în construcţii izolate, ca în cazul multor gospodării din Peninsula Balcanică, Scandinavia sau Peninsula Iberică. între aceste două tipuri s-au manifestat o multitudine de tendinţe mai aproape de una sau cealaltă din extreme, tipică pentru zone mai restrînse : curte închisă, curte semiînchisă, integrare parţială etc. În cadrul marilor teritorii de influenţă ale unei culturi etnografice s-au manifestat uneori foarte puternice tradiţii locale, care au impus structuri de organizare proprii, adeseori destul de diferite de cele considerate tipice.

Pe teritoriul României se poate considera că, tendinţa cea mai importantă de organizare a gospodăriilor a fost aceea a dispersării funcţiunilor în construcţii independente dispuse în general în jurul unei curţi, configuraţiile concrete constituindu-se în foarte multe variante locale. În multe cazuri, alături de curtea principală a apărut o curte secundară, „ocolul", ce grupa unele activităţi economice ce necesitau o oarecare izolare faţă de locuinţă[49]. Gospodăriile de acest gen erau tipice pentru Oltenia, Muntenia, Moldova, Dobrogea, Bucovina, Maramureş.

În cea mai mare parte a Transilvaniei s-a impus o formă de organizare a gospodăriei cu fronturi închise spre stradă, grădină şi eventual spre una din laturi, de asemenea cu foarte multe variante locale, care manifestau uneori şi o oarecare tendinţă de integrare a funcţiunilor în incinte complet închise. Construcţiile, deşi uneori lipite şi comasate, erau tratate în general ca obiecte independente, fapt marcat la nivelul acoperişurilor.

Printre tipurile importante mai erau : gospodăria cu ocol întărit în Bran, Mărginimea Sibiului, Haţeg, şi cele montane, fără nici o intenţie de sistematizare, precum cele din Munţii Apuseni.

Tipul gospodăriilor a fost influenţat direct de tipul de aşezare din care făcea parte. În satele de tip împrăştiat, anexele erau dispuse în jurul casei, cu singura preocupare de adaptare la teren, îngrădirile fiind de multe ori sumare. Satele de tip răsfirat au favorizat o oarecare ordonare a anexelor, care uneori erau parţial adunate în clădiri de tipul şurilor, fiind caracteristice două tendinţe : casa la frontul stradal şi anexele retrase în cele mai frecvente cazuri şi situaţia opusă, cu anexele spre uliţă. Satele adunate au accentuat ordonarea gospodăriilor, permiţînd şi închiderea parţială sau totală a fronturilor, locuinţa fiind situată la stradă, fie cu axa longitudinală, perpendiculară pe uliţă, în cele mai frecvente cazuri, fie cu axa longitudinală paralelă la uliţă. Reţelele de factură geometrică ale unor aşezări săteşti au impus şi geo-metrizarea mai strictă a incintelor, pe care erau dispuse construcţiile componente ale gospodăriilor.

Tendinţa generală de organizare a gospodăriilor, corespunzînd concepţiilor de viaţă a ţăranului român, viziunii sale asupra spaţiului construit, era aceea a dispersării funcţiunilor în construcţii independente. Excepţiile au fost generate de cauze ce nu ţin în general de spiritualitatea românească, ci de cauze obiective, precum nevoia de siguranţă în anumite condiţii istorice sau de izolare, măsuri administrative, consecinţe climatice.

Tipuri de gospodării româneşti îşi găsesc corespondent în întreaga Europă. Gospodăria cu construcţii izolate, dispuse în jurul uneia sau mai multor curţi, a fost la fel de prezentă în Peninsula Iberică[50] sau Scandinavia[51]. În nordul Scandi-naviei, numărul construcţiilor dintr-o gospodărie, care cu excepţia locuinţei erau de mici dimensiuni, putea ajunge la cifre impresionante. Acest tip de organizare poate fi pus şi în legătură cu caracterul polivalent al economiei multor gospodării, în care ţăranul era

---

[49] Grigore Ionescu, op. cit., p. 115. Despărţirea curţii în două părţi distincte pare să dateze din epoca prefeudală ca urmare a contactului cu populaţia slavilor migratori de la care populaţia locală, preponderent cultivatoare de pămînt a deprins creşterea specializată a animalelor. În sprijinul acestei afirmaţii vine originea slavă a cuvintelor : ocol, ogradă, grajd, etc.

[50] Fernando Galhano. A cozinha rural do Minho e do Douro litoral. Imprensa Portuguesa, Porto, 1963, p. 72.

[51] Fartein Valen — Seudstad. op. cit.

obligat să abordeze mai multe ocupații, care necesitau fiecare amenajări.

Gospodăria de tip curte, cu fronturi închise parțial, sau total, era frecventă în zonele centrale[52] și vestice[53] ale Europei, dar și în Sudul Scandinavei[54] și unele zone mediteraniene. În general se consideră că ea a fost impusă în Transilvania prin intermediul coloniștilor germani, deși mai corect ar trebui să fie privită, ca o interpretare locală a unei concepții de organizare, însușită prin intermediul coloniștilor și suprapusă peste tradiția constructivă locală.

70. Gospodărie de fierar din Călinești, (M.T.P.), Maramureș. Gospodărie cu construcții independente, dispuse în jurul unei curți. Plan : 1 — casă cu tindă, cameră și pridvor ; 2 — șură cu arie și grajd ; 3 — fierărie și depozit ; 4 — jug pentru potcovit.

72. Gospodărie din Berbești, Maramureș, cu masă, grajd, colejnă pentru unelte și corfă pentru fîn. Vedere.

71. Gospodărie de fierar din Berislăvești, Vîlcea. Gospodărie cu construcții independente și două curți. Plan : A — prima curte, „bătătura" ; B — a doua curte, „ocolul" ; 1 — casa veche ; 2 — căsuța nouă ; 3 — bucătărie de vară ; 4 — cămară de alimente și beci ; 5 — grajd ; 6 — șopron pentru car ; 7 — fierărie ; 8 — Jug pentru potcovit ; 9 — coteț de porci ; 10 — stupi ; 11 — privată ; 12 — cuptor pentru uscat fructe ; 13 — groapă pentru var ; 14 — cuptor pentru uscat fructe ; 15 — grajd pentru vaci.

73. Gospodărie cu ocol întărit, Măgura, Bran (M.T.P.) Plan : 1 — casa mare ; 2 — căsuța ; 3 — tinda ; 4 — celar 5 — fierbătoare și pivniță ; 6, 7 — grajduri pentru vite 8 — șopron pentru car ; S — curte ; 10 — polatră 11 — crosnie (adăpost pentru oi).

74. Front spre stradă în Poplaca, Sibiu. Gospodării tipice cu fronturi închise sau semiînchise.

75. Gospodărie cu ocol întărit din Poiana, Mărginimea Sibiului (M.T.P.). Construcțiile, deși legate între ele, păstrează volumetrii independente.

Gospodării similare celor cu ocol întărit puteau fi întîlnite în forme aproape identice cu cele din România, În Peninsula Balcanică sau vestul Ucrainei[55] și în forme asemănătoare în alte zone cu profil pastoral.

Deși construcțiile integrate aparțin unor zone destul de strict delimitate, construcții de acest gen apar în mod surprinzător și cu totul izolat, în diverse alte zone etnografice. În zona Bran au apărut într-o epocă mai recentă construcții de acest gen, ca replică a gospodăriei cu ocol întărit. Construcții integrate se mai semnalau încă în zone fără nici o legătură cu teritoriul lor propriu de răspîndire, precum Macedonia[56], sub forma unor construcții de tip arhaic, ce perpetuau forme de organizare preistorice (locuințe colective la origine).

În ceea ce privește teritoriul României, din categoria anexelor gospodărești, cea mai numeroasă familie a fost cea a construcțiilor legate de practicarea agriculturii și creșterii animalelor, considerate ocupații primordiale. Deosebit de numeroase și de o varietate considerabil mai mare decît a locuințelor, aceste anexe erau grajduri și adăposturi pentru animale, cămări și beciuri pentru alimente, hambare, depozite, clădiri cu funcționalitate multiplă, precum șurile.

Grajdurile, adăposturi pentru animale mari, erau în general construcții simple, clădite frecvent în tehnica cununilor orizontale din lemn, dar și din chirpici sau zidărie, mai ales în epoci mai recente. Frecvente în toate regiunile țării, acestea erau totuși tipice pentru gospodăriile cu tendință accentuată de disociere a funcțiunilor, în cadrul cărora puteau apare și cîte două sau trei asemenea construcții, în funcție de categoria animalelor adăpostite. Frecvent, grajdurile aveau și funcția de depozitare a finului. În gospodăriile care aveau șură, aceasta includea în general și funcțiunea grajdului.

Cămările pentru alimente erau un program de asemenea comun multor regiuni ale țării. Ele îmbrăcau forme diverse, de la micile bijuterii ale artei cioplitului în lemn precum cămara din Cerbia, Munții Apuseni (anul 1806, M.T.P.) pînă la construcții mai mari, care erau cuplate cu beciuri sau mici ateliere ca în cazul celei din Nereju-Mic, Vrancea (sfîrșitul secolului al XIX-lea, M.S.).

76. Gospodărie din regiunea litorală a Portugaliei. Plan : 1 — casă ; 2 — cuptor ; 3 — coteț pentru porci ; 4 — uscătorie ; 5 — colibă pentru arie ; 6 — remiză pentru căruță și fînar ; 7 — păsări ; 8 — depozit ; 9 — pivniță escavată ; 10 — măslin cu troiță ; 11 — arie pentru treierat.
82

77. Gospodărie din Bjornstad, Va aga a, Norvegia. Plan : 1 — casă cu cuptor ; 2 — locuință ; 3 — casă pentru slugi ; 4 — casa veche ; 5 — șopron ; 6, 7 — cămară de alimente ; S — magazie pentru porumb ; 9 . — grajd pentru cai ; 10 — adăpost pentru oi ; 11, 12 — cotețe pentru porci ; 13 — adăpost pentru capre ; 14 — cămară ; 15 — hambar ; 16, 17, 18, 19 —

---

52 Herbert Victor Pottler. op. cit.
53 Claude Royer. op. cit.
54 Peter Michelsen. op. cit.
55 Viktor Samojlovic- Ukrajinske narodne zitlo. „Naukova dumka”, Kiev, 1972, p. 51.
56 * * * Razvoi na Kuciata vo Makedonia. Skoplie, 1952, p. 40.

depozite pentru nutreț ; 20 — atelier și brutărie ; 21 — uscătorie ; 22 — șopron pentru lemne.
78. Gospodărie din Harjedalen, Suedia. Gospodărie tipică pentru nordul Scandinaviei. Vedere axonometrică.
79. Gospodărie de tip „ocol întărit“ vestul Ucrainei. Plan : 1 — curte ; 2 — tindă ; 3 — cămară ; 4, 5 — camere ; 6 — hambar și arie ; 7 — grajduri ; 8— spațiu acoperit și fînar.
80. Gospodărie cu fronturi închise din Arbesbach, Austria inferioară. Plan : 1 — cameră de intrare ; 2, 3 — camere ; 4 — bucătărie ; 5 — hambar și arie ; 6 — adăpost pentru oi ; 7 — grajd pentru vite ; 8 — adăpost pentru găini ; 9 — curte.
81. Gospodărie cu fronturi închise, Kirke-sby, Funen, Danemarca. Plan : A — locuință ; B — zona grajdurilor ; C — zonă depozite și atelier : 1 — atelier pentru confecționat saboți ; D — curte.

Chiar și în cazul unor construcții de mică importanță de genul adăposturilor pentru animale mici sau păsări, coșarelor, constructorul țăran a dovedit gustul său pentru frumos și ingeniozitate tehnică. Cotețul gospodăriei din Șurdești, Maramureș (secolul al XVIII-lea, M.S.) sau tehnica lemnarilor din Ibănești, Mureș[57] care construiau mici anexe „prefabricate" pe care le asamblau în gospodăria cumpărătorului, pot fi argumente în acest sens.

Construcțiile care cuplau mai multe funcțiuni gospodărești erau frecvente în mai toate regiunile țării, aproximativ aceleași programe, îmbrăcînd forme de expresie tipice zonei etnografice. Construcțiile anexă din Ghereluș, Arad (secolul al XVIII-lea, M.S.) și din Stănești, Argeș (secolul al XIX-lea, M.S.) fac parte din această categorie. Transilvania, dar și alte zone etnografice, au cunoscut o astfel de anexă complexă cunoscută sub numele generic de șură, care a evoluat de la micile construcții poligonale din Maramureș sau Munții Apuseni pînă la construcții masive În Podișul Transilvaniei, Țara Oltului, Crișana sau Hraghita, și care puteau cuprinde un număr impresionant de funcțiuni : arie, grajd, depozit pentru unelte și cereale, fînar, atelier. Dacă șura gospodăriei din Obîrșia, Țara Zarandului (anul 1822, M.T.P.) poate emoționa prin arhaismul tehnicii de construcție și al planimetriei, ce fac imediat legătura cu celebrele biserici de lemn din nordul Transilvaniei, șura gospodăriei din Bancu, Harghita (anul 1862, M.S.) impresionează prin funcționalitate și volumetria cu care domină de două-trei ori pe cea a locuinței. Evoluția șurilor din Transilvania trebuie legată și de contactul mai direct cu zonele central-europene.

Din categoria anexelor gospodărești, spațiile destinate practicării meșteșugurilor sau unor activități casnice mai speciale, au reprezentat un tip de construcții foarte interesante, cu un mare grad de diversitate și inedit.

Într-o primă fază, spațiul de lucru independent de locuință, dar în cadrul gospodăriei, putea fi adăpostit de o altă anexă. Același spațiu putea fi obținut și prin amenajarea unei construcții cu altă destinație inițială, ca în cazul fierăriei din Mănești, Dîmbovița (M.T.P.). În aceste cazuri construcția nu putea fi specifică funcției, dar puteau să apară elemente de construcție 'inedite, legate de noua destinație, cum ar fi poiata atelierului din Mănești.

84. Cămară din Cerbio, Munții Metalici. Vedere.
85. Cămară cu b3ci din Nereju-Mic, Vrancea.
86. Cotețul gospodăriei din Șur-dești, Maramureș. Vedere.
87. Șură cu grajd din Ghereluș, Arad. Vedere.
88. Anexă gospodărească cu grajd, remiză și fînar din Stănești, Argeș.
90. Șură din Bancu, Harghita. Plan : arie ; 2 — grajd ; 3 — depozit ; 4 — adăpost pentru căruță ; 5 — atelier.
91. Șură poligonală din Obîrșia, Țara Zarandului. Vedere.

Spațiul independent, conceput ca atare pentru practicarea unui meșteșug, putea îmbrăca forme mai simple sau mai complexe, de la cel mai simplu acoperiș fără închideri perimetrale pînă la construcții ample.

Micul atelier de fierar din Călinești, Maramureș (mijlocul secolului al XIX-lea, M.T.P.) prezenta un plan original nederivat, fiind alcătuit din atelierul propriu-zis, un pridvor și un mic depozit. Structura și închiderile, deși tipice zonei, oferă soluții originale prin conformarea la funcțiune.

În cazul unor spații concepute ca adăpost al procesului meșteșugăresc, deși planul era original, corespunzînd funcțiunii din punct de vedere al structurii și închiderilor, uneori se puteau adopta și soluții tributare construcțiilor de tip locuință, cu o puternică forță de influențare prin tradiție, ca în cazul uleiniței cu piuă, cu acționare animală din Streisîngeorgiu, Hunedoara (M.T.P.). Construcția este alcătuită dintr-o încăpere de mai mari dimensiuni, care adăpostea instalația de zdrobit și cuptorul, precum și o încăpere unde se desfășurau fazele finale ale procesului de obținere a uleiului. Încăperea instalației avea acces dinspre curte și o deschidere largă spre grădină, care permitea o mișcare lejeră a

[57] Nicolae Dunăre. Răspîndirea satelor specializate în meșteșuguri populare pe teritoriul României. In : „Cibinium", Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1967—1968, p. 201.

calului. Fațadele importante ale atelierului nu diferă cu nimic de cele ale unei locuințe din zona şi epoca respectivă.

Uneori spațiile destinate practicării unor meşteşuguri puteau fi adosate fie locuinței, fie unei alte anexe, precum şura. Multe din aceste cazuri conduceau la unități volumetrice care emoționează prin frumusețea şi poezia rezolvărilor spațiale şi de detaliu. În cazul atelierului de măsar (tîmplar) din cadrul gospodăriei din Săsăuşi, Valea Hîrtibaciului — Sibiu (M.T.P.), acoperişul de paie este elementul de unitate, care împreună cu tencuiala spoită cu „sineală"[58], lucrătura privarului, a timpanului din nuiele împletite, îmbinarea bîrnelor şi detaliile în lemn ale atelierului deschis dau armonia ansamblului. În cadrul gospodăriei, un atelier pentru funii din cînepă era integrat şurii, sub un acelaşi acoperiş din paie tipic zonei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de cînd datează construcțiile.

94. Atelierul cioplitorului în piatră, de tip şopron deschis al gospodăriei din Almaşul Mare, Munții Apuseni. Vedere.

95. Atelier de fierar din Călineşti, Maramureş. Vedere.

96. Uleiniță cu piuă acționată cu forță animală din Streisîngeorgiu, Hunedoara. Plan.

97. Uleiniță din Streisîngeorgiu. Vedere.

98. Gospodărie din Sâsăuşi, Sibiu, cuprinzînd locuință, atelier de mă-sar, coteț şi şura cu arie, grajd şi atelier pentru împletit funii. Vedere de ansamblu.

99. Atelierul de măsar din cadrul gospodăriei din Săsăuşi, Sibiu. Vedere.

Aceste ateliere, anexe ale gospodăriei, îmbrăcau frecvent forme simple, dar foarte expresive în adaptarea lor funcțională, ca in cazul teascului de boştină din Sebeşul de Jos, Sibiu (mijlocul secolului al XIX-lea, M.T.P.) sau al cuptorului pentru ars oale din Corund, Harghita (M.T.P.).

Tratate adeseori ca adevărate obiecte de arhitectură, ţăranul constructor îşi exercita asupra lor toată forța sa artistică creatoare. Atelierul de rotar din Ieud, Maramureş, (M.E.T.) destinat unui meşteşug de tradiție în această zonă de adevărați artişti ai lemnului, poate fi o dovadă în acest sens. Planul şi elevațiile sale dovedesc un rafinat simț intuitiv al proporțiilor, mica construcție degajînd un echilibru aproape clasic, iar detaliile probînd o stăpînire pînă la perfecțiune a tehnicii lemnului.

In gospodăriile mai mari şi cu un profil meşteşugăresc mai pronunțat, aceste ateliere puteau deveni mici complexe meşteşugăreşti, cum este cazul celui din Preuteasa, Sălaj, (anul 1895, M.E.T.) format la parter din două spații ce adăposteau instalații de zdrobit si măcinat semințe, respectiv un teasc pentru stors ulei, iar la etaj un atelier pentru prelucrat lemn. Rezolvarea volumetrică este remarcabilă, dovedind stăpînirea spațiului interior în cadrul unor construcții mai complexe şi o sinceră şi plastică exprimare a lui în exterior.

Privită la nivelul Europei, problema anexelor gospodăreşti independente de locuință trebuie abordată prin prisma celor două tendințe amintite de organizare a gospodăriilor : cu funcțiunile integrate sau disociate. În cazul celor din urmă, varietatea a fost foarte mare, iar modul de tratare diferit, funcție de zona etnografică. Pentru spațiul balcanic, tendințele au fost în general similare cu cele ale spațiului românesc, dominat de gospodăria cu tendințe de disociere a funcțiunilor. După cum în România au existat suficiente zone cu particularități ce contraziceau într-o oarecare măsură regula generală, tot aşa, la nivelul Peninsulei Balcanice s-au manifestat astfel de tendințe în Croația sau unele zone de coastă ale Greciei.

102. Cuptorul pentru ars oale din Corund, Harghita. Vedere.

103. Rotărie din Ieud, Maramureş : A — planul atelierului : 1 — pridvor 2 — depozit ; 3 — atelier ; B — planul beciului.

În spațiul Scandinav şi în special în cel nordic, tendința de distribuire a funcțiunilor în construcții independente fiind foarte accentuată, a condus la o mare diversitate de astfel de anexe, cele mai multe legate de adăpostirea animalelor, recoltei sau inventarului gospodăresc, dar şi ateliere precum fierării, tîmpîării, etc. Aceste construcții de obicei de mici dimensiuni, au fost ridicate cu multă grijă pentru detalii, demonstrînd dragostea pentru lucrul În lemn al nordicilor. Ele au devenit uneori mici capodopere de arhitectură minoră, lucru pe care îl semnalam de altfel şi în cazul unor anexe ale gospodăriilor din România. Tipologia şi sistemul constructiv s-au supus bineînțeles tradițiilor constructive ale culturii populare respective, ilustrată elocvent de locuință. Au apărut însă şi manifestări inedite, ce nu puteau apare în cazul locuinței, care au condus uneori la adevărate demonstrații de ingeniozitate. Hambarul gospodăriei din Âbro, Smâland, sudul Suediei[59] (începutul secolului al XVIII-lea) poate susține într-o oarecare măsură cele afirmate. Construcția adăpostea jos două depozite pentru cereale şi alimente, iar la etaj o cameră pentru depozitat unelte, țesături, ce putea deveni vara loc de dormit pentru slugi sau tineri[60]. Unele anexe au adăpostit funcțiuni tipice regiunii respective, cum este

[58] Peter Michelsen. op. cit. p. 82.

[59] Peter Michelsen. op. cit. p. 82.

[60] Acest tip de construcție etajată cu acces sus într-un balcon închis pe o scară exterioară, pare să fi fost legată şi de nevoia de apărare în perioade mai tulburi ale istoriei.

cazul băilor suedeze, care uneori serveau şi ca uscătorie pentru cereale. Programele au variat de la o simplă dar ingenioasă uscătorie, precum cea din Feroe, insula Videro, Danemarca[61], pînă la anexe mai complexe, de tipul grajdului-hambar al gospodăriei din Vemb, vestul Iutlandei, Danemarca[62] (anul 1770), construcție asemănătoare şurilor transilvănene ca funcționalitate, dar cu structură tipică în schelet de lemn cu navă centrală şi colaterale.

Un banal hulubar, cum sînt cele din Montceaux, Lyon-nais, Franța[63] sau din Hill Croome, Worcestershire, Anglia[64], demonstrează cîte variante de expresie au existat pentru acelaşi program minor.

S-au creat tipuri de anexe specifice, atît din punct de vedere al programului, cît şi constructiv, datorită condițiilor social-istorice, economice, ale regiunilor rurale, specificitatea nedepăşind însă, în cele mai numeroase cazuri un nivel local. Brutaria-afumătoare clin Wehfal, Osnabruck[65], (anul 1761) era tipică Saxoniei Inferioare, dar greu de găsit în alte teritorii de influență germană.

107. Hambarul gospodăriei din Abro, Smaland, Suedia. Vedere.

108. Uscătorie la vînt din Feroe, insula Viedri', Danemarca. Vedere.

109. Hambarul gospodăriei din Vemb, Jutland, Danemarca. Planul.

Ceea ce a determinat unitatea de expresie la nivelul zonei de manifestare a unei culturi etnografice, a fost în mare măsură tradiția constructivă. Sistemul „fachwerk" (schelet de lemn cu umplutură) tipic zonei de influență germană, a fost adoptat în teritoriul respectiv şi la anexele gospodăreşti. Urmărind cîteva construcții : grajdul pentru oi din Molbergen, fierăria din Dalvers, atelierul de strungărie În lemn din Markhausen (anul 1880), cămara pentru alimente din Nord-dollen[66] (anul 1775), toate din Saxonia Inferioară, R.F.G., remarcăm unitatea de structură şi expresie plastică, ce aproape că nu mai lasă posibilitate de exprimare funcțiunii adăpostite.

În zonele central-europene dominate de gospodăriile de tip integrat (zona de influență germană, flamandă, cu construcții de tip „hală", „einhof', „gulf') deşi în general anexele sînt asociate cu locuința în construcții de mai mari proporții, unele anexe au fost totuşi concepute separat în construcții independente, aşa cum este cazul celor amintite mai sus. Cauzele au fost fie zgomotul, trepidațiile, mirosul, dar în special dezvoltarea economică, ce a impus apariția unor construcții specializate, ce nu-şi mai găseau locul în cadrul tradiționalei case integrate. Anexele mai ample legate de practicarea meşteşugurilor au fost în general apariții mai tîrzii, cînd însăşi concepția casei integrate a suferit amendamente prin evoluția socială, care treptat a compromis însăşi premisele de bază ale apariției acestor interesante construcții.

Deşi am remarcat varietatea programelor şi a interpretărilor care s-au dat aceluiaşi program în diverse zone geografice, se poate remarca totuşi că în cazul aceleiaşi funcțiuni şi în condiții de sit oarecum asemănătoare, de multe ori au apărut manifestări oarecum omonime, bineînțeles în limita unor tente locale. Analizînd sumar două construcții anexe din zona nord-vestică a Austriei : pivnița etajată din Kalchberg, St. Bartholomă, (anul 18'22), şi grajdul pentru cai din Bach, Oblarn[67], se poate constata că deşi conțin elemente constructive de expresie locală, manifestă apropieri evidente cu construcții similare din spațiul etnografic românesc.

115. Atelier de strungărie în lemn din Markhausen, Saxonia inferioară. Vedere.

116. Cămară pentru alimente din Norddollen, Saxonia inferioară. Vedere.

117. Pivniță etajată din Kalchberg, St. Bartholomă, Austria. Vedere.

118. Grajdul pentru cai din Bach, Oblarn, Austria.

119. Hambarul fermei Cholstrey, Herefordshire, Țara Galilor. Vedere.

120. Atelier de olar din Sorving, Jutland, Danemarca. Plan.

Hambarul fermei Cholstrey, Herefordshire, Anglia[68] (secolul al XVII-lea) a fost construit într-o tehnică tipică regională inconfundabilă originală, schelet din lemn cu închideri clin împletitură din benzi subțiri şi late din lemn obținute prin despicare. Funcționalitatea şi volumetria acestei construcții nu diferă prea mult de cea a unor construcții similare din alte zone etnografice. În România închiderea ce trebuia să permită ventilarea naturală la astfel de construcții era asigurată de o împletitură din nuiele.

Specializarea strictă, renunțarea meşteşugarului la cea mai mare parte a ocupațiilor de tip agricol şi concentrarea efortului său economic asupra unui singur meşteşug menit să-i asigure existența prin comercializarea produselor obținute, a avut efecte notabile asupra spațiului construit rural. Unele

---

[61] Peter Michelsen. op. cit. p. 202.
[62] Peter Michelsen. op. cit. p. 202.
[63] Claude Royer. op. cit. p. 101.
[64] * * * Avoncroft Museum of buildings. Printed by Martin Cadbury. Worcester and London, 1978, p: 22.
[65] Helmut Ottenjann. op. cit. p. 28.
[66] Victor Herbert Pottler. op. cit. p. 81.
[67] Avoncroft Mudeum of Buildings. p. 9.
[68] Avoncroft Mudeum of Buildings. p. 9.

ateliere, cum este cazul celui de olar din Sorring, estul Iutlandei, Danemarca[69], au fost concepute ținînd strict seama de particularitățile programului, devenind construcții perfect adaptate funcțiunii. Atelierul olarului poseda un cuptor perfecționat şi instalație pentru uscat vasele crude. Structura tradițională, schelet din lemn cu umplutură a fost menținută doar la fațada principală, în rest adoptîndu-se zidăria din piatră, în scopul evitării incendiilor.

Specializarea a avut ca efect şi restrîngerea anexelor legate de agricultură sau creşterea animalelor. Ca urmare a acestui fenomen, în zonele dominate de construcții integrate au apărut interesante construcții ce adăposteau sub acelaşi acoperiş locuința şi atelierul, care a înlocuit anexele tradiționale. Din această categorie făcea parte şi construcția forjei din Orback, Funen, Danemarca[70] (anul 1846).

In unele zone izolate, nesupuse impactului frecvent cu culturile majore şi în care s-au păstrat puternice tradiții etnografice, printre anexele gospodăreşti au persistat sisteme constructive arhaice ce îşi au originea uneori în preistorie. Este şi cazul unor construcții de tipul cotețului construit în boltă falsă din piatră fără mortar din Idanha a Nova, Salvaterra, Portugalia[71].

123. Anexele gospodarei din St.-Andre d'Allas, Perigord, Franța. Vedere.

Am mai remarcat faptul că unitatea şi armonia unor ansambluri gospodăreşti, locuință şi anexe, au fost obținute prin folosirea ingenioasă a tehnicilor de construcție. Gospodăria din St. Andre d'Allas, Perigord, Franța[72] a obținut însă aceste calități folosind un unic material, piatra, pentru toate construcțiile şi toate elementele structurale (fundații, pereți, învelitoare), în procedee tipice zonei : zidărie fără mortar, acoperişuri în boltă falsă. Ansamblul din care se detaşează anexele-depozit „garriotte", impresionează puternic, fiind o prezență tipică pentru Perigord, regiune cu puternice şi inedite tradiții etnografice[73].

Construcții populare cu caracter de producție

Au existat construcții populare, mai ales cele legate de tehnică, ce nu au fost asociate gospodăriei, în sensul cuprinderii lor în perimetrul locuinței şi al anexelor ei. Se vor prezenta În continuare construcții care fie că erau independente de gospodărie prin natura procesului de producție pe care îl adăposteau, fie că, deşi cuprinse în cadrul unor gospodării prin amplasarea şi stricta lor destinare unor activități meşteşugăreşti, au fost tratate ca obiecte de arhitectură populară, independente. Au fost cuprinse în această grupă o mare varietate de construcții : adăposturi pentru instalații tehnice propriu-zise, mori, pive, joagăre, forje ; adăposturi pentru oameni şi animale în zonele de păşune ; construcții de exploatare viticolă ; construcții legate de pescuit etc.

Specializarea şi considerentele de exploatare a materiei prime sau a forței motrice, au condus la construcții cu caracter de producție, independente. Dacă aceste construcții erau mai îndepărtate de gospodărie, de multe ori exploatarea era mai dificilă fără existența unui spațiu de odihnă. Pe lîngă unele construcții din această categorie au apărut spații secundare destinate odihnei sau locuirii temporare. Apariția acestor spații trebuie legată şi de nevoia de adăpost a unor angajați, în cazul unor proprietăți private sau de obşte care erau arendate. Se pot distinge deci două subgrupe de construcții cu caracter de producție : fără locuire şi cu funcție de locuire temporară sau secundară.

Din prima categorie fac parte în general construcții perfect adaptate funcțiunii şi condițiilor de exploatare, cu planimetria strict funcțională : construcții care adăposteau instalații acționate de forța apei sau vîntului, construcții de exploatare viticolă sau pomicolă. Numeroase construcții aparțin tipului „moară" ce cuprindea o diversitate remarcabilă, atît ca profil tehnologic : mori pentru măcinat cereale, mori de hîrtie, pive pentru textile, uleinițe ; cît şi ca sistem mecanic de acționare : hidraulice cu ax vertical, cu ax orizontal sau plutitoare, mori de vînt.

În unele cazuri, rolul construcției ce adăpostea o instalație era minor, steampul din Gura Comei, Abrud (începutul secolului al XX-lea, M.T.P.) era un simplu şopron deschis pe şase stîlpi cu unicul scop de a proteja instalația.

124. Steamp aurifer din Gura Comei, Abrud. Vedere.

Morile cu ciutură, răspîndite altădată în întreg spațiul subcarpatic de sud şi sud-est, sînt tipologic cele mai simple instalații de măcinat, exceptînd rîşnițele, deoarece mişcarea axului vertical se transmitea direct pietrei, nefiind necesare angrenaje. Moara din Topleț, Caraş-Severin (jumătatea secolului al XIX-lea, M.T.P.) prezintă caracteristicile generale ale instalațiilor de acest tip, prin

[69] Peter Michelsen. op. cit. p. 136 şi 212.
[70] Ernesto Oliveira, Galhano de Veiga, Benjamin Fernando e Pereira. Construcoes primitivas em Portugal, Lisboa, 1969, p. 303.
[71] Ernesto Oliveira, Galhano de Veiga, Benjamin Fernando e Pereira. Construcoes primitivas em Portugal, Lisboa, 1969, p. 303.
[72] Alfred Cayla. Maisons du Quercy et du Perigord. Librairie Hachatte, 1973, p. 121.
[73] Tradiția populară În arhitectura din Perigord a stat la baza unor puternice manifestări de cultură majoră dintre care este suficient să amintim romanicul de Perigord.

separarea pe niveluri a instalației de marinat ce ocupă o încăpere sus, de cea hidrotehnică, aşezată sub moară. Morile de acest tip puteau primi pridvoare ca la moara din Topleț sau la cea din Arcani, Gorj (începutul secolului al XIX-lea, M.T.P.), puteau fi cu o singură instalaţie (Topleț) sau cu mai multe instalaţii (trei la Arcani). Din punct de vedere al tehnicii de construcție, au fost folosite asociații diverse : pile de piatră la nivelul inferior şi pereți din blăni de fag încheiate în „căței" (Topleț), integral din piatră cu planşeu intermediar din lemn (Svinița, Mehedinți, sfîrşitul secolului al XVIII-lea, M.T.P.) sau integral din lemn (Arcani). Astfel de instalații alcătuiau uneori adevărate salbe de-a lungul unor ape cu debite mici, cum este cazul morilor de pe valea Topleţului, în funcţiune şi astăzi. Soluțiile tehnice folosite erau de multe ori inedite şi surprinzătoare prin cunoaşterea intuitivă a principiilor fizicii, sistemul de dirijare a apei la moara din Svinița fiind un argument în acest sens. Apa captată era dirijată spre căuşele roții, „ciutura" printr-un trunchi de copac „buton" puternic înclinat ce avea un canal median constituind astfel o veritabilă „conductă de forță". Secțiunea de evacuare a apei putea fi reglată prin dopuri cu orificii de diverse mărimi ce puteau fi schimbate în funcție de debitul apei.

Morile de vînt prezente altădată În Dobrogea, sudul Moldovei, Cîmpia Română, şi Banat s-au supus cerinţelor dictate de forța motrice folosită, care cere orientare. Semnalate documentar din secolul al XVI-lea ele au căpătat o frecvență destul de mare în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. În anul 1901 numai în Dobrogea funcționau 639 de astfel de instalații[74]. Din punct de vedere al tipologiei construcției, ele puteau fi : „cu pivot", adică întreaga construcție pivotînd în jurul unui ax pentru a fi orientată în direcția vîntului (tip autohton) sau „Căciulata", la care doar sistemul de acționare al paletelor se orientează (tip olandez). Morile cu pivot puteau fi cu două nivele, ca moara din Frecăţei, Tulcea (a doua jumătate a secolului al XIX-lea) sau cu un nivel pe soclu de piatră, ca moara din Curcani, Constanța (a doua jumătate a secolului. al XIX-lea). înălțimea instalației, cu etaj seu p? soclu era dictată de captarea optimă a vîntului, sistemul de captare putînd li cu aripi (pale) sau cu vele (tip mediteranean, mai rar în România). Morile căciulate aveau sistemul de captare, incluzînd acoperişul conic, mobil, iar construcția fixă şi în general cu un plan circular sau poligonic ca la moara clin Beştepe, Tulcea.

130. Moară de vînt cu pînze, pe soclu, din Curcani, Constanța. Vedere.

129. Moară de vînt cu două nivele din Frecăţei, Tulcea. Vedere din Beştepe, Tulcea. Plan.

Morile plutitoare erau construcții care, ca şi morile de vînt, erau adaptate la condițiile de captare a forței motrice. Erau montate de obicei pe două vase între care se găseşte roata cu ax orizontal, care captează energia unor ape cu debit mare, variabil şi fără cădere. La moara din Lucăceşti, Maramureş, cele două vase „straşnicul şi bontăul" au prova ascuțită, pe bontău fiind ridicată moara pe un plan pentagonal. Morile plutitoare şi cele de vînt sînt instalații pe care condițiile de exploatare le îndepărtează de noțiunea de clădire, în sens curent şi deci sînt construcții inedite ca planimetrie, secțiuni şi detalii, supunîndu-se deziderатului de adaptare la condițiile de exploatare.

Construcțiile care adăposteau instalații acționate hidraulic cu ax orizontal (mori, pive, joagăre, forje) se remarcă în general prin aceiaşi preocupare pentru funcționalitate. Semnalate documentar pe teritoriul României încă din perioada feudalismului timpuriu, dar desigur prezente din epoca romană, aceste instalații au cunoscut în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea o răspîndire impresionantă, constituind baza unor activități meşteşugăreşti din ce în ce mai importante. La începutul secolului al XX-lea mai funcționau pe teritoriul României un mare număr de astfel de instalații, care au fost înlocuite ulterior, în mare parte cu instalații de tip industrial. Urmărind adaptarea la teren şi fiind în general construcții simple, cu planuri dreptunghiulare, precum : moara cu „dube", instalație mixtă de măcinat şi piuă de haine, din Fînaţe, Bihor (anul 1877, M.T.P.) ; uleinița şi piua de haine din Tălmăcel, Sibiu (M.T.P.) şi fierăria cu ciocan şi foale acționate hidraulic din Rimetea, Alba Iulia (M.E.T.). Sînt în general construcții care păstrează în ansamblu sistemele constructive tipice zonei şi se pot identifica prin unele detalii cu arhitectura locului. Piua din Tălmăcel a adoptat detalii tipice Mărginimii Sibiului, acoperişul cu pante mari din sită pusă oblic, suprapusă lateral, timpanul puțin înclinat față de verticală, acoperit cu sită. De multe ori, acest tip de construcții a făcut obiectul unei utilizări inedite a materialelor, răspunzînd nevoilor funcționale, fiind mai puțin supus canoanelor tradiției decît locuința. La moara din Fînaţe, piatra de rîu şi scîndură de stejar îmbinată în „şoşi” la pereți, timpanul din împletitură de nuiele cu goluri de aerisire, acoperişul din sită, se îmbină într-un tot armonios.

132 Moară plutitoare din Lucăceşti, Maramureş. Plan.

133. Moară plutitoare din Lucăceşti. Vedere.

La unele construcții au apărut inovații constructive, ca în cazul pivei cu batere orizontală din Prigor, Caraş-Severin (M.T.P.), care fiind construită parțial pe un soclu din piatră, are un colț sprijinit pe o furcă din lemn dintr-un trunchi de copac, retezat la înălțimea respectivă, cu scopul amortizării trepidațiilor orizontale, periculoase pentru stabilitatea construcției. Tot la piua din Prigor se poate

---

[74] Hedviga Ruşdea. Morile de vînt din nordul Dobrogei. In : „Cibinium" Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1966, p. 79—96.

sesiza intenția de utilizare a spațiului de producție pe două nivele, jos vîltoarea, sus spații de prelucrat manual. În cadrul preocupărilor pentru funcționalitate au apărut şi soluții inedite de folosire a spațiului, ca la dîrsta cu val din Româneşti, Vrancea (M.T.P.) unde valul de îngroşat se găseşte în încăperea principală, iar valul de „păruit" acționat manual în podul construcției (sub-pantă) cu intrare separată, folosind panta terenului. Instalațiile cu ax orizontal au fost folosite şi în cazul atelierelor mai complexe, ce necesitau forță motrică mai mare, de tipul fierăriei din Rîmetea. Organizările de acest gen pot fi considerate ca o verigă importantă în apariția spațiilor industriale. Din punct de vedere tehnic instalațiile cu ax orizontal au adoptat În cele două variante de admisie a apei superioară sau inferioară, variate aspecte de detaliu privind configurația roților motrice sau a sistemelor de transmisie. În toate cazurile însă constructorul țăran a dovedit cunoştințe intuitive de alegere a soluțiilor optime, de folosire a principiilor mecanicii.

Tehnica constructivă folosită pentru cele mai multe din construcțiile analizate mai sus, aproape În exclusivitate cea a lemnului, este remarcabilă, multe din ele putînd fi considerate adevărate lucrări de inginerie populară. Nici expresia plastică nu este neglijată, o demonstrație că exprimarea sinceră a cerințelor funcționale a putut conduce li „obiectul estetic" chiar în cazul construcțiilor privite de multe ori ca neînsemnate din punct de vedere arhitectural.

înrudite tipologic cu construcțiile cu caracter tehnic erau o serie de amenajări legat? de practicarea viticulturii, şi pomiculturii.

134. Moară cu „dube" din Fînațe, Bihor. Vedere.

135. Piuă din Tălmăcel, Sibiu. Vedere.

Cramele şi povernie erau construcții strict utilitare, cu rol de depozit şi spațiu de preparare, care erau fie din bîrne sau blăni de lemn în zonele de pădure, fie din piatră sau pămînt, eventual parțial îngropate. Ele au putut deveni ca în cazul cramei din Bălăneşti, Gorj (anul 1820, M.T.P.) obiect de manifestare a artei prelucrării lemnului. Invelitoarea din vrejuri de viță ilustrează adaptarea la criterii de economicitate şi utilitate (păstrarea microclimatului). Demn de semnalat este faptul că unele crame olteneşti au perpetuat o tehnică de construcție arhaică, extrem de rară în zonele europene, acoperişul piramidal din bîrne rotunjite, obținut prin retragere succesivă[75]. Crama de vie din Corni, Vaslui (mijlocul secolului al XIX-lea, M.T.P.), construcție din pămînt amestecat cu paie, pe furci de stejar şi acoperiş din stuf, sistem constructiv tipic zonei, demonstrează capacitatea țăranului de a construi după o secțiune adaptată funcțiunii. Prima încăpere „hora", spațiul pentru prelucrarea strugurilor, este fără tavan, necesitînd ventilație şi asigură accesul în „cramă" cu tavanul din grinzi de lemn şi împletitură din nuiele lipite cu lut gros pe ambele fețe, asigurînd microclimatul necesar pentru depozitarea vinului în fazele preliminare. Beciul săpat sub cramă asigură microclimatul ideal pentru păstrarea vinului „răvăşit a doua oară".

Din cadrul subgrupei pe care am numit-o „construcții cu caracter de producție cu locuire temporară" făceau parte construcții destinate : creşterii animalelor (stînile, adăposturi în zona finațelor), pescuitului (cherhanale, adăposturi pentru pescari), vînătorii şi lucrului la pădure, precum şi construcții ce adăposteau unele instalații tehnice în general mai complexe.

Stînile erau adăposturi şi locuri de producție pentru crescătorii de oi în sezonul păşunatului de vară, În sistemul de pendulare dublă, tipic României. Stînile erau în general, cu două sau trei încăperi, compuse din : „fierbătoare" unde se prelucra laptele şi se dormea, „stîna foilor" (celarul) cu rol de depozit şi „comarnicul" unde se mulgeau oile ca la stîna din Colții Giuvalei, Rucăr (M.T.P.). Stînile sînt şi astăzi construcții arhaice la care predomină tehnica cununilor orizontale din lemn.

139. Cramă din Bălăneşti, Gorj. Vedere.

140. Cramă de vie din Corni, Vaslui. Secțiune : 1 — hora ; 2 — crama ; 3 _ hruba (beci).

141. Stîna din Colții Giuvalei, Rucăr. Plan : 1 — comarnic ; 2 — fierbătoare : 3 — celar ; 4 — strunga.

142. Adăpost în zona finațelor din Sătic, Rucăr. Vedere.

143. Surlă din Sătic Vedere.

Din aceeaşi familie cu stînile, fac parte adăposturile din zona finațelor (pentru satele specializate în păstorit, legate de iernarea turmelor şi pregătirea nutrețurilor), conacele din zonele pomicole sau Prisăcile. Adăpostul din Sătic, Rucăr (M.T.P.) era compus din „hodaie", adăpostul pentru oameni, „crosnii", grajduri adosate hodăii şi „oborul", incintă pentru oi. Acest tip de adăpost a evoluat din adăpostul primitiv de formă conică, numit în zona Rucăr „surlă", un alt exponent al formelor arhitecturale originare, perpetuat de civilizația populară pînă astăzi. Apariția adăposturilor din zona finațelor, livezilor sau pădurilor care au putut deveni ulterior o a doua locuință pentru sezonul cald, a condus în unele cazuri, prin aglomerarea lor, la constituirea unor mici aşezări cu caracter temperar, care au putut deveni aşezări stabile, fenomen interesant pentru istoria aşezărilor umane.

[75] Paul Petrescu. Arhitectura țărănească de lemn din România.

Problema adăposturilor temporare pentru oameni şi pentru munca ce o desfăşoară, s-a pus şi pentru pescuit, odată cu perfecţionarea organizării acestei ocupaţii arhaice. Cherhanaua, de tipul celei de la Mahmudia, Tulcea (M.T.P.), este o construcţie specializată în colectarea zilnică a recoltei de peşte şi prelucrarea lui parţială. De obicei cherhanalele erau însoţite de anexe, precum : gheţarul, umbrarul pentru bărci şi adăpostul pescarilor dacă nu era prevăzut în cherhana.

144. Pivniţă cu conac din dealul Glodenilor, Gorj. Vedere (după arh. Andrei Pânoiu).

145. Cherhana din Mahmudia, Tulcea, Vedere.

Locuinţa temporară În cadrul construcţiilor ca adăposteau instalaţii tehnice, îşi are originea în spaţiul destinat odihnei care putea fi prevăzut nu numai în camera instalaţiei, ci şi independent, ca în cazul morii cu şase ciuturi din Găleşoaia, Gorj (a doua jumătate a secolului al XIX-lea, M.T.P.). Mica construcţie alăturată morii, „conacul" este construită pe o structură din piloţi de lemn, independentă de cea a morii, pentru a evita transmiterea trepidaţiilor.

Multe instalaţii cu ax orizontal, în special morile, erau prevăzute cu o cameră destinată morarului, care în mod frecvent lua în arendă instalaţia de la proprietar (proprietarul putea fi şi o obşte sătească) şi locuia aici în timpul contractului. Moara putea fi însă şi proprietatea celui care o exploata, locuinţa fiind în acest caz ceva mai dezvoltată. În cazul morilor cu spaţiu pentru locuit este deci destul de greu de a aprecia care dintre funcţiuni predomină, iar în cazul cînd locuirea în cadrul unor astfel de construcţii devine stabilă, revenim la un tip de construcţie analizat anterior, cu spaţiu de producţie cuprins în cadrul locuinţei. Moara din Orşova, Mureş (anul 1833, M.T.P.) poate fi considerată ca un specimen tipic pentru instalaţiile de acest fel. Roata morii este montată sub camera de măcinat, în „casa roţii" cu scopul de a fi protejată în special de îngheţ, fapt ce determină şi o expresie exterioară a construcţiei cu nimic deosebită de a locuinţei tipice zonei. În cazul pivei din Rod, Sibiu, (sfîrşitul secolului al XIX-lea M.T.P.) „căsoaia", piua propriu-zisă, avea o anexă din piatră, în contact direct pe o latură, care avea vatră, servind pentru fiert apa şi drept adăpost temporar piuarului. Ulterior, pentru comoditatea exploatării, piua a primit o anexă din bîrne orizontale destinată locuirii.

151. Complex meşteşugăresc din Hărniceşti. Plan : 1 — pridvor ; 2 — tindă ; 3 — casa morarului ; 4 — casa morii ; 5 — vîltoare 6 — piuă.

152. Complex meşteşugăresc din Hărniceşti. Vedere.

154. Complex meşteşugăresc din Polovragi. Secţiune.

155. Complex meşteşugăresc din Polovragi. Vedere.

De multe ori, la instalaţiile ce utilizau forţa apei s-a remarcat o tendinţă de utilizare a sistemului de captare pentru două sau mai multe instalaţii adăpostite sub acelaşi acoperiş, cu scopul utilizării cît mai eficiente a forţei motrice, ca la moara cu dube din Fînaţe, moara cu şase ciuturi din Găleşoaia, fierăria din Rimetea. Această tendinţă a evoluat uneori pînă la crearea de adevărate complexe de industrie ţărănească care demonstrează nivelul la care a ajuns gîndirea tehnică populară înainte de a fi eliminată din competiţia eficienţei de civilizaţia industrială. Complexul meşteşugăresc de la Hărniceşti (sfîrşitul secolului al XIX-lea, M.E.T.) este o îmbinare de instalaţii tehnice : moară, vîltoare şi piuă, precum şi spaţii de locuit permanente în cadrul unei gospodării, care în forma originară mai cuprindea şi alte anexe. În cazul complexului de la Polovragi, Gorj (M.T.P.), sistemul de captare al apei şi de dirijare a ei spre cele şase sisteme motrice, poate fi considerat o operă hidrotehnică populară. Ansamblul cuprinde : joagăr, circular şi polizor, adăpostite într-o construcţie deschisă pe o latură ; două pive independente şi o moară cu două ciuturi. Un astfel de complex necesita evident un spaţiu de adăpost şi odihnă pentru meşteri, materializat printr-o construcţie separată, cu o singură încăpere, care avea şi rol de depozit pentru unelte. Astfel de complexe mai funcţionează şi astăzi în zone de puternică tradiţie meşteşugărească cum este cazul celor din Gura Rîului, Sibiu.

Intre cele două categorii de construcţii ce adăposteau instalaţii tehnice, cu sau fără locuire (odihnă) din punctul de vedere al tehnicilor de construcţie, a închiderilor şi secţiunilor, nu se pot semnala deosebiri esenţiale. Spaţiul destinat locuirii putea adopta sistemul construcţiei ce adăpostea instalaţia sau putea impune întregii construcţii un sistem folosit la locuinţe, dar în alte multe cazuri, cele două spaţii foloseau structuri şi închideri diferite, proprii destinaţiei şi tipice zonei. La moara din Găleşoaia, adăpostul are aceeaşi structură cu a morii, cununi din bîrne orizontale pe piloţi de lemn. La moara din Orşova, atît încăperea propriu-zisă a morii, cît şi „casa morarului" sînt din bîrne de fag tencuite la interior şi exterior, pridvorul conferind construcţiei o caracteristică în plus, dintre cele ale locuinţei. Interesant şi frecvent este cazul cînd cele două funcţiuni se exprimă clar în structură şi material, ca în cazul pivei din Rod. Piua propriu-zisă este construită pe un schelet din lemn căptuşit cu margini de brad, iar „casa veche" a piuarului, din piatră. În cazul complexului de la Polovragi, cele cinci clădiri sînt ridicate fiecare în conformitate cu destinaţia lor, joagărul pe schelet de lemn şi închideri pe trei laturi cu scînduri de brad, moara pe furci de lemn şi cununi orizontale, iar adăpostul meşterilor din cărămidă tencuită, ceea ce conferă unitate ansamblului, fiind arta folosirii lemnului în rezolvarea problemelor tehnice şi de construcţie, dar şi ingeniosul sistem hidrotehnic care leagă

unitățile independente.

Din punct de vedere al evoluției, complexele meşteşugăreşti reprezintă un apogeu. Ele demonstrează nivelul atins de gîndirea tehnică populară, de modul practic de a gîndi spațiile destinate instalațiilor şi practicării meşteşugurilor, cu scopul de a obține un randament maxim şi o exploatare comodă.

Spațiile destinate adăpostirii activităților economice, independente, au cunoscut o relativă unitate din punctul de vedere al tipurilor de tehnologii, la nivelul unor întinse zone geografice din Europa, ce trebuie considerată ca o consecință a unor evoluții pe direcții comune şi pornind de la aceleaşi forme generale originare de organizare economică ale vechilor civilizații europene. Începuturile formelor de organizare ce s-au perpetuat pînă în perioada analizată, trebuie căutate în începuturile feudalismului. Odată cu începutul acestui mileniu, zone întinse ale Europei, au cunoscut tehnici noi aplicate agriculturii şi apoi meşteşugurilor. Forța umană a fost din ce în ce mai mult înlocuită de forța apei, vîntului sau animalelor, fapt ce a dus la o remarcabilă creştere de productivitate, relativ la epoca respectivă. Un rol deosebit l-a jucat în secolele următoare perfecționarea sistemelor hidraulice, apariția roții motrice cu admisie superioară[76]. În această epocă îşi au originea cele mai multe dintre tipurile de instalații ale perioadei analizate : morile pentru măcinat, vîltorile, instalațiile de zdrobit şi stors semințe, ciocanele hidraulice. Desigur că nu toate zonele au cunoscut o evoluție perfect paralelă, existînd decalaje şi manifestări locale, dar evoluția poate fi considerată ca generală.

Din punct de vedere al tipologiilor arhitecturale, deşi au îmbrăcat o mare diversitate de forme locale, ea s-a manifestat mai mult la nivelul detaliilor sub influența : tehnicilor de construcție, culturii spirituale, climei, reliefului. Aceste construcții de „industrie țărănească" legate de meşteşuguri, agricultură, păstorit, în cadrul aceluiaşi profil tehnologic, s-au exprimat volumetric între limite destul de restrînse. Criteriul principal de relativă unitate a fost cel al funcționalității din punct de vedere tehnic, ce nu admitea soluții foarte variate, precum şi a materialului folosit, în general lemnul. Cramele şi depozitele de vie pentru zonele viticole şi pomicole au fost un program general. Crama din Tieschen, Austria (menționată în anul 1564, cu modificări frecvente ulterioare) ridicată într-o tehnică relativ primitivă, din cununi orizontale de lemn, nu diferă prin nimic față de construcții similare din alte zone ce ar putea include şi România. A fost folosită frecvent tehnica bîrnelor orizontale de lemn, dar şi piatra (sudul Franței, Italia, Peninsula Iberică) sau chirpiciul (Ungaria, Balcani). Aglomerări de astfel de construcții se întîlneau pretutindeni atît în zona Buzăului, cît şi în sudul Franței, bineînțeles cu diferențieri locale.

156. Cramă din Tieschen, Austria. Vedere.

Morile cu ax vertical au cunoscut o arie de răspîndire mare şi din timpuri foarte vechi, admițînd variante puține şi în general legate de cuplarea mai multor instalații. Reprezentînd tipul 'inițial al morii, s-au păstrat exemplare pînă în zilele noastre în arii insulare îndepărtate unele de altele : iberică, scandinavă, carpato-balcanică, caucaziană. Moara de la Bjornstad, Vãgă, Norvegia (începutul secolului al XVIII-lea) poate fi considerată ca tipică nu numai pentru Scandinavia[77].

Morile cu ax orizontal au fost diferențiate din punct de vedere al spațiului construit datorită tehnicii de construcție folosite în principal, lemnul sau piatra, precum şi de utilizarea de detaliu a spațiului interior conform celor două principii de admisie a apei la roata motrice : superioară sau inferioară. Moara din Padersker, Bornholm, Danemarca[78] poate fi considerată reprezentativă pentru tipul de admisie superioară din zonele dominate de tehnica lemnului. În unele zone de puternică afirmare a meşteşugurilor, instalațiile cu ax orizontal au îmbrăcat forme mai deosebite, legate de practicarea unor meşteşuguri mai speciale, de tipul morilor de hîrtie, precum cea de la Veluwe, Olanda[79]. La astfel de ateliere manufacturiere, organizarea a prezentat treptat tente din ce în ce mai industriale.

Fierăriile au fost de asemenea un program cu o mare răspîndire în aproape toată Europa. Tehnologia străveche, oarecum stabilă, a condus în cazul cel mai evoluat al folosirii forței motrice a apei pentru ciocan şi foale, la expresii volumetrice neesențial diferite în diversele zone geografice. Fierăria din Murau, regiunea Vienei, Austria[80], nu diferă în organizarea spațiului, a folosirii materialelor, a soluțiilor tehnice, de cea din Rimetea, decît prin detalii neesențiale.

Unele instalații au fost cu precădere asociate unor zone etnografice specifice, în legătură cu condițiile geografice locale. Morile de vînt erau prezente în zonele de coastă ale Spaniei, Greciei, nordul Germaniei, dar mai ales În Olanda, unde au evoluat pînă la forme cu totul remarcabile din punct de vedere tehnic, dar şi ca organizare volumetrică. Frecvența şi dimensiunile lor în Olanda trebuie

---

[76] Roata cu admisie superioară a permis folosirea cu randament a unor debite mici de apă.
[77] Fartein. Valen — Sendstad. op. cit. p. 45.
[78] Peter Michelsen. op. cit. p. 94.
[79] J.M. Bos. op. cit. p. 104.
[80] Victor Herbert Pottler. op. cit. p. 66.

legate de condiţiile locale : lipsa forţei motrice a apei (căderile de apă), frecvenţa şi intensitatea vîntului, necesitatea vitală a lucrărilor de desecare şi irigare. Moara pentru drenaj din Noordlaren, Olanda[81] (anul 1862) ilustrează nivelul de evoluţie atins de aceste instalaţii.

159. Moară pentru hîrtie din Veluwe, Olanda. Vedere.

160. Fierăria din Muran, regiunea Vienei, Austria. Vedere.

161. Moară de vînt pentru drenaj din Noordlaren, Olanda. Secţiune.

Păstoritul, ocupaţie străveche, a creat în toate zonele etnografice unde se practica, construcţii legate de zonele de păşune, ce cuprindeau spaţii de preparare a produselor, depozite, locuri de odihnă pentru oameni, adăposturi pentru animale. Stînile româneşti au avut un corespondent în toate regiunile de exploatare pastorală. Fiecare teritoriu etnografic şi-a creat tipuri de astfel de construcţii ce satisfăceau cerinţele locale şi răspundeau unei tradiţii de organizare străvechi, tipuri ce însă nu depăşeau anumite limite general valabile în Balcani, Polonia, Cehia, Scandinavia sau Alpi. Organizarea fiind în principiu similară, păstorit în pendulare simplă sau dublă, „stînile” de tipul celor din Kleivalm, Vägă, Norvegia[82] (anul 1739, fundaţiile datînd de la începutul secolului al XVII-lea) sau Limmeralm, Johnsbach, Austria[83] sînt din punct de vedere al tipologiei planului identice, adăpost pentru păşune cu trei încăperi, cu acces central. Au fost create însă şi construcţii specifice, cum este cazul „gospodăriei de vară" din Bregenzerwald, Alpii Austrieci[84] (pivniţa datează din anul 1641) sau „stîna" din Champlose, Lyonnais, Franţa[85] (mijlocul secolului al XIX-lea) construcţii sezoniere de mari dimensiuni pentru creşterea vacilor. Construcţia din Bregenzerwald este tributară modului de organizare a gospodăriei germanice de tip integrat şi a fost proprietatea unor colectivităţi, aceasta explicînd dimensiunile şi modul perfecţionat de organizare.

165. Gospodărie de vară din Bregenzerwald. Alpii Austrieci. Plan : 1 — grajduri ; 2 — lăptărie.

166. Gospodărie de vară din Bregenzerwald. Vedere.

Unele locuinţe secundare, din zonele de păşune ale crescătorilor de vite, din aria de răspîndire a caselor integrate, au perpetuat forme arhaice de organizare[86]. Adăpostul din Astrup, Vechta, Saxonia Inferioară poate fi considerat un martor arhaic al evoluţiei casei hală tipică zonei. Originea tipologică a unor astfel de adăposturi pentru oameni sau animale, precum şi modul de organizare a muncii, pot fi urmărite uneori pînă în preistoric[87], cum este cazul construcţiilor de tip arhaic din Portugalia : adăpost pentru păstori din Beira, Marvao, adăposturi pentru capre din Juromenha, Alto Alen-tejo, adăposturi pentru porci din Idanha a Nova, Salvaterra[88]. Tot construcţiile sezoniere legate de practicarea păstoritului au fost de multe ori obiectul unor spectaculoase adaptări la teren, folosind accidentele lui drept elemente constructive, stînci imense constituind pereţii sau acoperişul construcţiei ca în cazul adăpostului pastoral din Sernancelhe, Maugualde, Portugalia[89].

167. Stîna din Champlose, Lyonnais, Franţa. Planul primului nivel :
1 — sală comună ; 2 — nişă pentru dormit ; 3 — beci ; 4 — grajd : a — porci ; o — oi ; c — vaci.

168. Gospodărie de vară din Astrup, Vechta, Saxonia Inferioară. Plan : 1 — degajament ; 2 — locul vetrei ; 3 — lăptăria ; 4 — nişe pentru dormit ; 5 — grajd pentru vaci.

171. Adăpost pentru porci în Idanha a Nova, Salvaterra, Portugalia. Plan.

173. Cabană de vînătoare din Făberg, Norvegia : A — secţiune ; B — plan.

172. Adăpost pastoral din Sernancelha, Mangualde, Portugalia. Vedere.

174. Adăpost comun pentru pescari din Făberg, Norvegia. Vedere interioară.

173. Cabane individuale de pescari din Nymindegab, Lnne, Danemarca. Vedere

Pescuitul şi vînătoarea au creat adăposturi specifice pentru protejarea oamenilor, prelucrarea şi depozitarea recoltei. Cabana de vînătoare şi adăpostul comun pentru pescari din Făberg, Norvegia[90] sau cabanele individuale pentru pescuit din Nymindegab, L0nne, Danemarca (sfîrşitul secolului al XIX-lea)[91].

Construcţiile independente destinate activităţilor economice, deşi în general construcţii strict utilitare, au impus, adeseori, soluţii spaţiale şi de detaliu remarcabile. Mai puţin supuse tradiţiei şi prin

---

81 J.M. Bos. op. cit. p. 113.
82 Păstoritul în pendulare dublă presupune un ciclu anual al turmelor pe traseul : zona păşunatului de vară — zona fineţelor în apropierea gospodăriei — zona de iernat — zona fînaţelor sau în gospodărie.
83 Fartein Valen — Sendstad. op. cit. p. 57.
84 Victor Herbert Pottler. op. cit. p. 171 şi 187.
85 Claude Royer. op. cit. p. 230.
86 Claude Royer. op. cit. p. 230.
87 Helmut Ottenjann. p. 75.
88 Ernesto Veiga de Oliveira. op. cit. p, 314
89 Fernando Galhano. op. cit. p. 130.
90 Fartein Valen — Sendstad. op. cit. p. 62, 63.
91 Peter Michelsen. op. cit. p. 200.

nevoia de a răspunde strict funcţiunii şi tehnologiei aflate în relativă evoluţie, ele au impus rezolvări inedite : de structură, a închiderilor, a utilizării spaţiului interior şi a adaptării la teren. Construcţiile cu caracter meşteşugăresc în formele cele mai evoluate au constituit baza organizărilor industriale, de mai tîrziu.

Postfaţă

După parcurgerea cîtorva aspecte legate de arhitectura populară privită prin prisma activităţii economice, se impune evidenţierea unor concluzii, care se pot desprinde din context. Scurgerea timpului şi evoluţia ulterioară a societăţii oferă distanţarea necesară studiului privind poziţia reală a culturilor populare în cadrul civilizaţiei ultimelor secole. Vulnerabile prin caracterul lor spontan, culturile populare de tip tradiţional s-au stins sau şi-au diminuat forţa, sub impactul agresiv al civilizaţiilor moderne. Cultura populară, şi în speţă arhitectura populară tradiţională din România, a cunoscut acest fenomen cu o violenţă poate mai mare decît în alte zone geografice, datorită procesului rapid de industrializare, schimbării aproape În totalitate a coordonatelor vieţii de tip rural. Fondul valoros al experienţei cuprinse de civilizaţia populară a fost prea puţin preluat de societatea actuală. In condiţiile crizei societăţii industriale de astăzi şi ale prefigurării unei posibile societăţi de tip informatic, este probabil ca aceste valori să fie reconsiderate. Civilizaţiile populare au cumulat exeprienţe ce au fost uneori prea lesne abandonate de către civilizaţia actuală, cîteodată fără a se păstra nimic din valoarea experienţei lor seculare. Tehnica populară a impus uneori rezolvări remarcabile care, deşi intuitive, au constituit germenii unor tehnici şi tehnologii ulterioare de tip industrial. Spaţiile destinate adăpostirii activităţilor economice au oferit şi ele rezolvări remarcabile, care au fost prea puţin evidenţiate. Construcţiile tehnice populare se găsesc astăzi într-o fază de accentuat regres, dar în condiţiile reconsiderării importanţei industriilor mici, a activităţilor meşteşugăreşti, cunoaşterea valorilor tradiţionale apare ca normală şi chiar necesară pentru asigurarea transferului de informaţie şi valorificarea ei. De multe ori arhitectura tehnică populară românească a substituit dezvoltarea spaţiilor mari şi a instalaţiilor grandioase cu o utilizare raţională a spaţiului şi a resurselor. Unele din instalaţiile şi atelierele meşteşugăreşti, deşi adesea rudimentare sub unele aspecte, au avut productivităţi remarcabile.

Economia populară a fost o economie a resurselor minime, problemă redevenită actuală din anumite puncte de vedere. Unele soluţii tehnice sau structuri de organizare economică impuse de civilizaţia populară par să redevină actuale, desigur cu reconsiderările posibile şi obligatorii după experienţa industrială.

Civilizaţia populară mai oferă cel puţin un domeniu de reflecţie foarte actual, relaţia om-natură. În condiţiile în care astăzi această relaţie este una conflictuală, cu tendinţe de agravare, lecţia civilizaţiei populare trebuie reţinută. Structurile ei, şi printre ele desigur arhitectura, nu au intrat niciodată În conflict cu natura, ci s-au subordonat ei, au menajat-o. Experienţa constructivă acumulată de arhitectura populară mai poate încă oferi lecţii remarcabile de logică structurală, integrare în natură, funcţionalitate, economicitate şi estetică.

Studiul, arhitecturii populare, din toate punctele de vedere nu numai cel estetic formal, cu precădere agreat, mai pare a fi impus şi de alte fenomene ale societăţii actuale. Astăzi arhitectura rurală cunoaşte în multe zone, un proces de alterare o valorilor tradiţionale printr-un proces de preluare necontrolată a unor elemente din arhitectura orăşenească. Pervertirea bunului gust tradiţioanl al constructorului-ţăran este un fenomen pentru care el este prea puţin vinovat. O parte a vinei revine şi acelor specialişti incapabili să înţeleagă valoarea reală şi adevărată, profundă a experienţei arhitecturale populare, sau incapabili să o susţină şi să o impună în deruta estetică creată de schimbarea bruscă a condiţiilor de manifestare a arhitecturii rurale de tip tradiţional. Contaminarea lentă cu elemente de arhitectură cultă, in ultima etapă de evoluţie a arhitecturii populare (sfîrşitul secolului al XIX-lea) nu a produs efecte atît de destabilizatoare asupra valorii estetice populare, precum ultimele decenii de dezvoltare, care au schimbat total coordonatele existenţei rurale. îndrumarea arhitecturii rurale prin evidenţierea adevăratelor valori, cuprinse atît În experienţa populară cît şi în manifestările de arhitectură controlată de specialişti, pare a fi bine venită şi necesară. Dar o astfel de îndrumare nu poate fi posibilă fără cunoaşterea în profunzime a manifestărilor de arhitectură populară şi prin evitarea interpretărilor formale. O astfel de cunoaştere ar conduce desigur şi la reconsiderarea poziţiei multor arhitecţi de a căuta expresia spiritului naţional în elemente decorative şi În interpretări superficiale, cu efecte nefaste atît asupra arhitecturii majore cît şi asupra celei de factură rninoră, rurală.

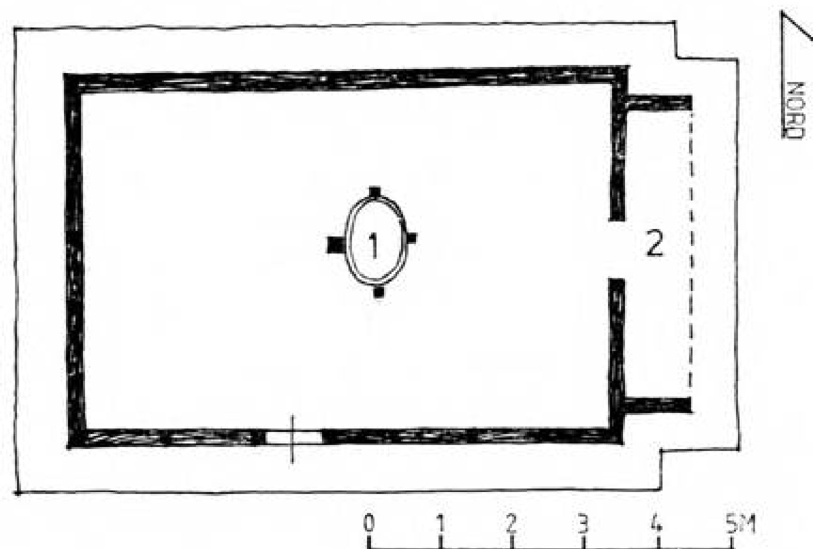
Cuprins

Control ştiințific : dr. arh. ANDREI PANOIU   Redactor : ILEANA NACU
Tehnoredactor : V. E. UNGUREANU   Coperta : arh. GHEORGHE PATRAŞCU
Bun de tipar : 3.XH.1981   Coli de tipar : 10.   C.Z. 725.4.
Tiparul executat sub comanda nr. 79 | la I.S. „Filaret", str. Fabrica de chibrituri
nr. 9—11, Bucureşti Republica Socialistă România

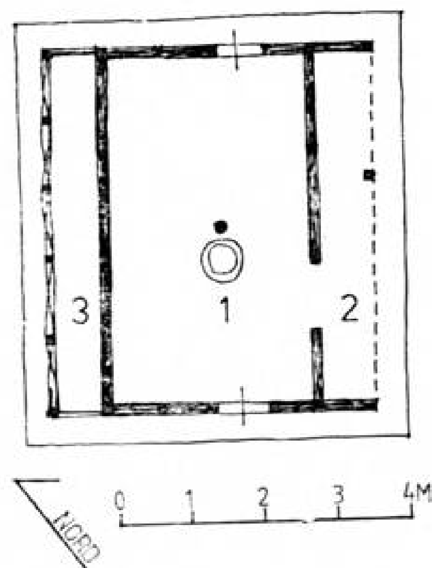

1. Ipoteză de reconstituire a adăpostului descoperit la Ripiceni-Izvor, Botoşani, aparţinînd epocii paleolitice (după arh. Monica Mărgineanu-Cîrstoiu).

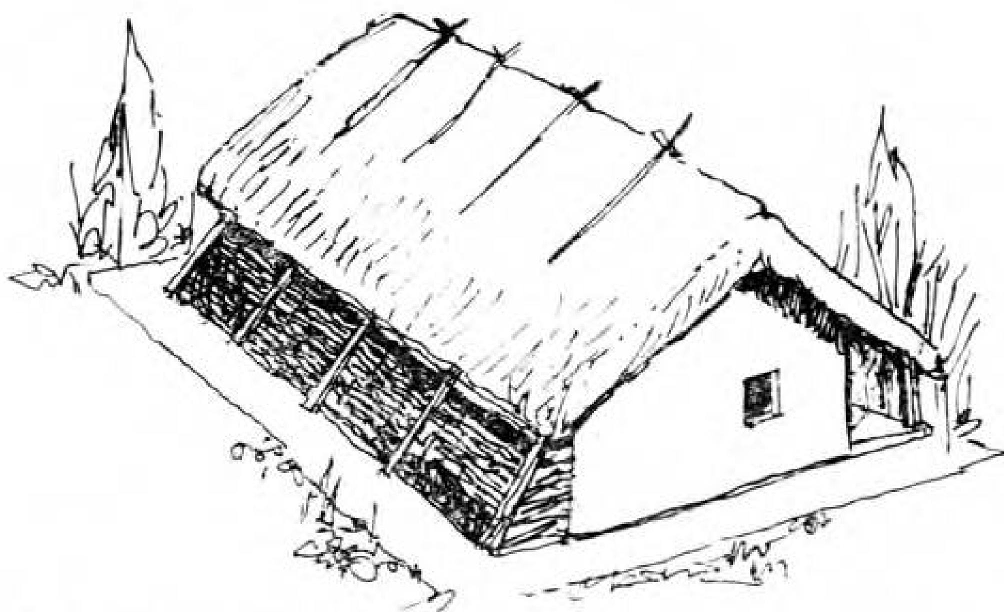

2. Locuință neolitică descoperită la Tangîru, Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu) :

1 — vatra ; *2* — prispa.

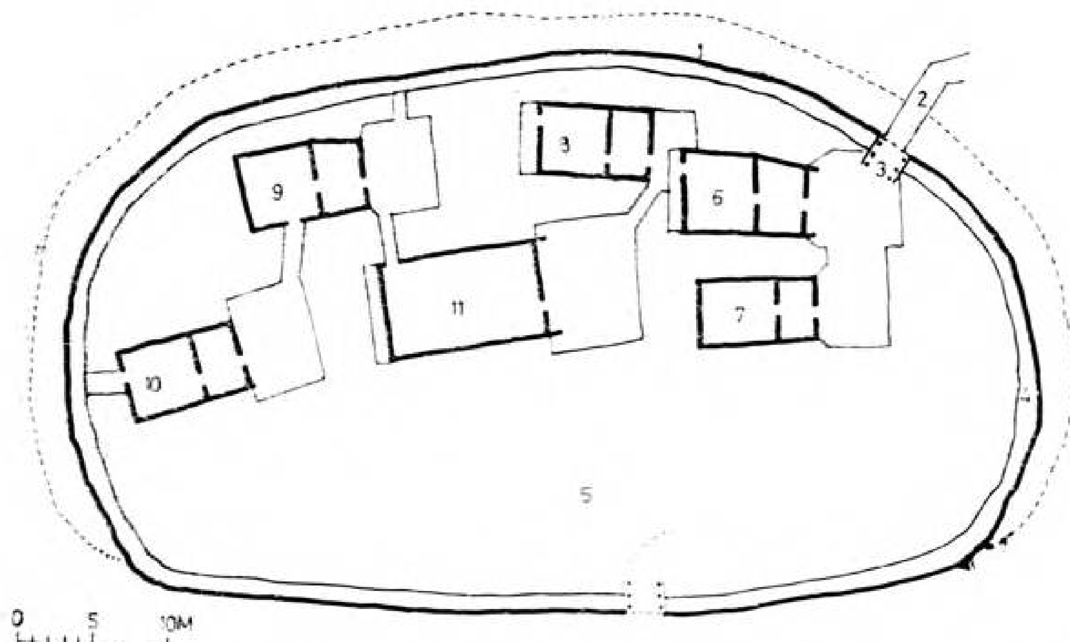

3. Locuință neolitică descoperită la Petru Rareș, Ilfov. Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu).

1 — cameră cu vatră ; *2* — prispa ;
3 — spațiu gospodăresc.

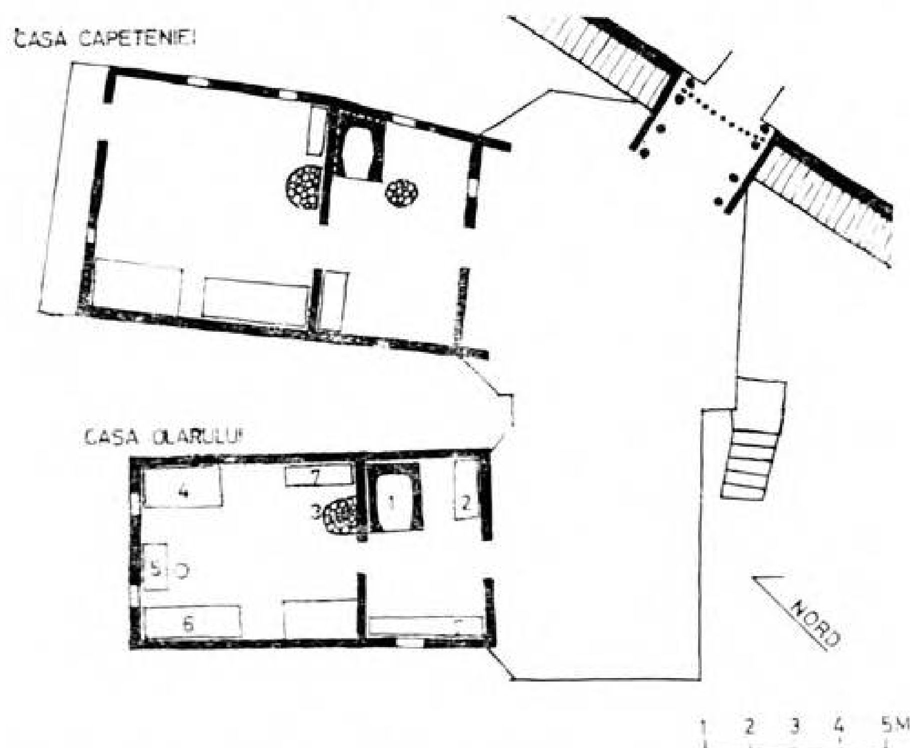

4. Locuință neolitică descoperită la Petru Rareș. Vedere.

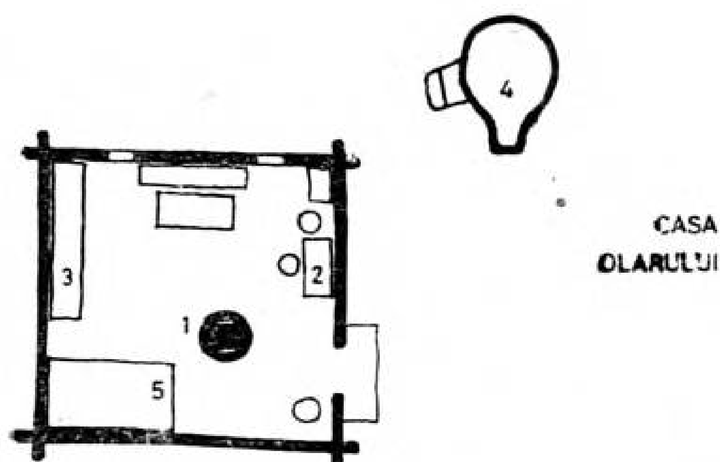

5. Planul așezării lacustre de la Sipplingen. Bodensee (c. 2200 î.e.n. reconstituită parțial în muzeul de la Unteruhldingen de prof. Hans Reinerth) :

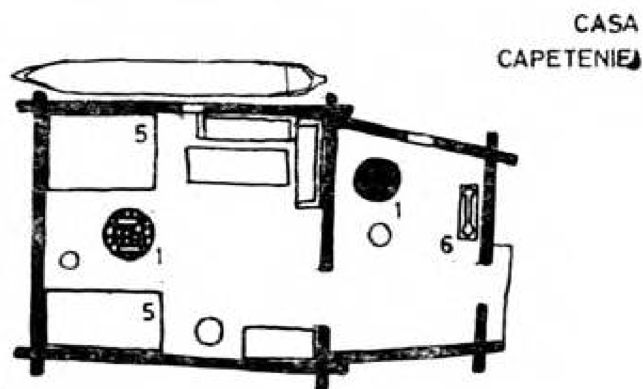
1 — palisandă ; *2* — pantă de acces ; *2* — poartă de intrare ; *4* — drum de strajă ; *5* — port pentru pirogi ; *6* — casa căpeteniei ; *7* — casa olarului ; *8* — casa țesătorului ; *9* — casa pietrarului ; *10* — casa lemnarului ; *11* — sală comună.

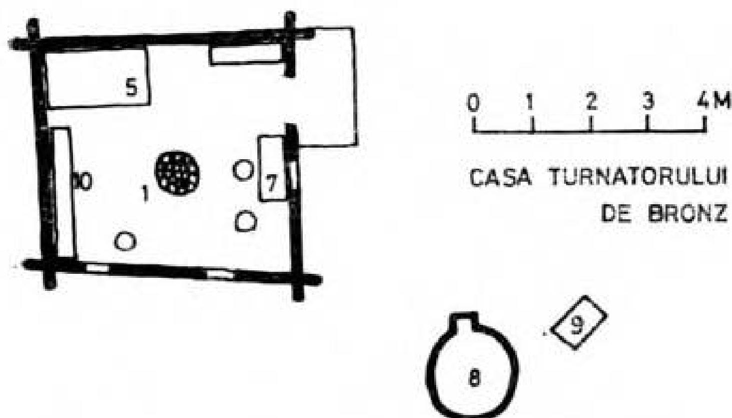

6. Casa căpeteniei și a olarului din așezarea Sipplingen :

1 — cuptor ; *2* — masă ; *3* — vatră ; *4* — pat ; *5* — masa olarului ; *6* — rastel pentru oale ; *7* — rastel.

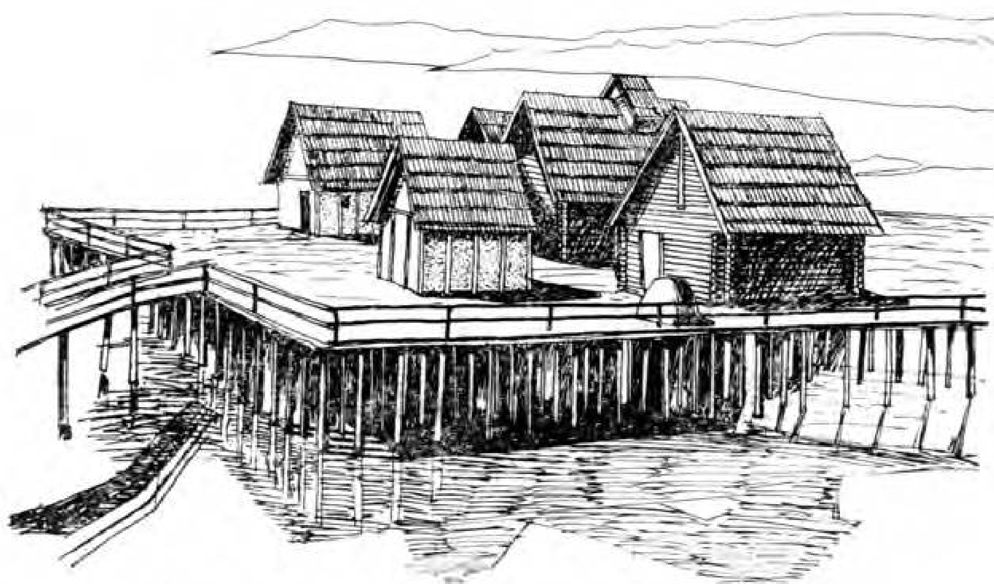

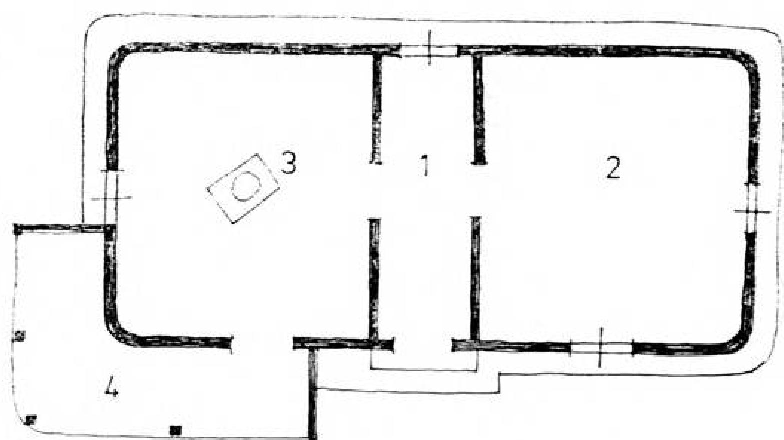

7. Planul unor case de meșteșugari din așezarea Buchau, Oberschwaben (1100—800 î.e.n. reconstituite în muzeul Unteruhldingen de prof. Hans Reinerth) :

1 — vatră ; *2* — masa olarului ; *3* — rastel pentru oale ; *4* — cuptor pentru ars oale ; *5* — pat ; *6* — război de țesut ; *7* — masa de lucru ; *8* — cuptor pentru topit metal ; *9* — loc pentru turnat bronz.

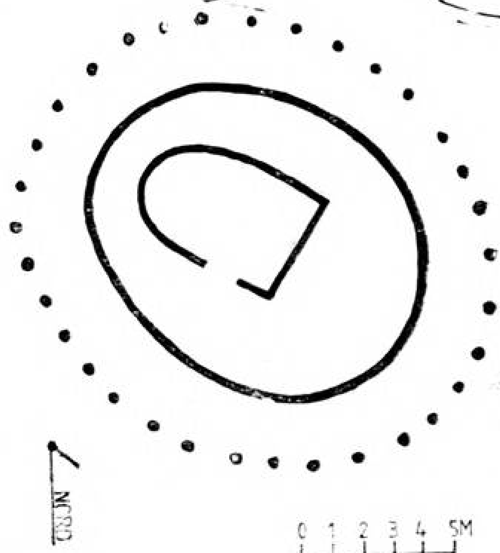

8. Reconstituire parţială a aşezării Buchau. Vedere.

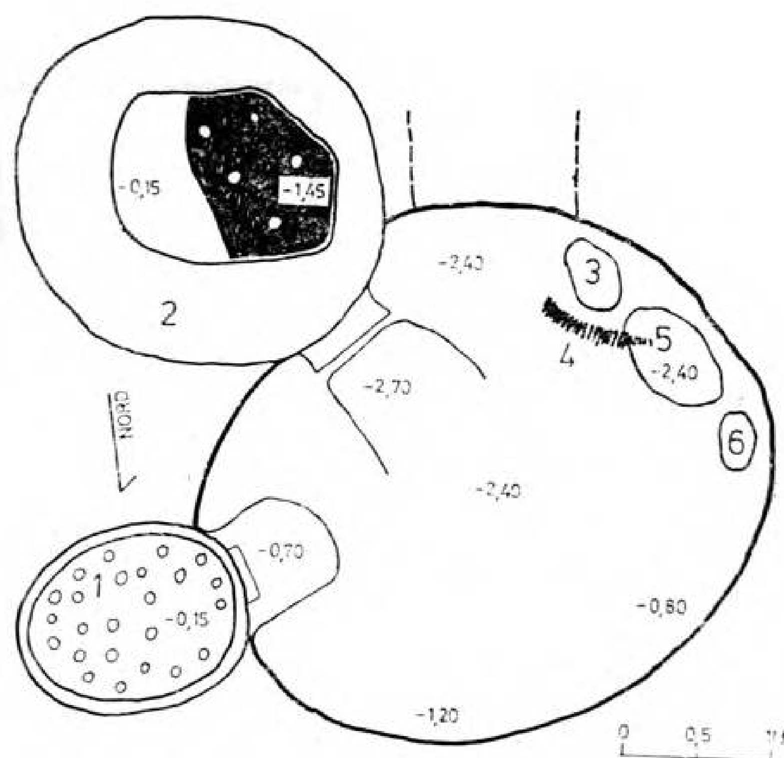

9. Locuință getică descoperită la Popești, Ilfov. Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu).

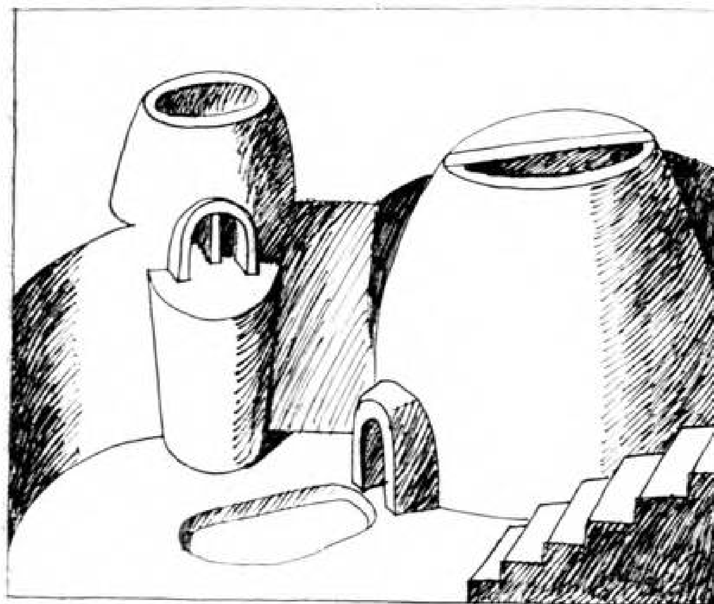
1 — tindă ; *2* — încăpere ; *3* — încăpere cu vatră ; *4* — pridvor.

10. Construcție denumită „stînă" descoperită pe dealul Maleia, Hațeg. Planul (după arh. Dinu Antonescu).

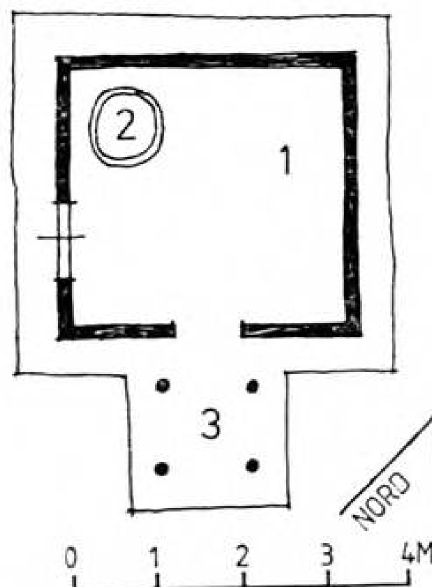

11. Atelier de olărie descoperit la Cucoşeni-Butnă-reşti, Neamţ (secolul II—IV e.n.). Planul săpăturilor exectuate de Gheorghe Bichir. Schiţă simplificată : *1* — cuptorul 1 ; *2* — cuptorul 2 ; *3* — pietricele şi cioburi pisate (materie primă) ; *4* — cărbune ; *5* — zonă în care s-au descoperit unelte pentru prelucrat ceramica ; *6* — lut prelucrat.

2. Reconstituire interioară a atelierului de la Cucoşeni-Butnăreşti (după E. Mironescu).

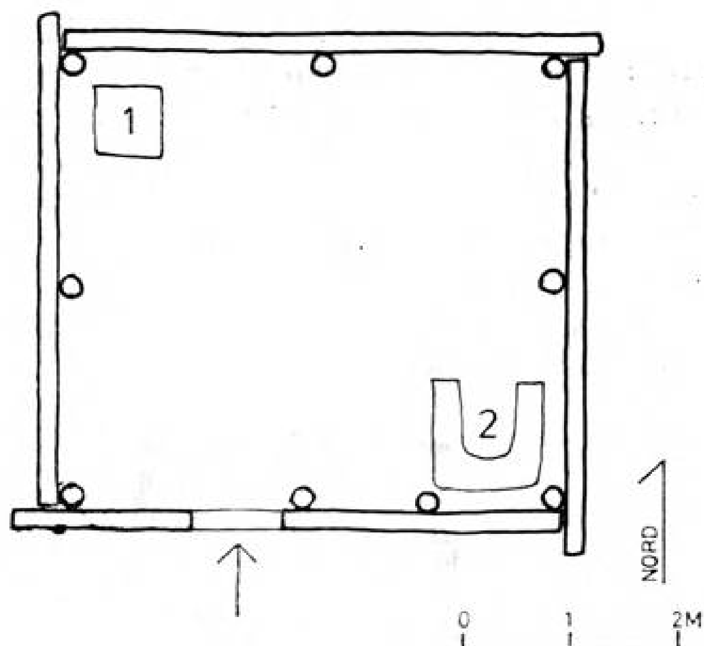
13. Locuință din perioada de sinteză a culturilor geto-dacică și romană, descoperită la Bucșani, Dîmbovița. Planul reconstituirii (după arh. Dinu Antonescu) :
1 — încăpere ; *2* — vatră ; *3* — spațiu gospodăresc, acoperit („foișor").

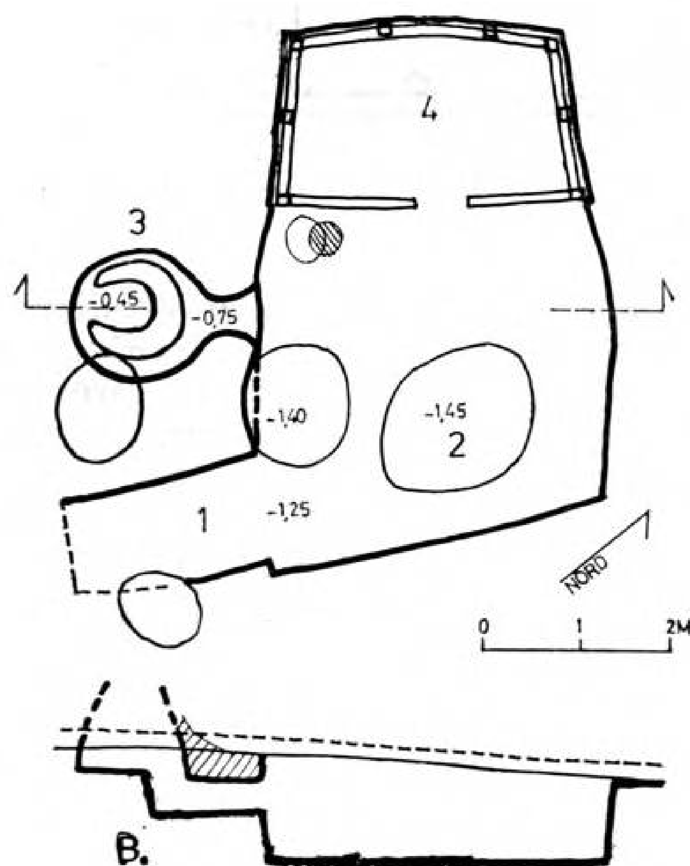

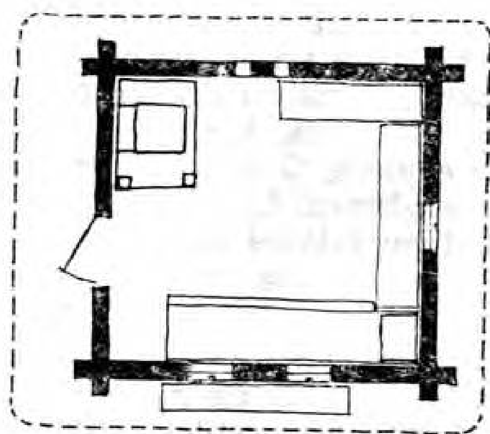

14. Locuința din Bucșani. Vedere a reconstituirii.

15. Locuință-atelier de fierar, descoperită la Bisericuta-Garvăn (secolul X e.n.) :
1 — cuptor ; *2* — vatră pentru prelucrat metal.

16. Atelier de olar de la Coconi, Cîmpia Română (c. 1 400) :
A — plan : *1* — gîrlici ; *2* — locul vetrei în încăperea-atelier ; *3* — cuptorul pentru ars oale ; *4* — încăpere cu funcție incertă, probabil loc de dormit și pentru păstrarea inventarului valoros ; *B* — secțiune.

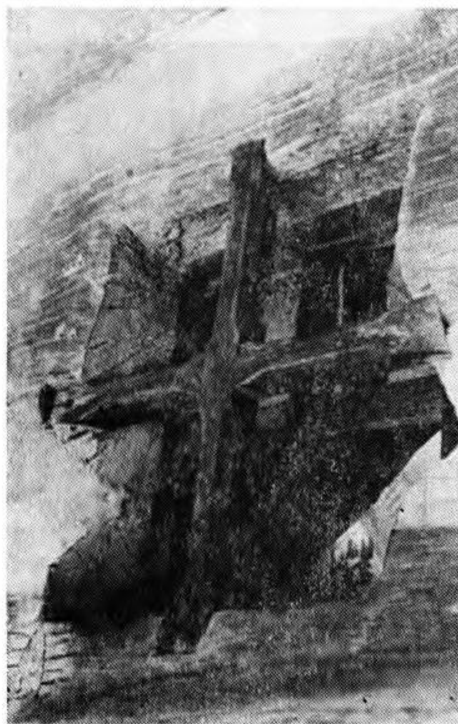

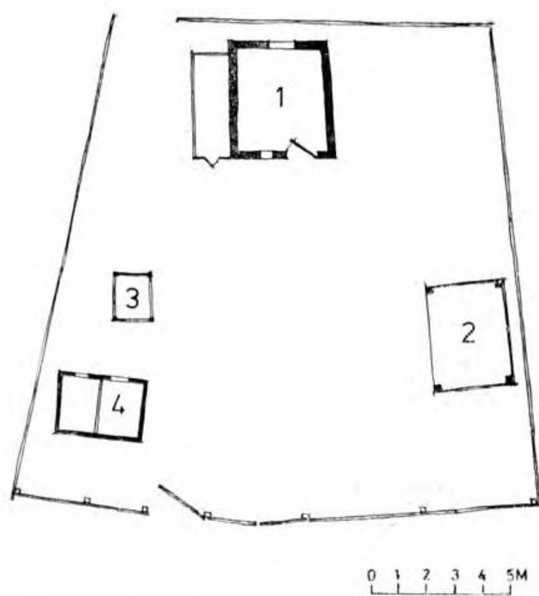
17. Casă din Zăpodeni, Vaslui. Plan.

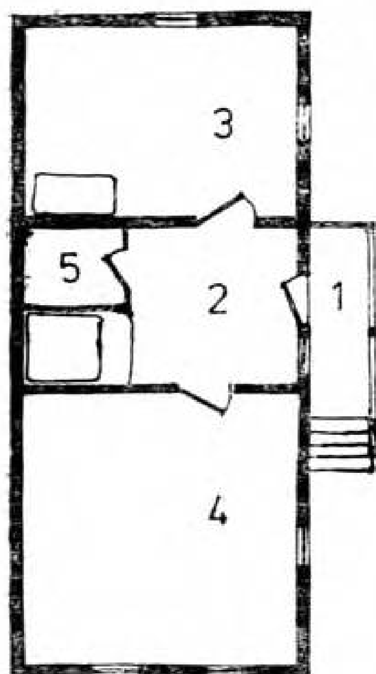
18. Casă din Zăpodeni. Vedere.

19. Casă din Zăpodeni. Detaliu.

20. Gospodărie-atelier de rudar din Poiana, Țara Loviștei. Planul ansamblului : 1 — bordei ; 2 — șopron ; 3, 4 — cotețe.

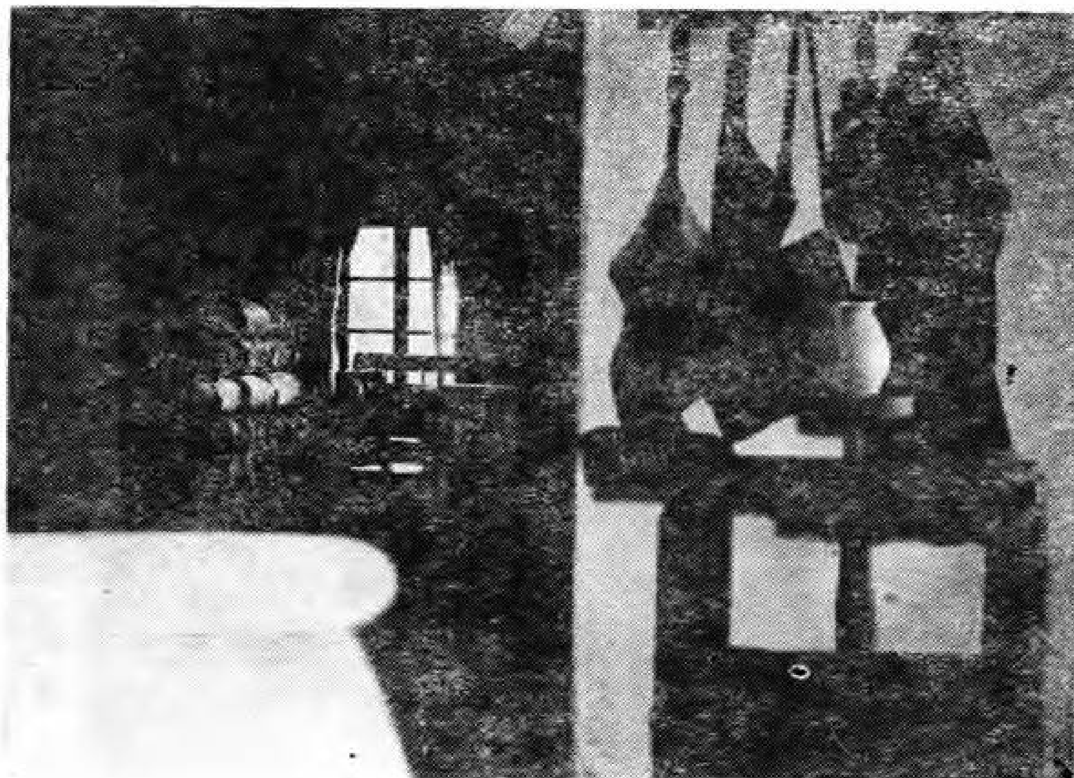

21. Casa curelarului din Tilișca, Mărginimea Sibiului. Planul:

1 — pridvorul; 2 — tinda; 3 — camera mică (casa dinainte); 4 — camera frumoasă; 5 — cămara.

22. Casa olarului din Josenii Bîrgăului, Bistrița-Năsăud. Vedere interioară din tindă.

23. Gospodărie viticolă din Galda de Sus. Planul casei :
1 — pridvor ; *2* — tindă ; *3* — camera frumoasă ; *4* — camera de lucru ; *5* — cămara ; *6* — loc de lucru pentru tors și țesut.

24. Gospodărie viticolă din Galda de Sus. Vedere.

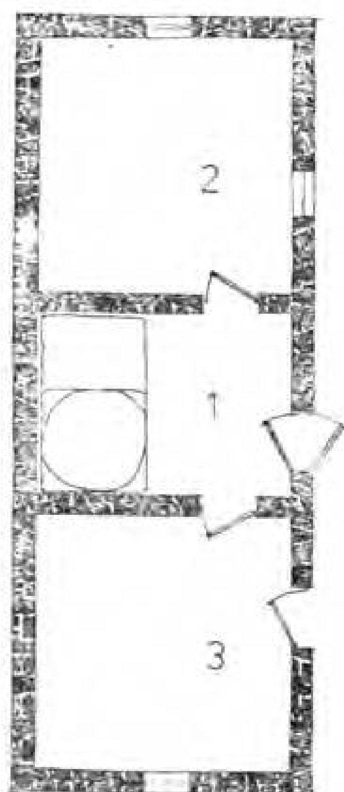
25. Pridvorul casei din Galda de Sus.

25. Accesul în beciul casei din Galda de Sus.

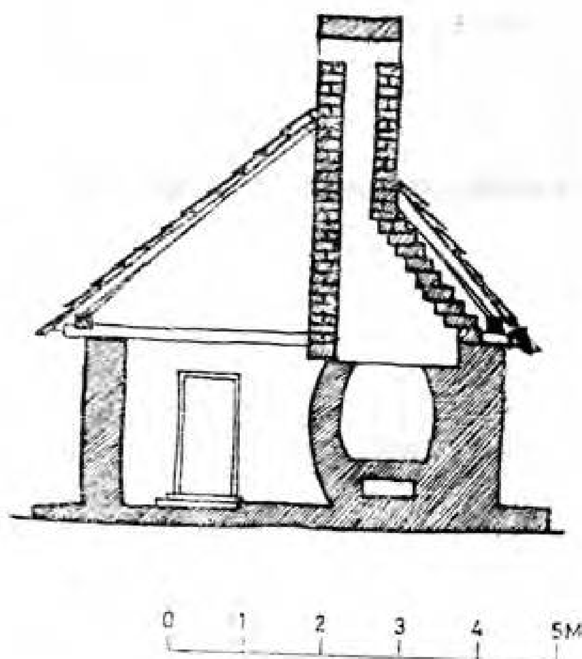
27. Casa olarului din Marginea, Suceava. Vedere.

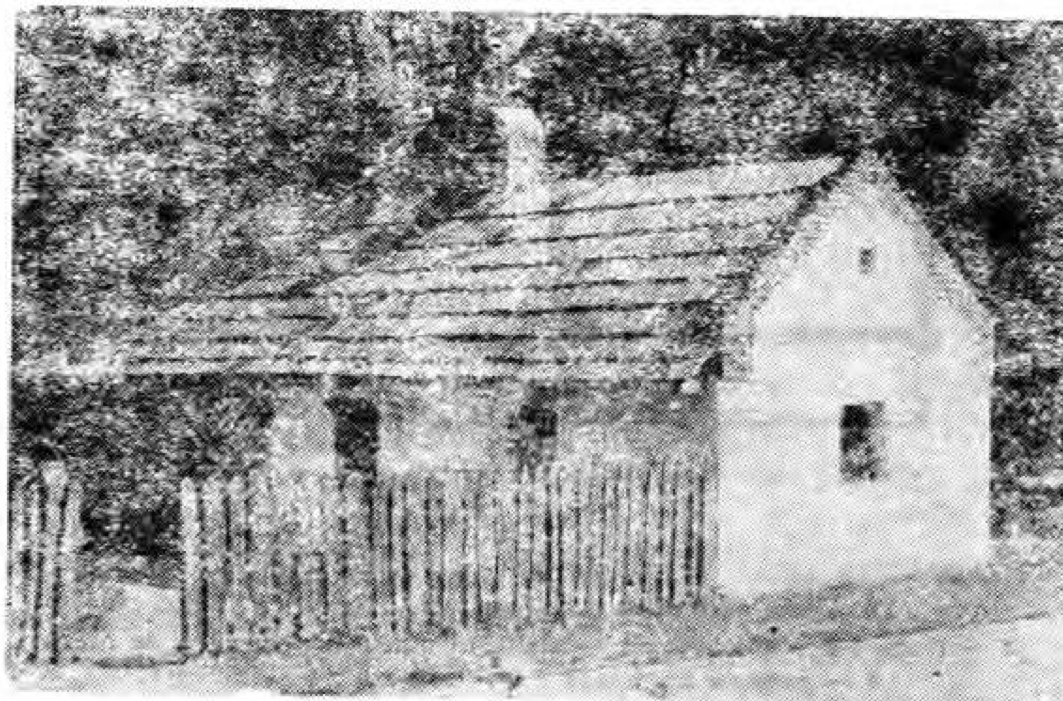

28. Casa olarului din Sasca-Română, Banat. Plan :

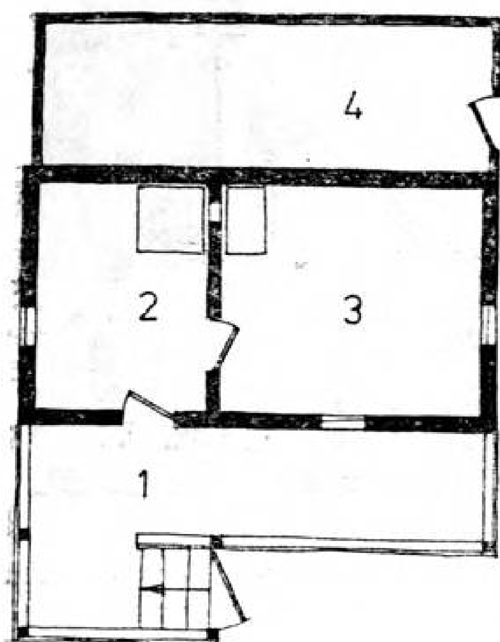
1 — tindă ; 2 — cameră de locuit-atelier ; 3 — depozit-atelier

29. Casa olarului din Sasca-Română. Secțiune prin tindă.

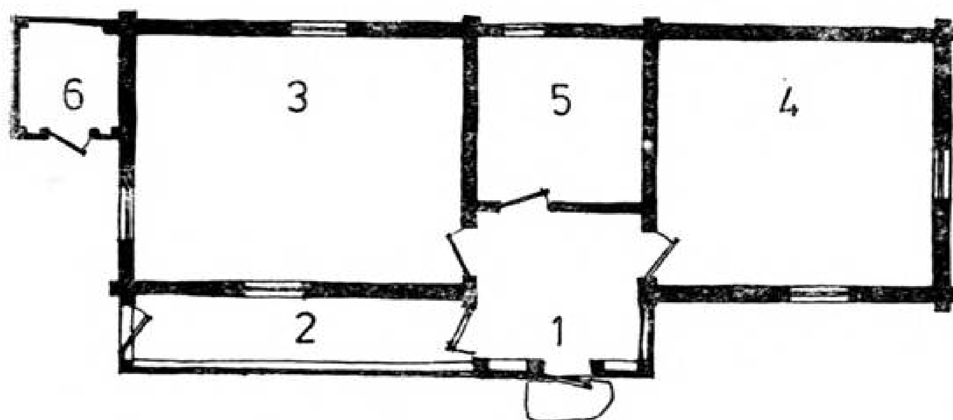

30. Casa olarului din Sasca-Română. Vedere.

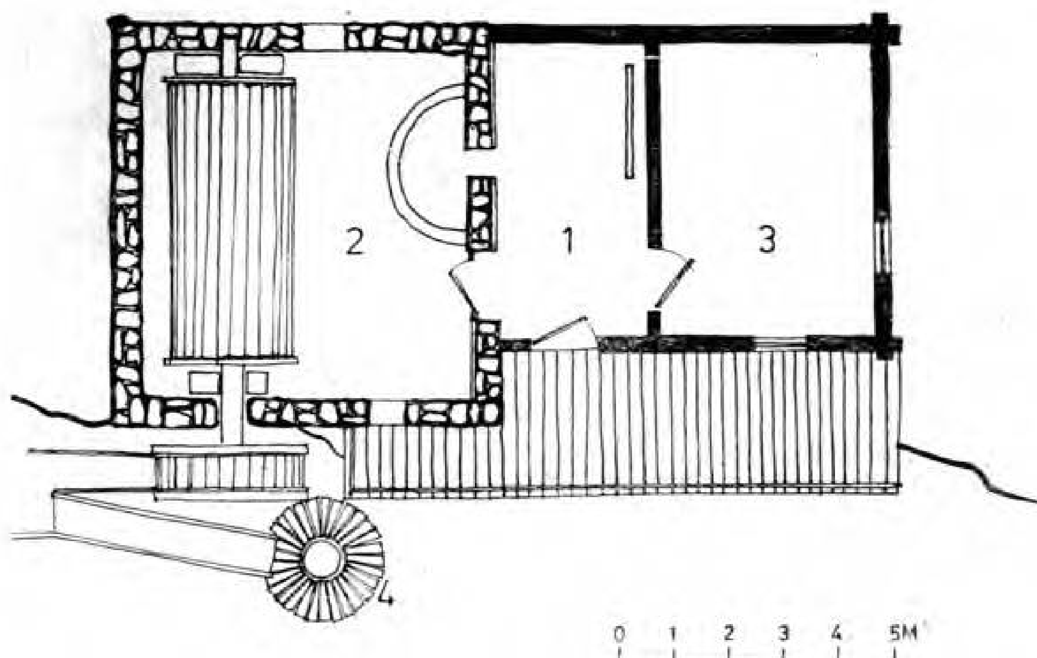

31. Casă și atelier pentru prelucrarea părului de capră în Musculești, Gorj.
1 — prispa („tinda") ; 2 — tinda („casa") ; 3 — camera de locuit („soba") ; 4 — atelierul.

32. Casa olarului din Corund, Harghita. Plan :
1 — tinda ; 2 — tîrnațul ; 3 — atelierul olarului ; camera de lucru ; 4 — camera frumoasă ; 5 — cameră ; 6 — privată.

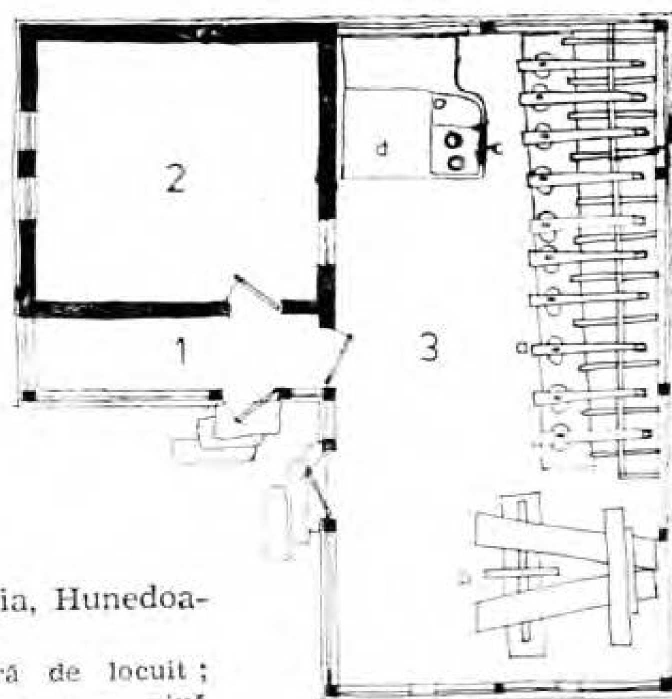
33. Casa olarului din Corund. Vedere.

34. Dirsta din Moeciu de Sus, Bran. Plan ;
1 — tinda cu războiul pentru întinsul ţoalelor ; *2* — camera dirstei („căldura") cu valul pentru îngroşat şi cuptorul ; *3* — cameră de locuit şi depozit pentru ţoale finite ; *4* — viltoare.

35. Dirsta din Moeciu de Sus. Vedere.

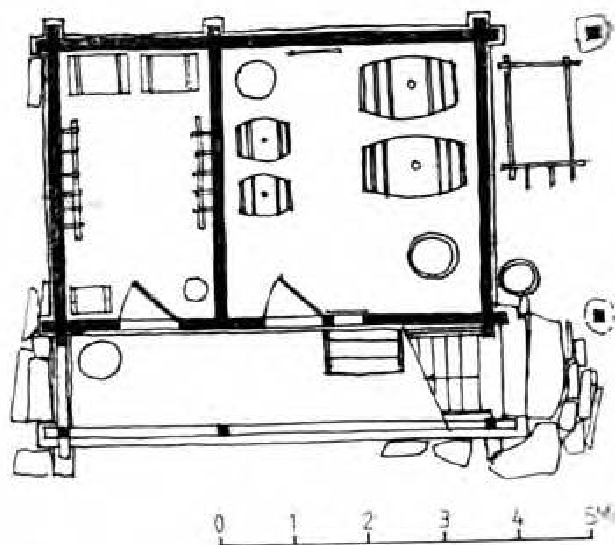

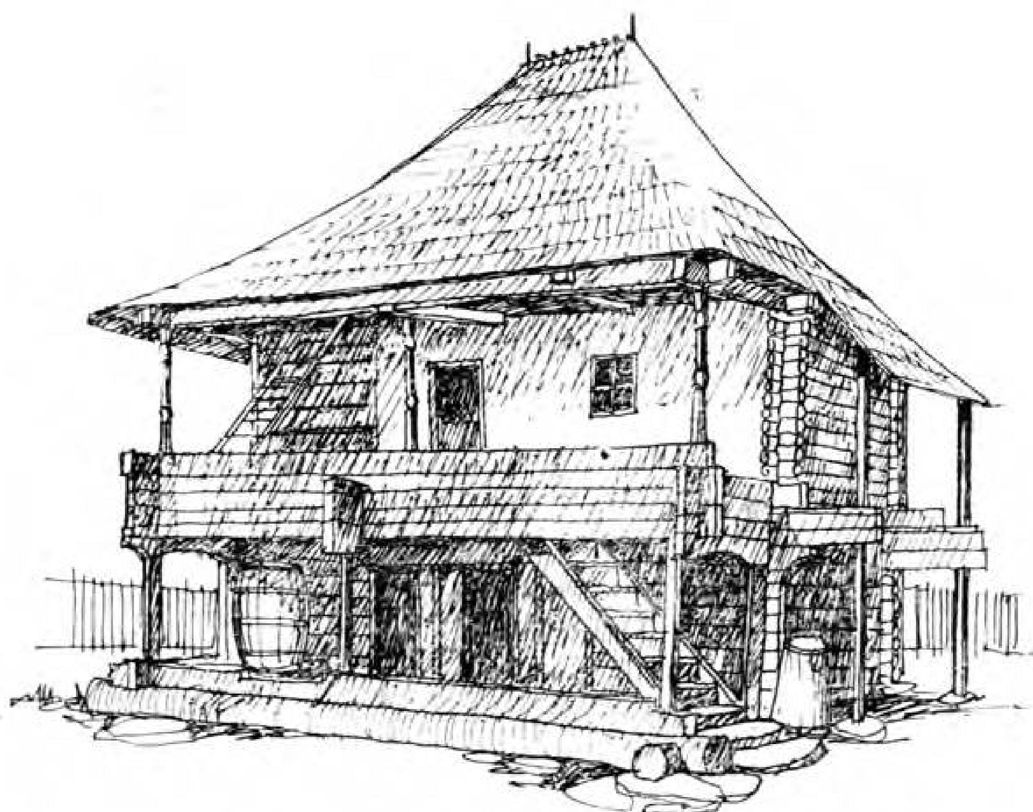

36. Uleinița din Nădăjtia, Hunedoara. Plan :
1 — tinda ; 2 — cameră de locuit ; 3 — camera uleiniței cu : a — piuă acționată cu piciorul ; b — tease ; c — sobă cu tigaie ; d — cuptor de pîine.

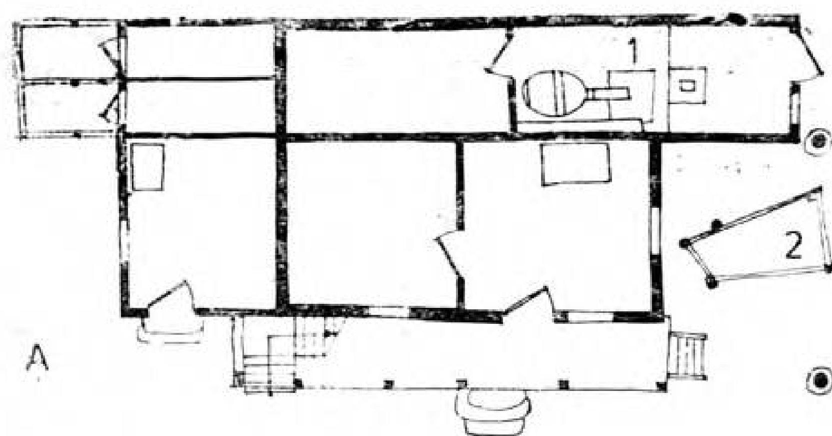
37. Uleinița din Nădăjtia. Vedere.

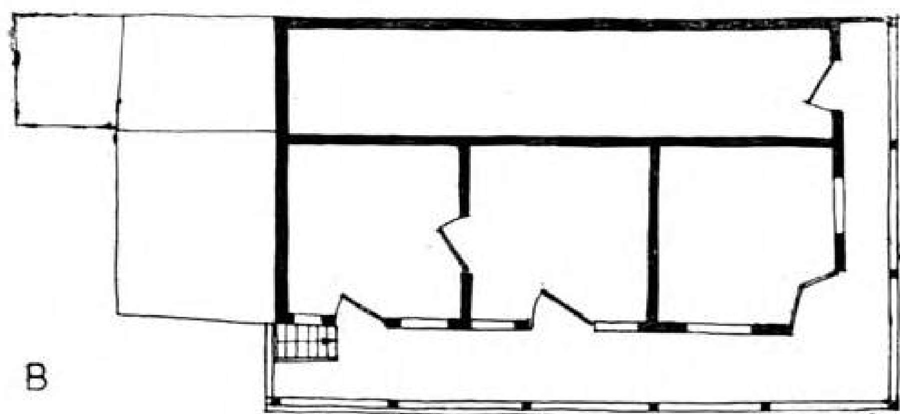
38. Casă înaltă din Pisteştii din Vale, Gorj ; la etaj, casa şi odaia ,la parter pivniţa cu două încăperi. Plan pivniţă (după arh. Andrei Pănoiu).

39. Casă înaltă din Pisteştii din Vale. Vedere.

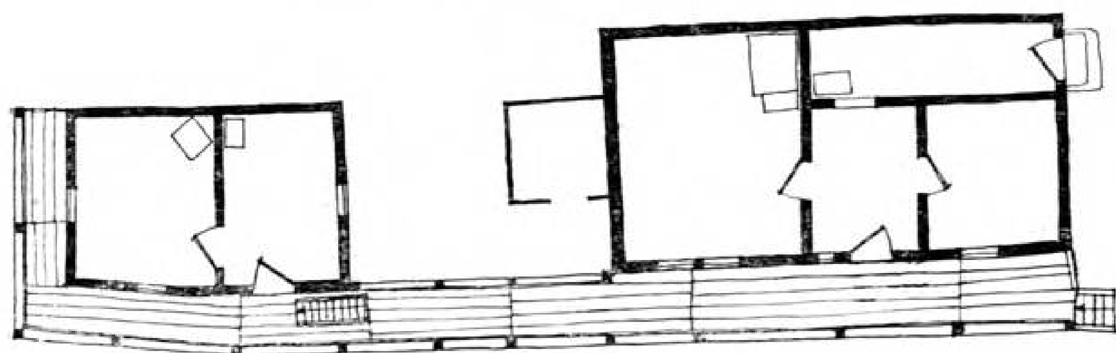

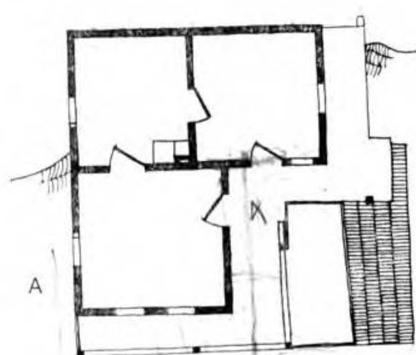
40. Casa-potcovărie din Măneci-Ungureni, Prahova (după arh. Grigore Ionescu) :

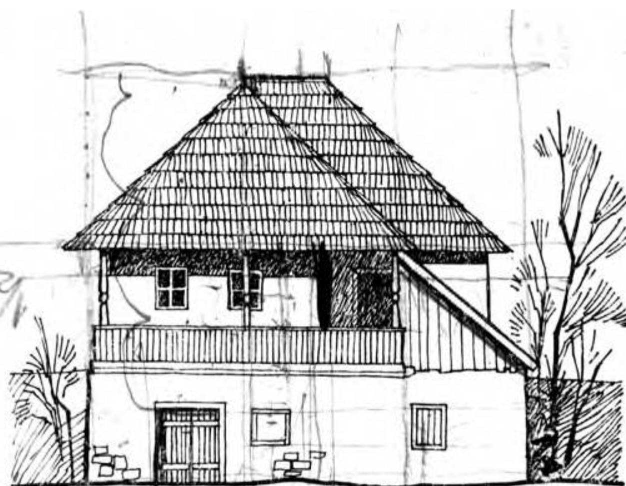
A — planul parterului : *1* — atelier de fierărie ; *2* — jug pentru potcovit ; *B* — planul etajului, locuință.

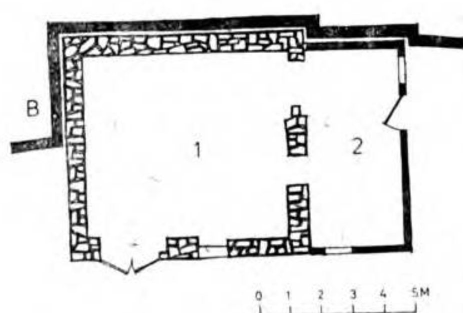

41. Casa frînghierului din Slătioara, Vîlcea. Planul etajului (după arh. Grigore Ionescu).

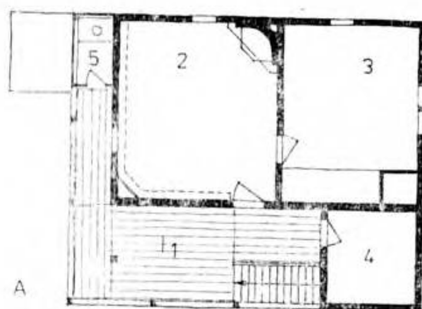

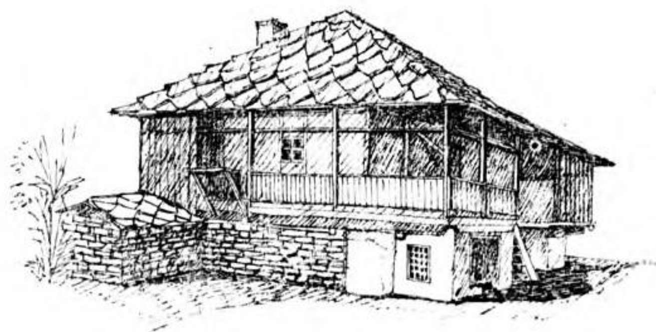

43. Casa-prăvălie de la Răpciuni. Fațadă.

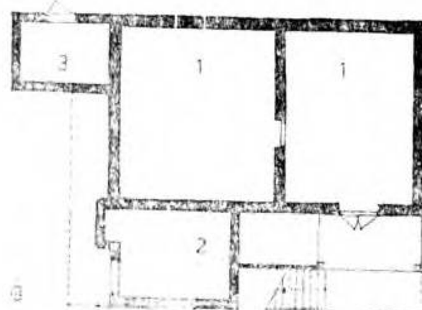

42. Casă-prăvălie de la Răpciuni, Neamț (după arh. Grigore Ionescu) :
A — planul etajului, locuință ; *B* — planul parterului : *1* — depozit ; *2* — prăvălie.

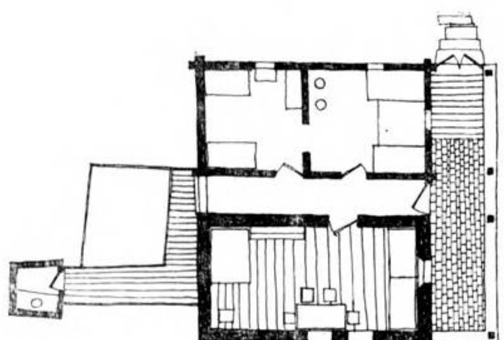

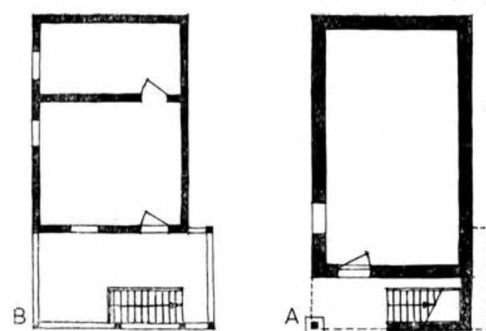
45. Casa din Popangelov-Trjavna. Vedere.

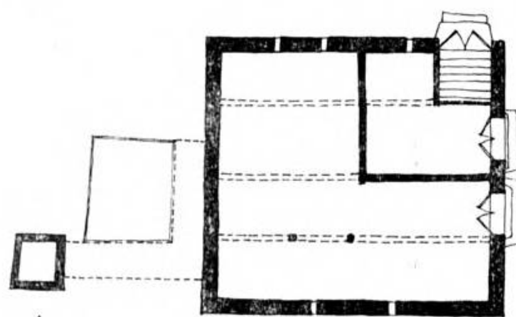

44. Casa din Popangelov-Trjavna, Bulgaria :
A — planul etajului : *1* — pridvor ; *2* — camera activităților zilnice ; *3* — cameră pentru dormit ; *4* — cămară ; *5* — closet ; *B* — planul parterului : *1* — beci ; *2* — atelier ; *3* — coteț.

B

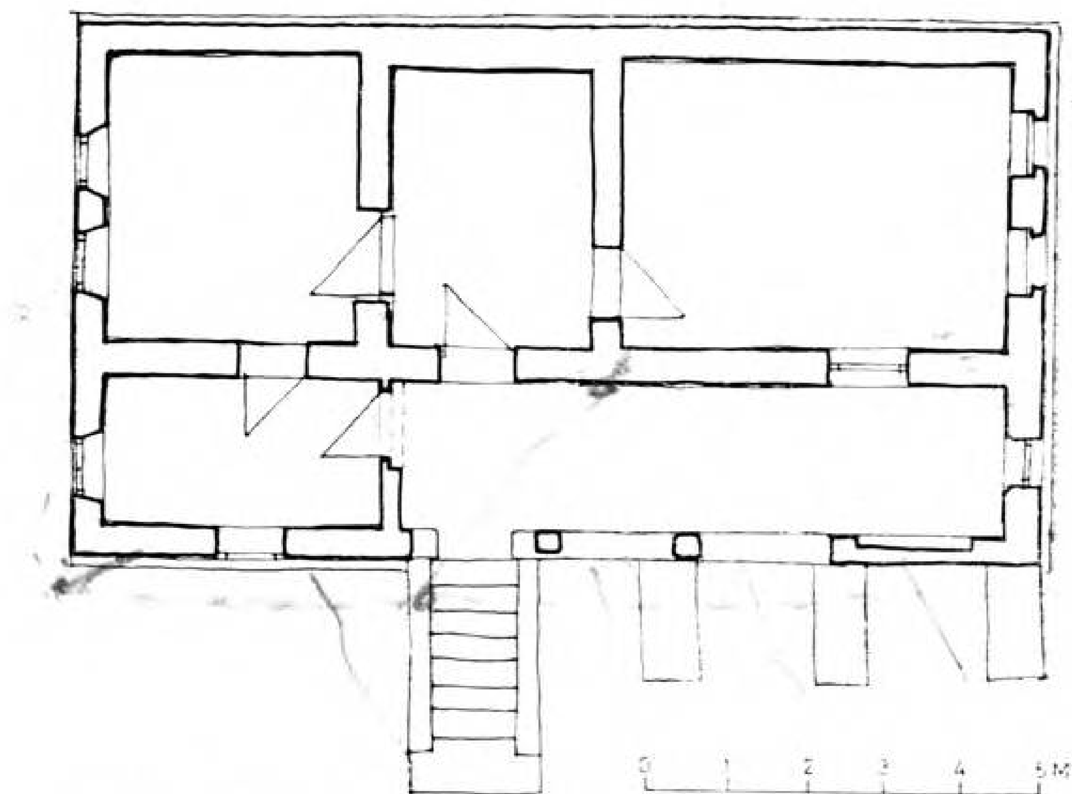

47. Casa din Goranovei-Kjustendie, Bulgaria :
A — plan parter ; *B* — plan etaj.

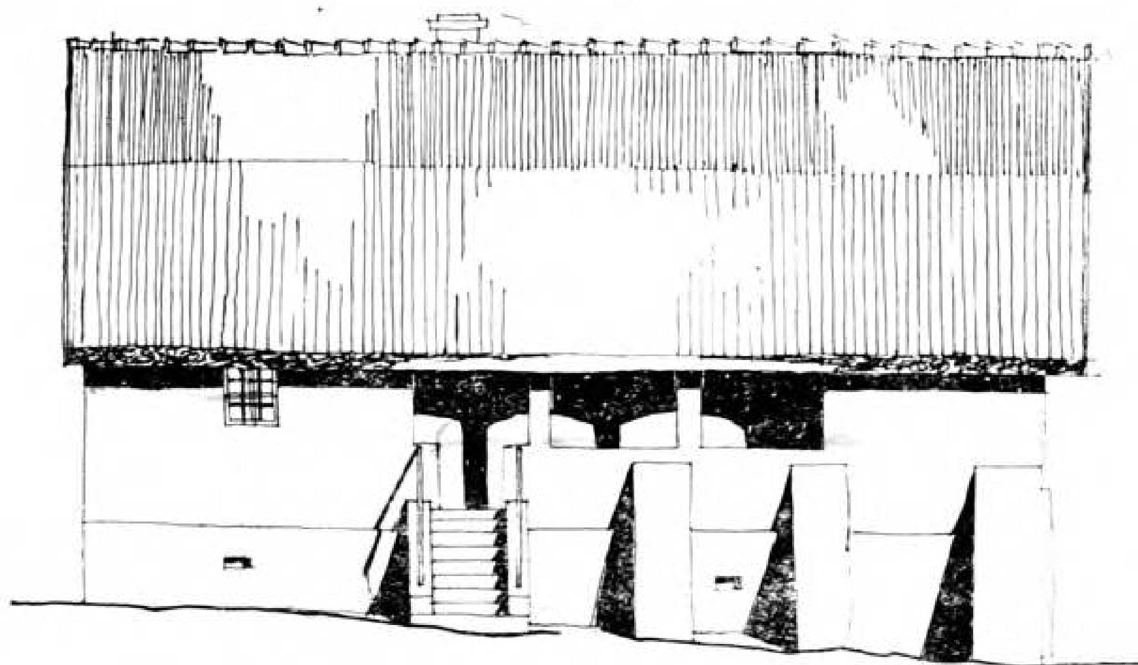

A

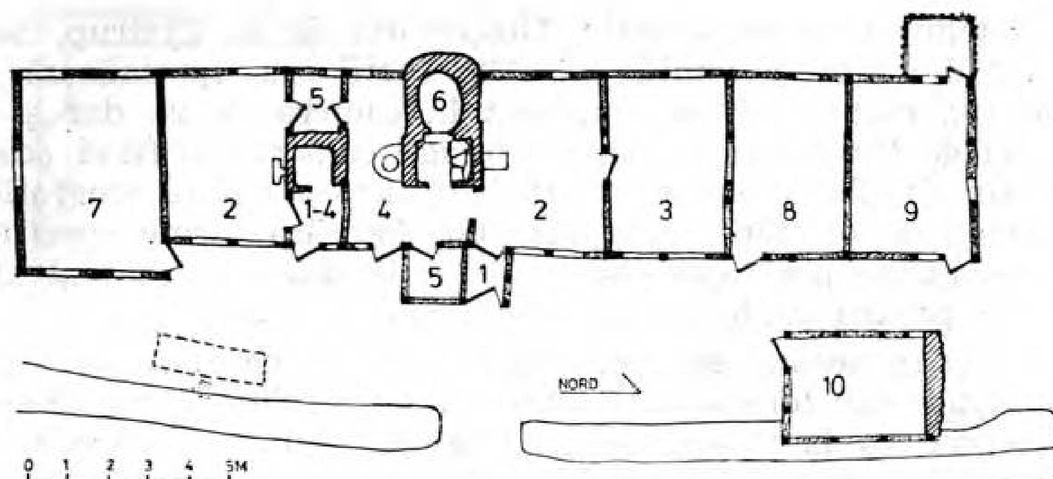
46. Casa Bărbătescu din Bărbătești, Gorj :
A — plan parter ; *B* — plan etaj.

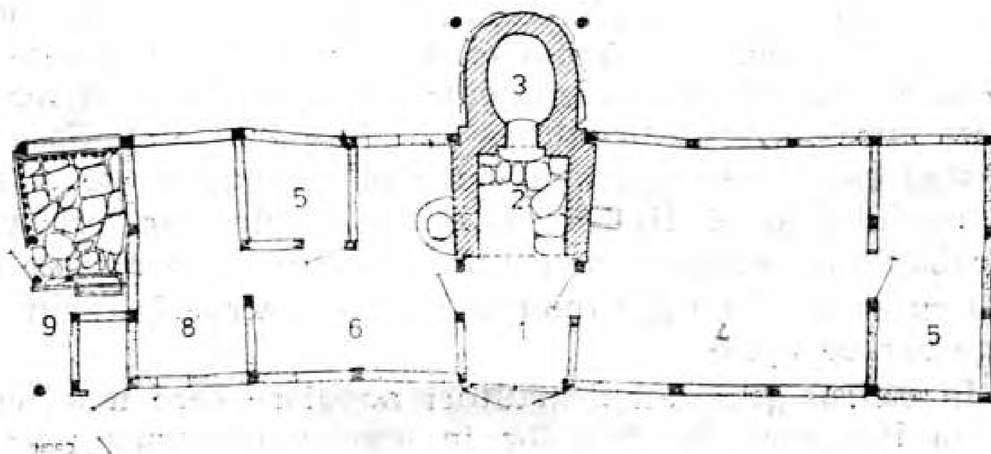

48. Casa din Stremska Kamenica, Voyvodina, Iugoslavia. Plan.

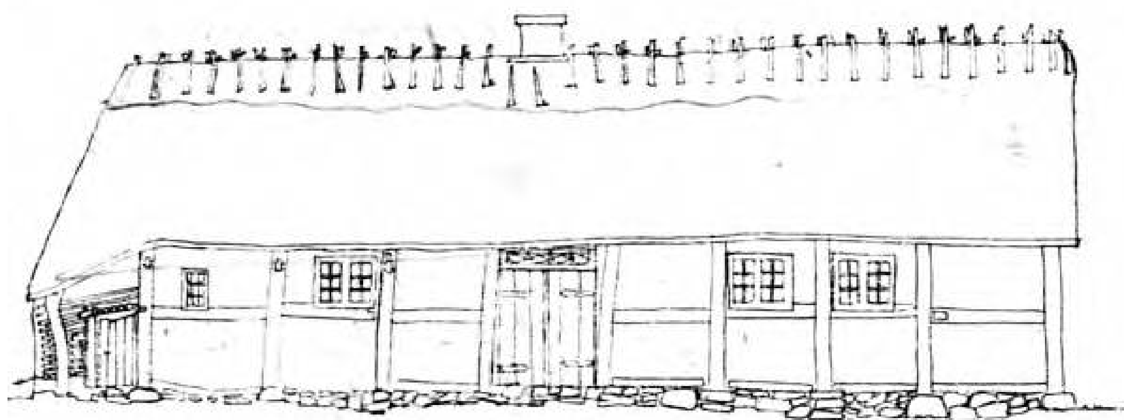
49. Casa din Stremska Kamenica. Fațadă.

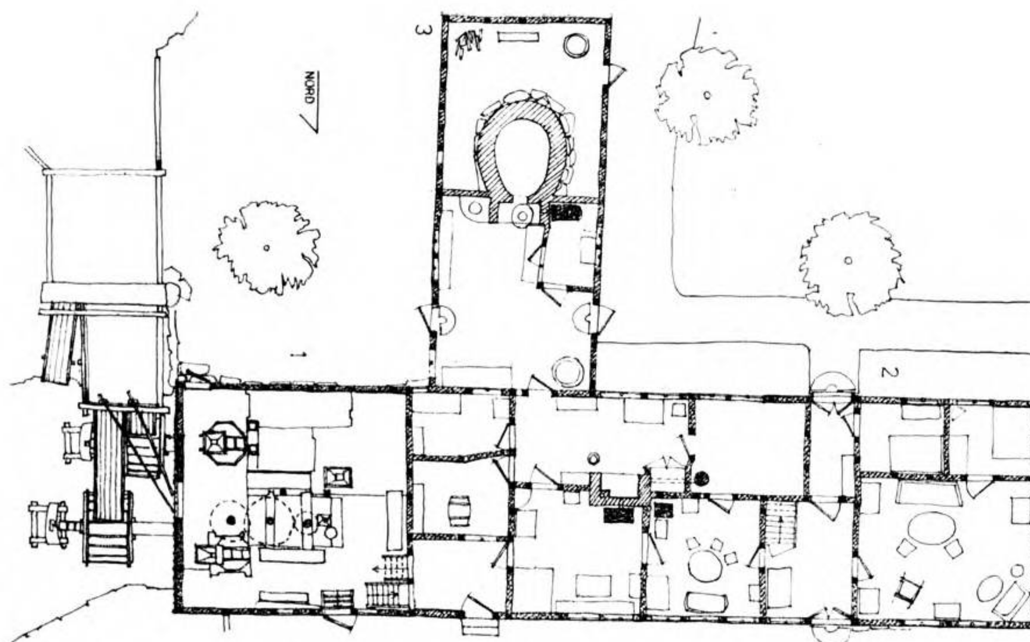

50. Casă de rotar din Kalvehave, Seeland, Danemarca (începutul secolului al XIX-lea), locuită de două familii. Plan :
1 — vestibul ; *2* — sală comună ; *3* — cameră „de sărbătoare“ și atelier pentru mici obiecte din lemn ; *4* — bucătărie ; *5* — cămară ; *6* — cuptor ; *7* — atelierul rotarului ; *8* — grajd pentru vacă și arie ; *9* — porcărie ; *10* — depozit.

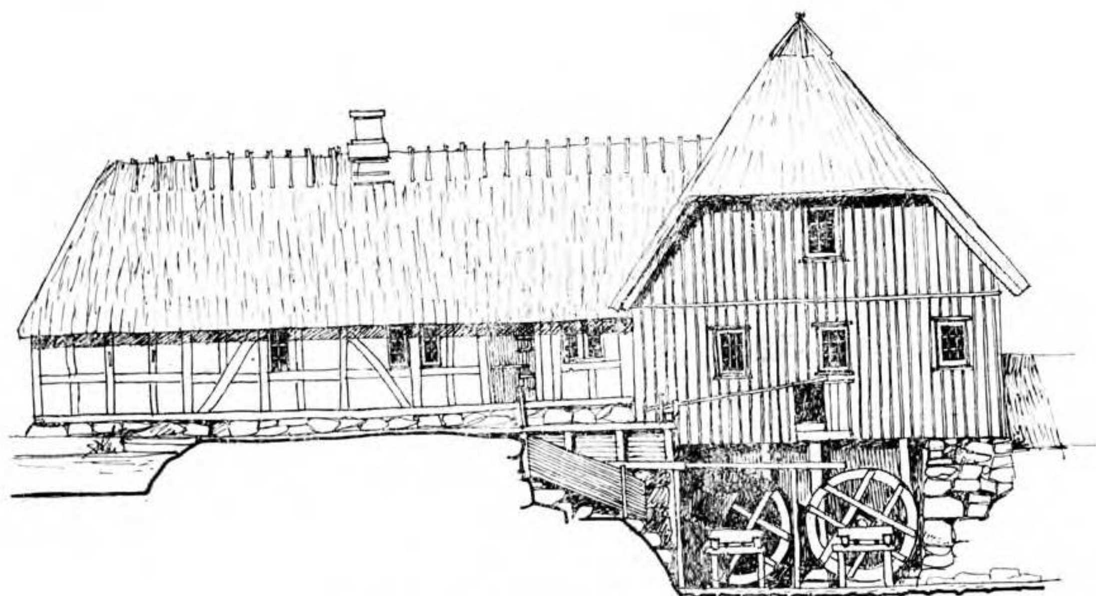

51. Casa țesătorului din Tystrup, Seeland, Danemarca. Plan :
1 — vestibul ; bucătărie ; *2* — loc pentru foc ; *3* — cuptorul pentru pîine ; *4* — cameră comună și atelier pentru țesut ; *5* — cameră de oaspeți ; *6* — spălătorie ; *7* — cămară ; *8* — atelier ; *9* — cotețe pentru porci și găini.

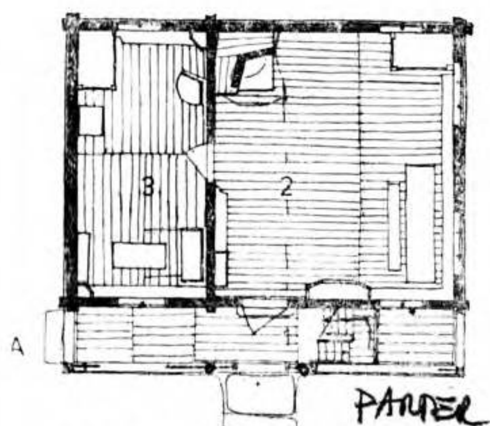
52. Casa țesătorului din Tystrup. Fațada principală.

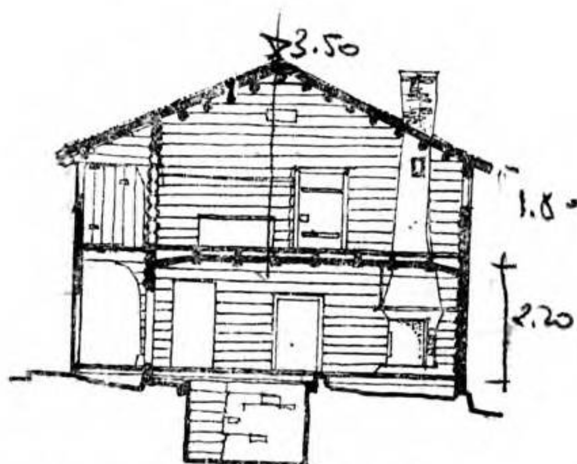

53. Moara din Ellested, Funen, Danemarca :
1 — moara ; *2* — locuința ; *3* — anexe (spălătorie, lăptărie, cuptor pentru pîine).

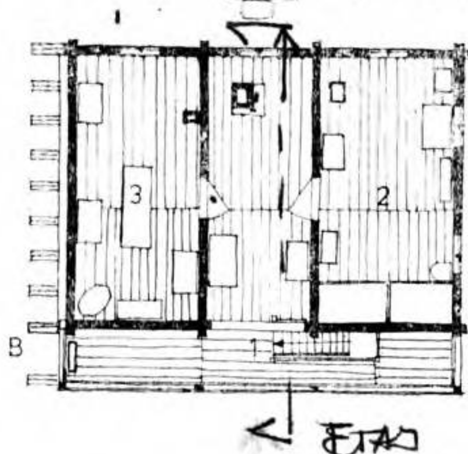

54. Moara din Ellested. Fațada est.

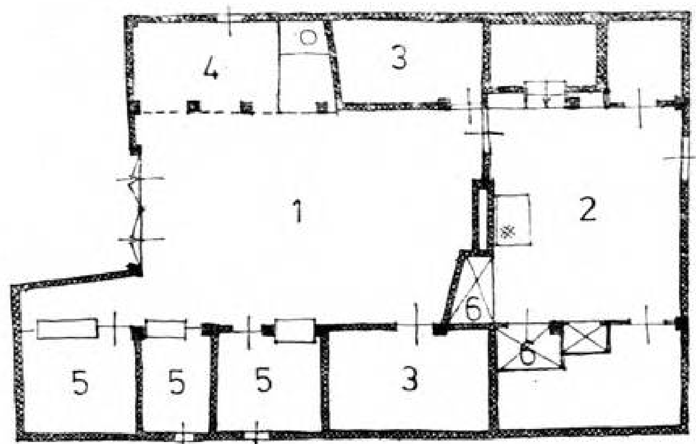

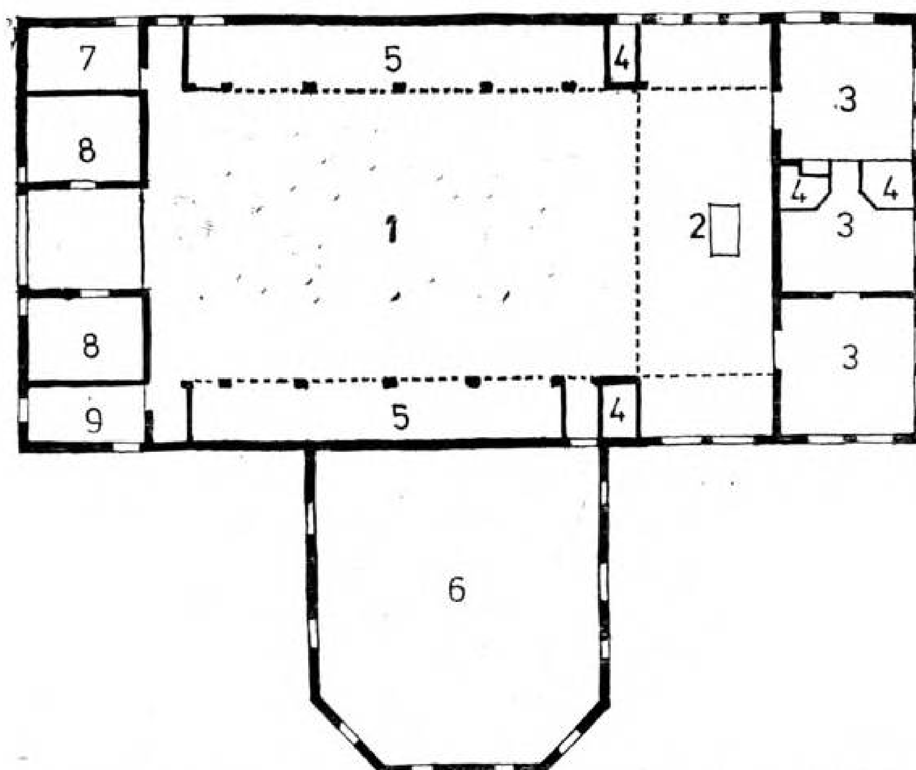

56. Casa veche a gospodăriei din Björnstad. Secțiune.

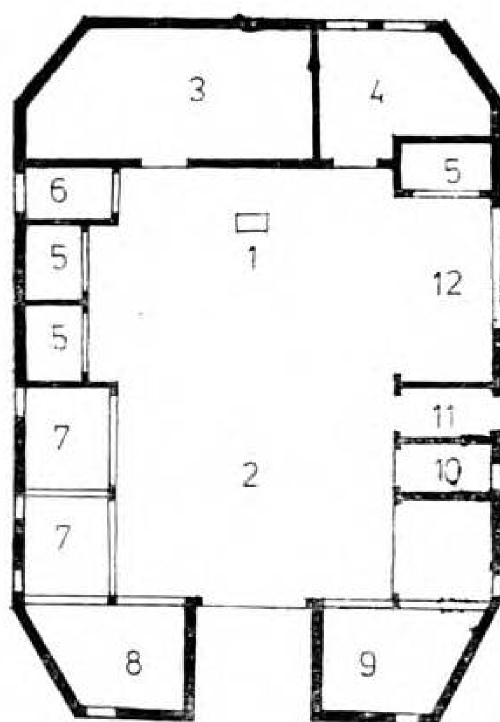

55. Casa veche a gospodăriei din Björnstad, Vaagaa, Norvegia :
A — plan parter : *1* — pridvor ; *2* — camera activităților zilnice ; *3* — cameră pentru dormit ; *B* — ***plan etaj*** : *1* — pridvor ; *2* — cameră de oaspeți ; *3* — cameră pentru țesut și **tors.**

57. Gospodărie de țesător din Beltrum, Achterhoeck, Olanda :
1 — aria ; 2 — bucătărie ; 3 — cameră pentru țesut ; 4 — grajd ; 5 — porci ; 6 — nișă pentru dormit.

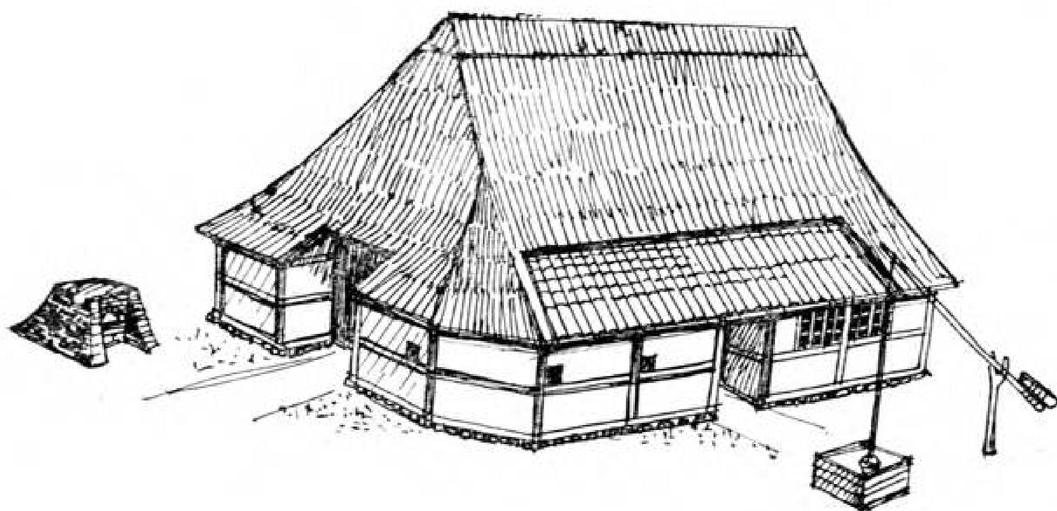

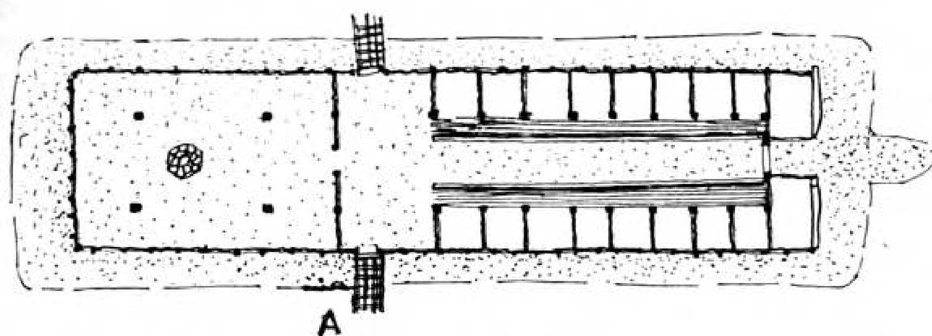

58. Gospodăria Hoffmann din Goldenstedt, Niedersachsen, R.F.G. Plan :
1 — aria (podina) ; 2 — vatra ; 3 — camere ; 4 — nișe pentru dormit ; 5 — vaci ; 6 — instalație de treierat (măcinat) „moară cu cai" ; 7 — camera slugilor ; 8 — cai ; 9 — lăptărie.

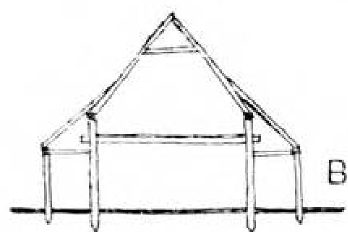

59. Casă din Hollenermoor, Niedersachsen, R.F.G. Plan : *1* — vatra ; *2* — degajament, arie („podină") ; *3* — cameră pentru fin ; *4* — cameră pentru țesut ; *5* — nișă pentru dormit ; *6* — lăptărie ; *7* — grajd pentru vaci ; *8* — porci ; *9* — grajd pentru cai ; *10* — spălătorie ; *11* — gang ; *12* — nișă pentru luat masa.

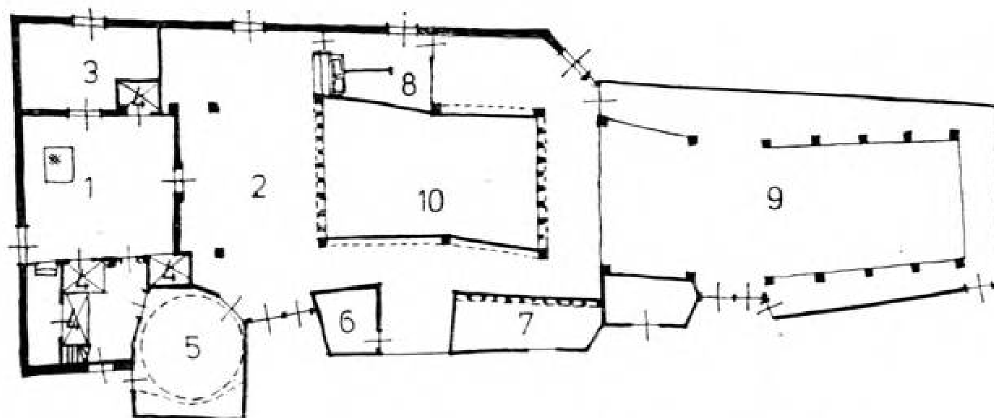
60. Casă din Hollenermoor. Vedere.

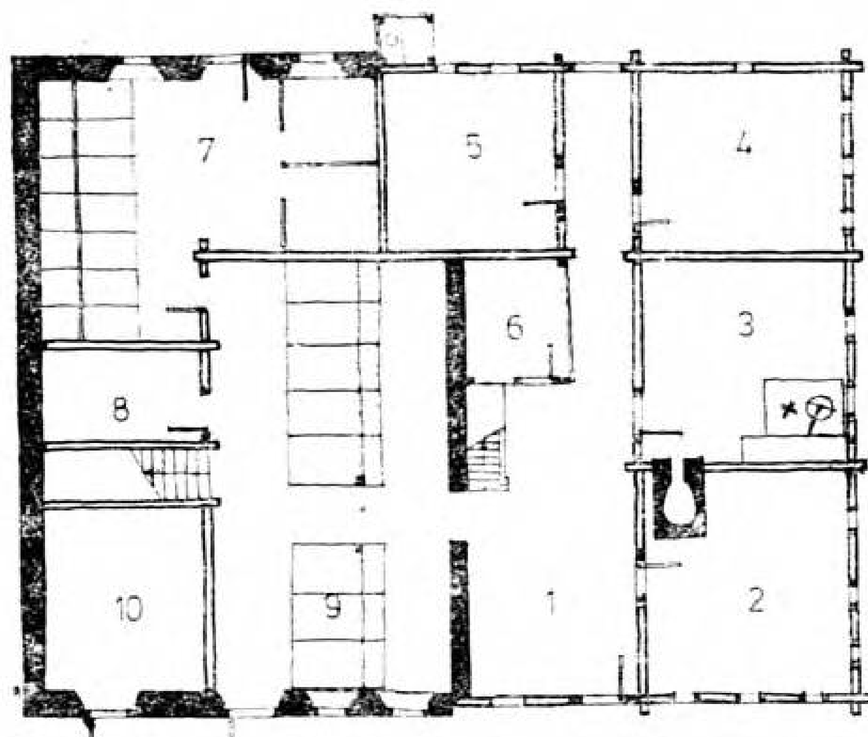

61. Casă de tip hală din epoca prefeudală în Niedersachsen :
A — plan ; *B* — secțiune transversală.

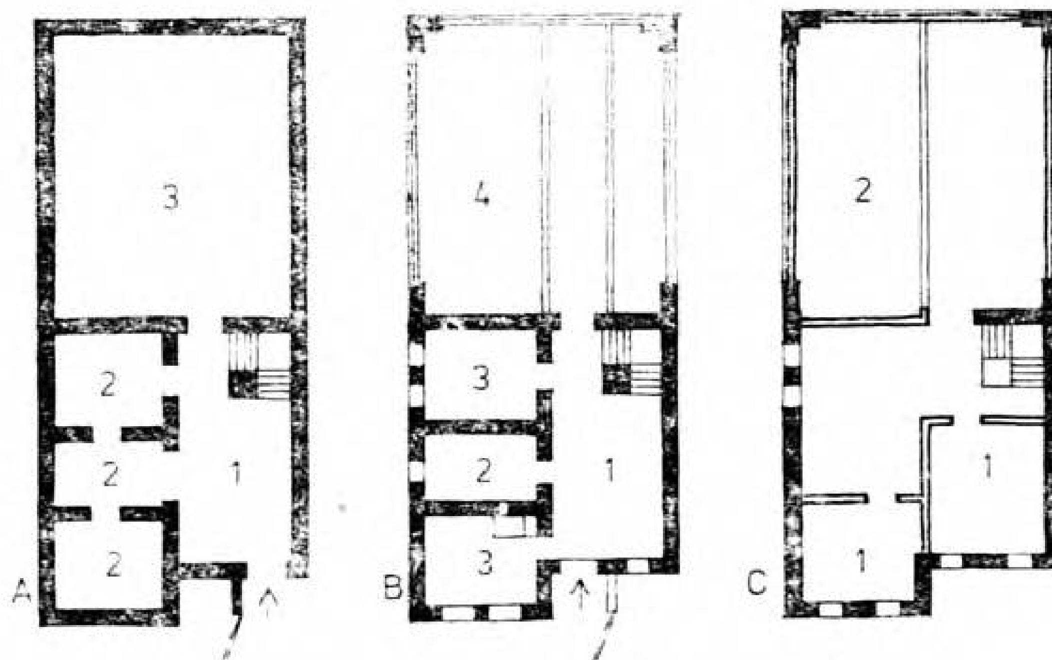

62. Fermă din Staphorst, Overijssel, Olanda. Plan :
1 — bucătărie ; *2* — degajament ; *3* — cameră ; *4* — nișe pentru dormit ; *5* — „moară cu cai" ; *6* — atelier ; *7* — grajd pentru viței ; *8* — grajd pentru cai ; *9* — șură pentru fîn ; *10* — grajd cu groapă pentru bălegar.

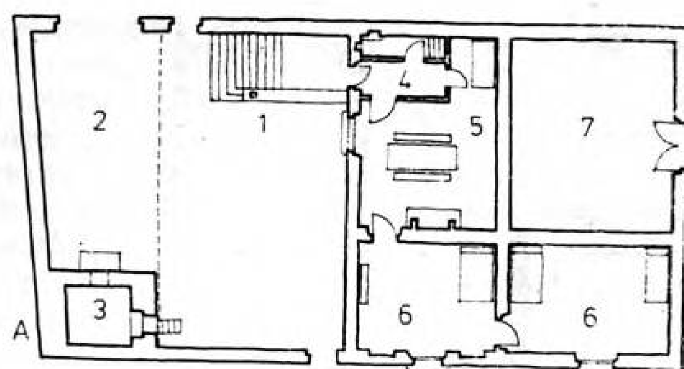

63. Gospodăria din Alpbach, Tirolul austriac. Planul la nivelul terenului.

1 — gang ; *2* — cameră ; *3* — bucătărie ; *4* — cameră ; *5* — atelier ; *6* — cămară ; *7* — vite tinere ; *8* — porci ; *9* — vaci ; *10* — cai.

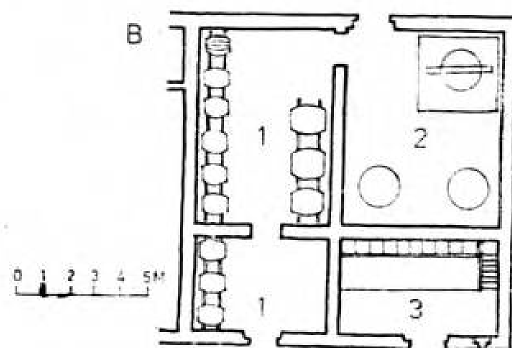

64. Planul unei case din zona Engadine, Elveția :

A — plan subsol : *1* — curte ; *2* — pivniță ; *3* — grajd ; *B* — plan parter : *1* — curte : *2* — bucătărie : *3* — camere ; *4* — finar : *C* — plan etaj ; *1* — camere ; *2* — finar.

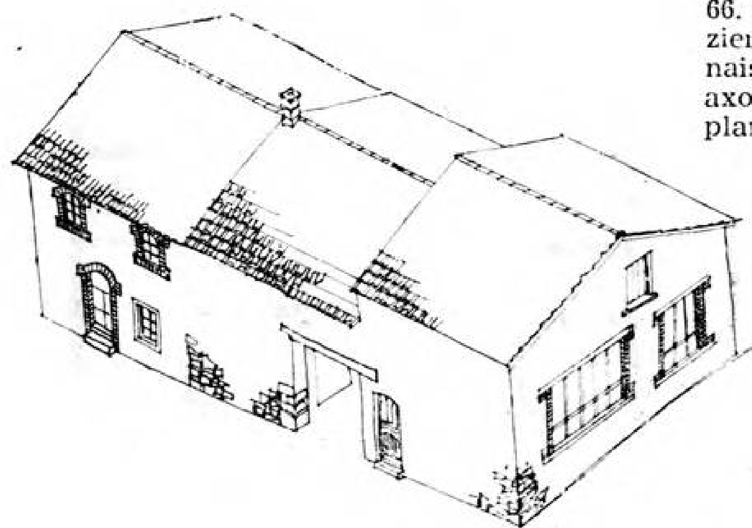

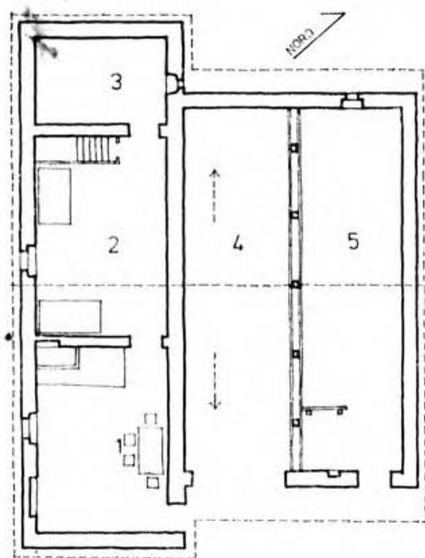

65. Gospodărie din Cogny, Lyonnais, Franța :

A — plan parter : *1* — curte ; *2* — hangar ; *3* — cuptor pentru piine ; *4* — vestibul ; *5* — bucătărie ; *6* — camere ; *7* — hambar ;
B — plan subsol : *1* — pivnițe pentru vin ; *2* — spațiu de preparare ; *3* — grajd.

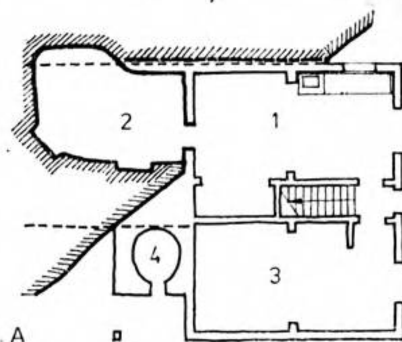

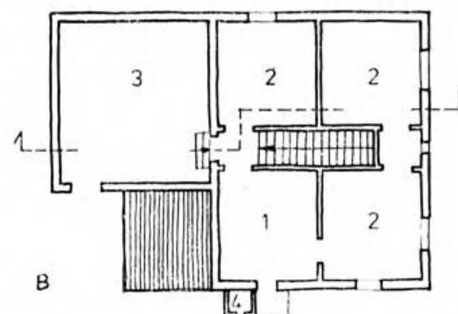
66. Gospodărie din Rozier en Donzy, Lyonnais, Franța. Vedere axonometrică. În prim plan, atelierul de țesătorie.

67. Gospodărie Ruffien en Valromey, Lyonnais, Franța. Planul casei :

1 — bucătărie ; 2 — cameră ; 3 — pivnița ; 4 — hambar ; 5 — grajd.

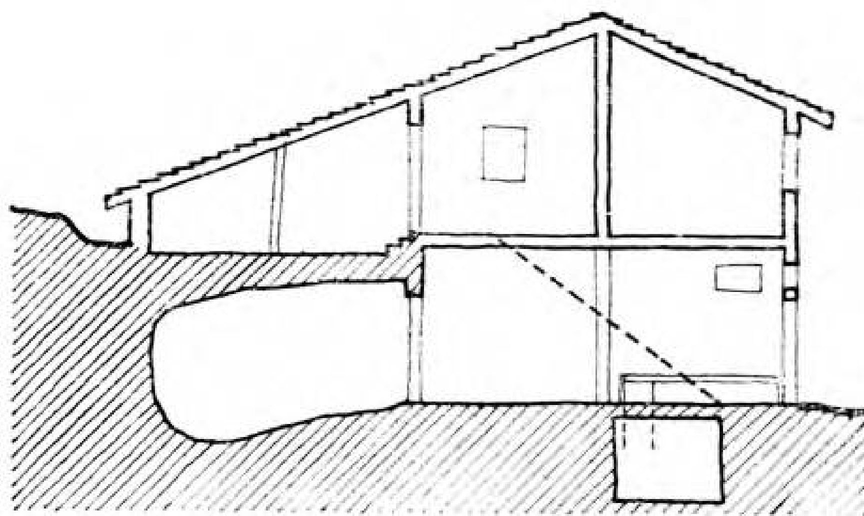

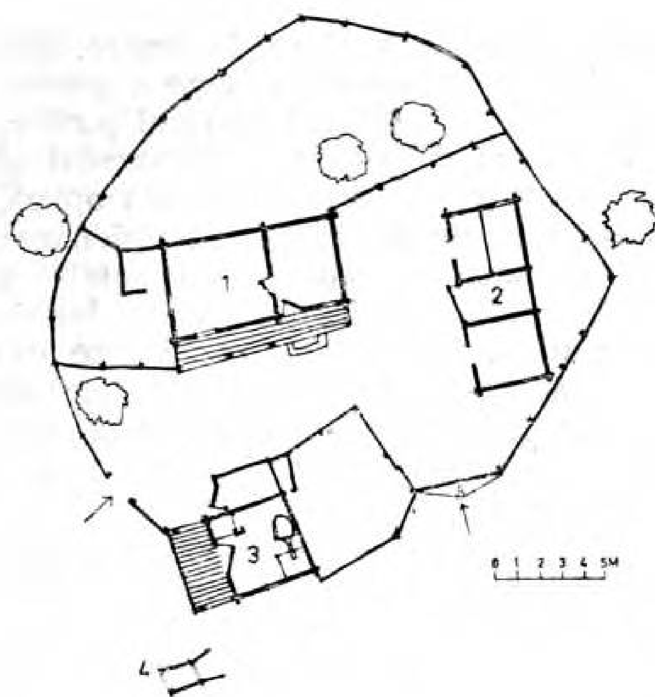

68. Casă etajată din Montefoscoli, Toscana, Italia :

A — plan parter : *1* — remiză ; *2* — pivniță escavată ; *3* — grajd ; *4* — cuptor pentru pîine.

B — plan etaj : *1* — bucătărie ; *2* — camere ; *3* — grînar ; *4* — closet.

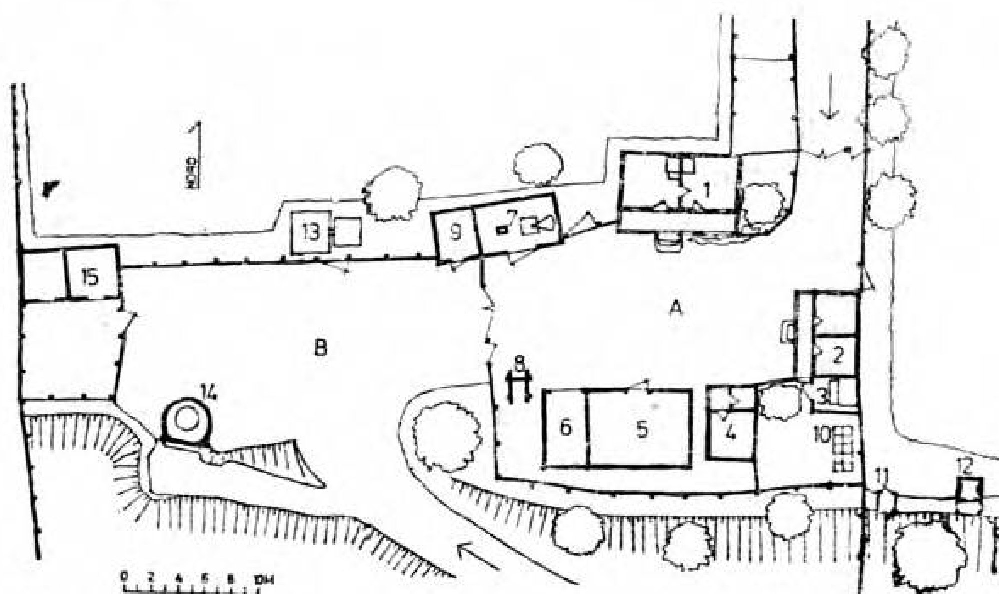

69. Casă etajată din Montefoscoli. Secțiune.

70. Gospodărie de fierar din Călinești, (M.T.P.), Maramureș. Gospodărie cu construcții independente, dispuse în jurul unei curți. Plan :

1 — casă cu tindă, cameră și pridvor ; *2* — șură cu arie și grajd ; *3* — fierărie și depozit ; *4* — jug pentru potcovit.

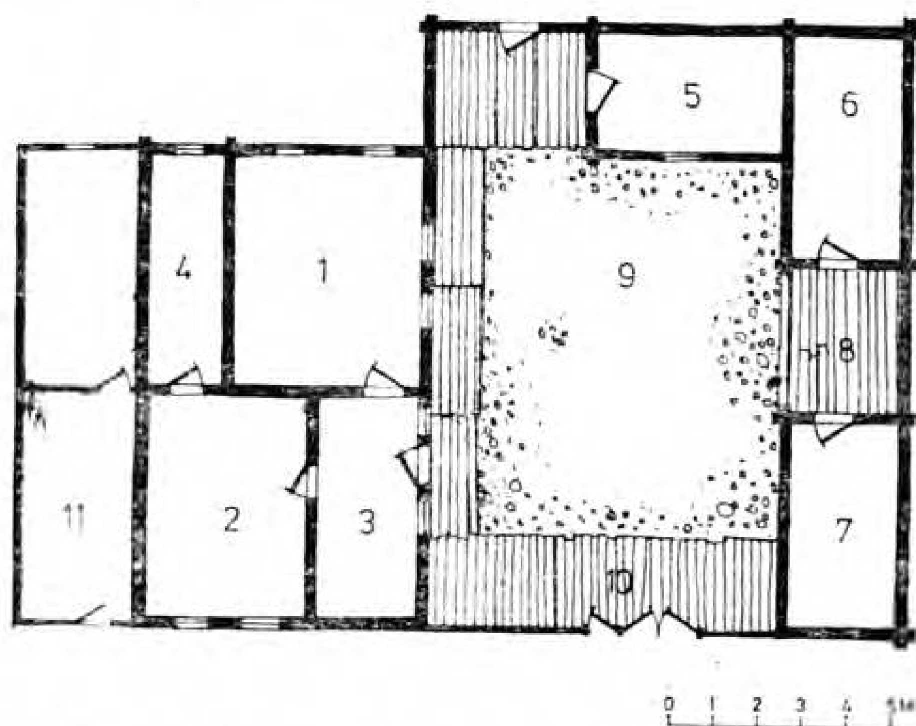

71. Gospodărie de fierar din Berislăvești, Vîlcea. Gospodărie cu construcții independente și două curți. Plan :

A — prima curte, „bătătura" ; *B* — a doua curte, „ocolul" ; *1* — casa veche ; *2* — căsuța nouă ; *3* — bucătărie de vară ; *4* — cămară de alimente și beci ; *5* — grajd ; *6* — șopron pentru car ; *7* — fierărie ; *8* — jug pentru potcovit ; *9* — coteț de porci ; *10* — stupi ; *11* — privată ; *12* — cuptor pentru uscat fructe ; *13* — groapă pentru var ; *14* — cuptor pentru uscat fructe ; *15* — grajd pentru vaci.

72. Gospodărie din Berbești, Maramureș, cu masă, grajd, colejnă pentru unelte și corfă pentru fîn. Vedere.

73. Gospodărie cu ocol întărit, Măgura, Bran (M.T.P.). Plan :

1 — casa mare ; *2* — căsuța ; *3* — tinda ; *4* — celar ; *5* — fierbătoare și pivniță ; *6*, *7* — grajduri pentru vite ; *8* — șopron pentru car ; *9* — curte ; *10* — polatră ; *11* — crosnie (adăpost pentru oi).

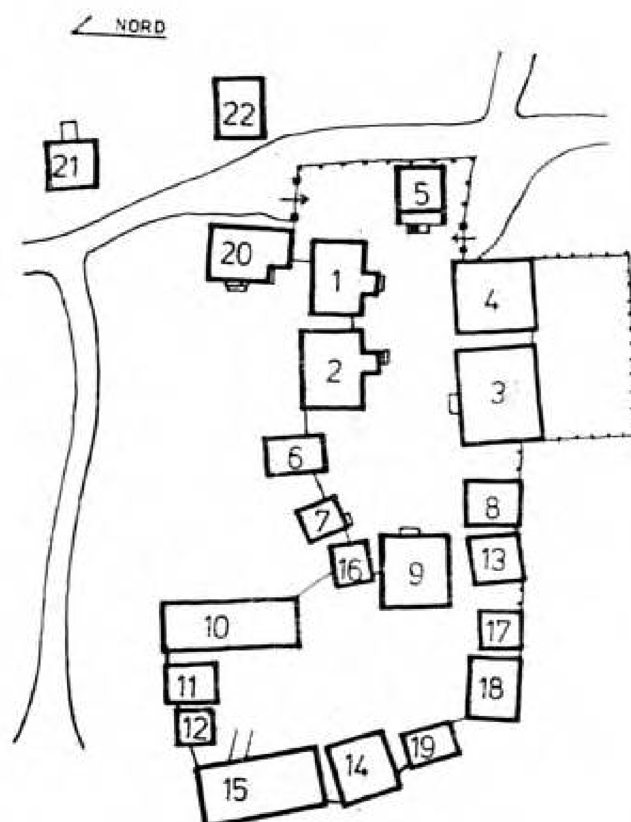
74. Front spre stradă în Poplaca, Sibiu. Gospodării tipice cu fronturi închise sau semiînchise.

75. Gospodărie cu ocol întărit din Poiana, Mărginimea Sibiului (M.T.P.). Construcțiile, deși legate între ele, păstrează volumetrii independente.

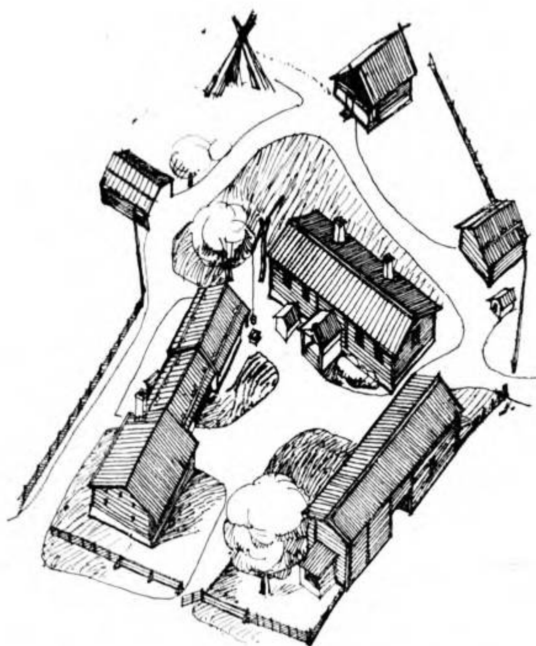
76. Gospodărie din regiunea litorală a Portugaliei. Plan :

1 — casă ; 2 — cuptor ; 3 — coteț pentru porci ; 4 — uscătorie ; 5 — colibă pentru arie ; 6 — remiză pentru căruță și fînar ; 7 — păsări ; 8 — depozit ; 9 — pivniță escavată ; 10 — măslin cu troiță ; 11 — arie pentru treierat.

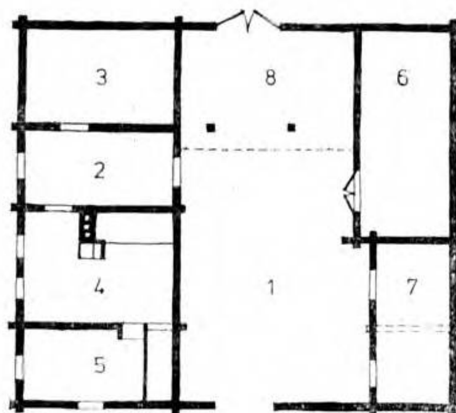

77. Gospodărie din Björnstad, Vaagaa, Norvegia. Plan :

1 — casă cu cuptor ; *2* — locuință ; *3* — casă pentru slugi ; *4* — casa veche ; *5* — șopron ; *6, 7* — cămară de alimente ; *8* — magazie pentru porumb ; *9* — grajd pentru cai ; *10* — adăpost pentru oi ; *11, 12* — coteţe pentru porci ; *13* — adăpost pentru capre ; *14* — cămară ; *15* — hambar ; *16, 17, 18, 19* — depozite pentru nutreț ; *20* — atelier și brutărie ; *21* — uscătorie ; *22* — șopron pentru lemne.

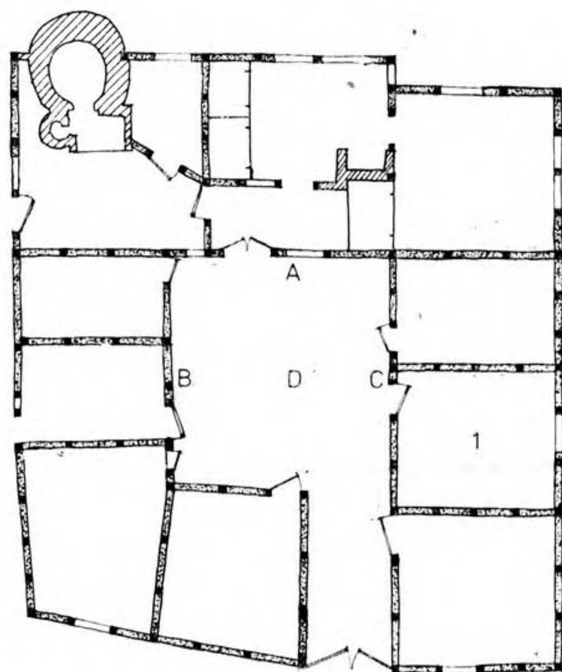
78. Gospodărie din Harjedalen, Suedia. Gospodărie tipică pentru nordul Scandinaviei. Vedere axonometrică.

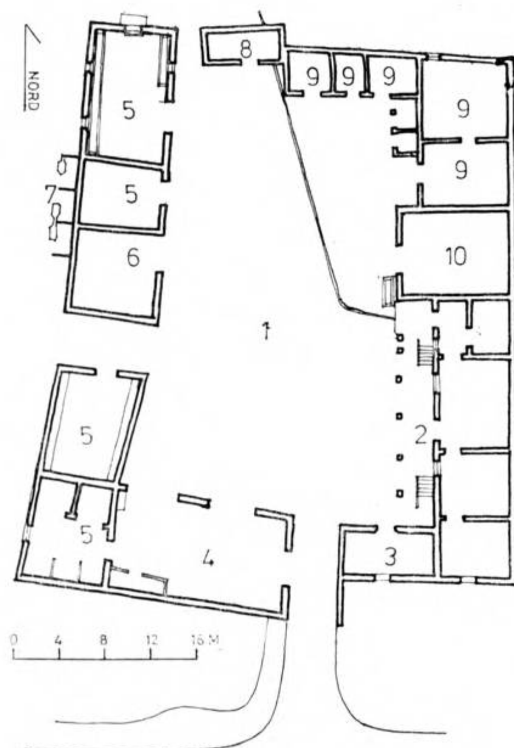

79. Gospodărie de tip „ocol întărit" în vestul Ucrainei. Plan :
1 — curte ; 2 — tindă ; 3 — cămară ; 4, 5 — camere ; 6 — hambar şi arie ; 7 — grajduri ; 8 — spaţiu acoperit şi finar.

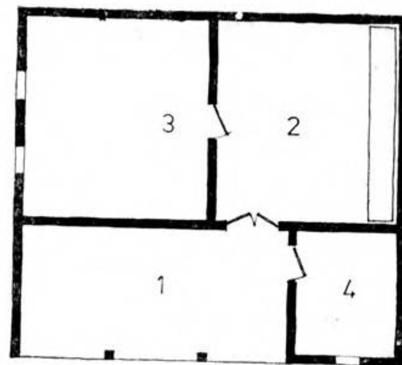

80. Gospodărie cu fronturi închise din Arbesbach, Austria inferioară. Plan :
1 — cameră de intrare ; 2, 3 — camere ; 4 — bucătărie ; 5 — hambar şi arie ; 6 — adăpost pentru oi ; 7 — grajd pentru vite ; 8 — adăpost pentru găini ; 9 — curte.

81. Gospodărie cu fronturi închise, Kirkesby, Funen, Danemarca. Plan :
A — locuinţă ; B — zona grajdurilor ; C — zonă depozite şi atelier : 1 — atelier pentru confecţionat saboţi ; D — curte,

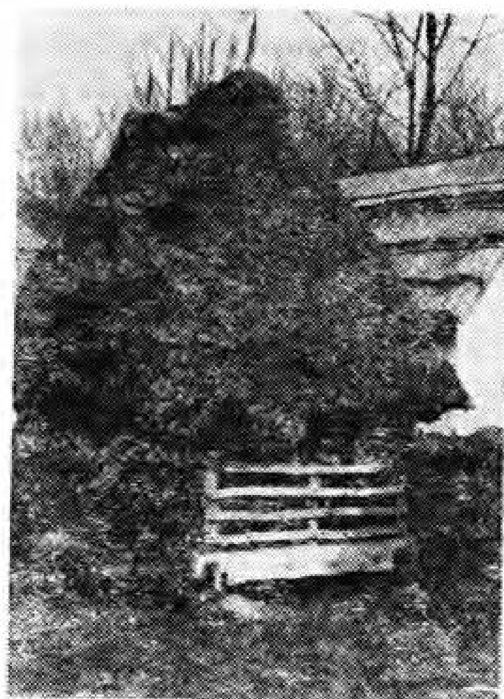

83. Locuință de tip arhaic din Macedonia, Iugoslavia. Plan :
1 — pridvor larg ; *2* — grajd ; *3* — cameră de locuit ; *4* — cameră pentru țesut.

82. Gospodărie cu curte închisă din Montceaux, Lyonnais, Franța. Plan:
1 — curte ; *2* — locuință ; *3* — atelier ; *4* — arie ; *5* — grajduri ; *6* — hambar ; *7* — porcărie ; *8* — adăpost pentru găini ; *9* — depozite, pivniță ; *10* — remiză.

84. Cămară din Cerbia, Munții Metalici. Vedere.

86. Cotețul gospodăriei din Șurdești, Maramureș. Vedere.

85. Cămară cu beci din Nereju-Mic, Vrancea.

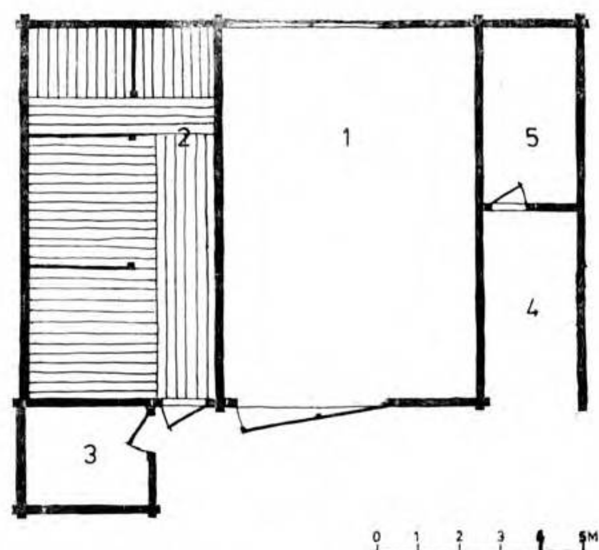
87. Șură cu grajd din Ghereluș, Arad. Vedere

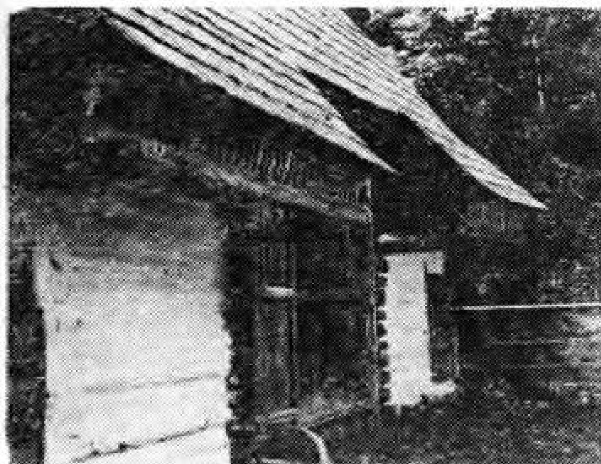
88. Anexă gospodărească cu grajd, remiză și fînar din Stănești, Argeș.

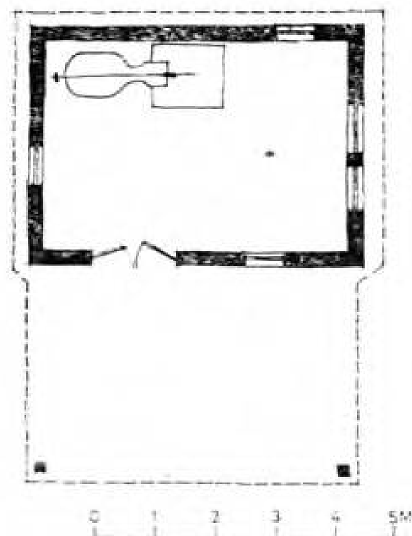
89. Şură poligonală din Obîrşia, Ţara Zarandului. Vedere.

90. Şură din Bancu, Harghita. Plan : *1* — arie ; *2* — grajd ; *3* — depozit ; *4* — adăpost pentru căruţă ; *5* — atelier.

91. Șura din Corund, Harghita. Vedere.

92. Fierărie din Mănești, Dîmbovița. Planul atelierului.

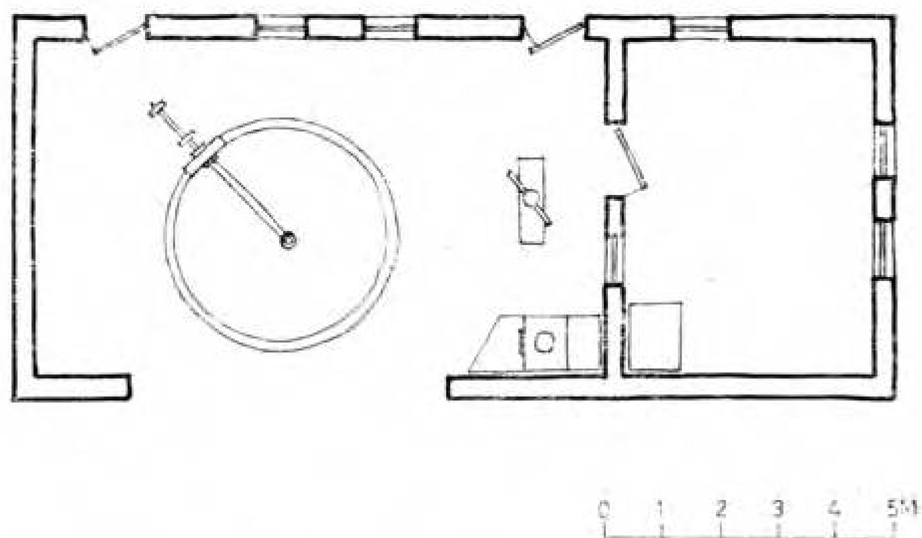
93. Fierărie din Mănești. Vedere.

94. Atelierul cioplitorului în piatră, de tip şopron deschis al gospodăriei din Almaşul Mare, Munţii Apuseni. Vedere.

95. Atelier de fierar din Călineşti, Maramureş. Vedere.

96. Uleiniță cu piuă acționată cu forță animală din Streisîngeorgiu, Hunedoara. Plan.

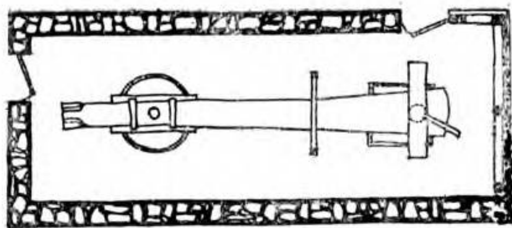
97. Uleiniță din Streisîngeorgiu. Vedere.

98. Gospodărie din Săsăuși, Sibiu, cuprinzînd locuință, atelier de măsar, coteț și șura cu arie, grajd și atelier pentru împletit funii. Vedere de ansamblu.

99. Atelierul de măsar din cadrul gospodăriei din Săsăuși, Sibiu. Vedere.

0 1 2 3 4 5M

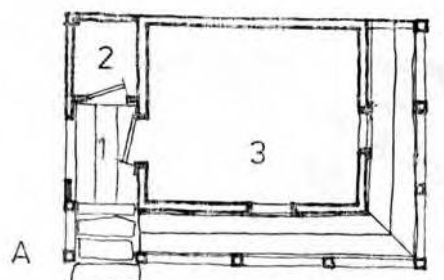
100. Teasc de bosnită din Sebeşul de Jos, Sibiu. Plan.

101. Teasc de boştină din Sebeşul de Jos. Vedere.

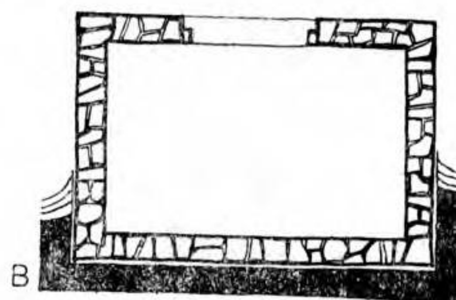

102. Cuptorul pentru ars oale din Corund, Harghita. Vedere.

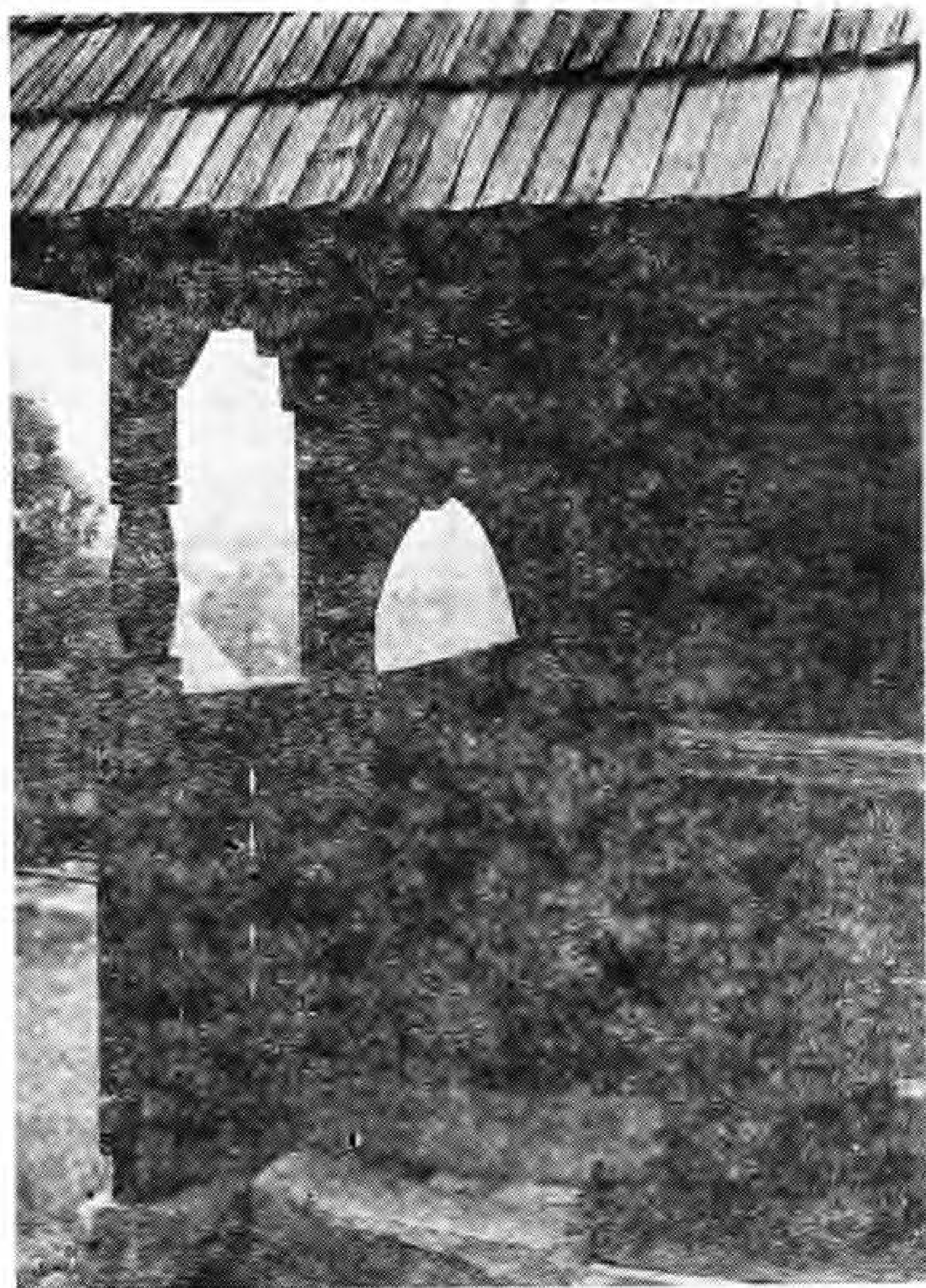

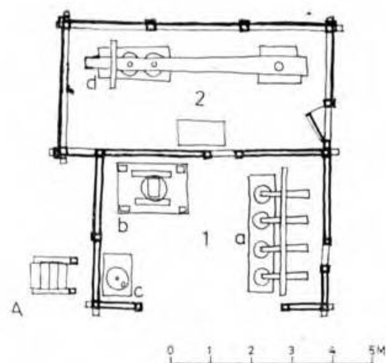

103. Rotărie din Ieud, Maramureş :
A — planul atelierului : *1* — **pridvor** ;
2 — depozit ; *3* — atelier ;
B — planul beciului.

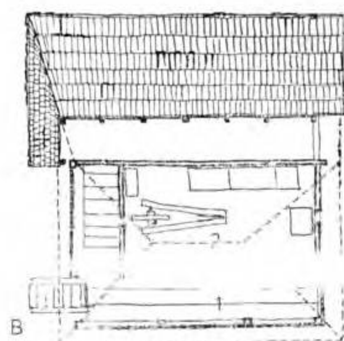

104. Hotărie din Ieud. Vedere de detaliu.

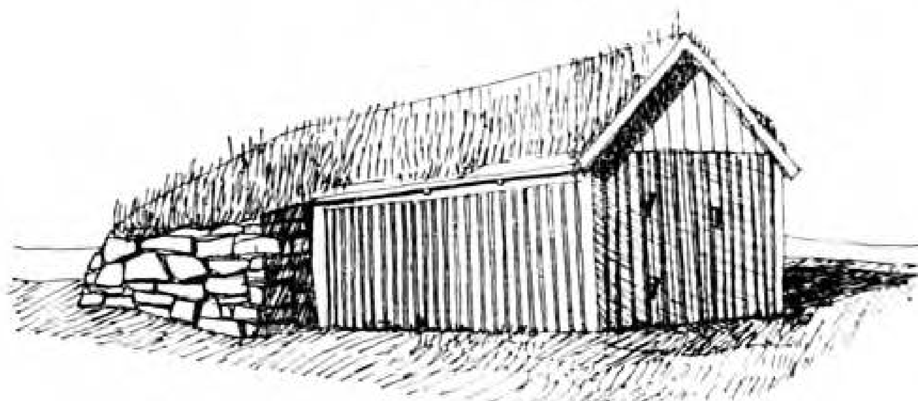

106. Complex meșteșugăresc din Preuteasa. Vedere.

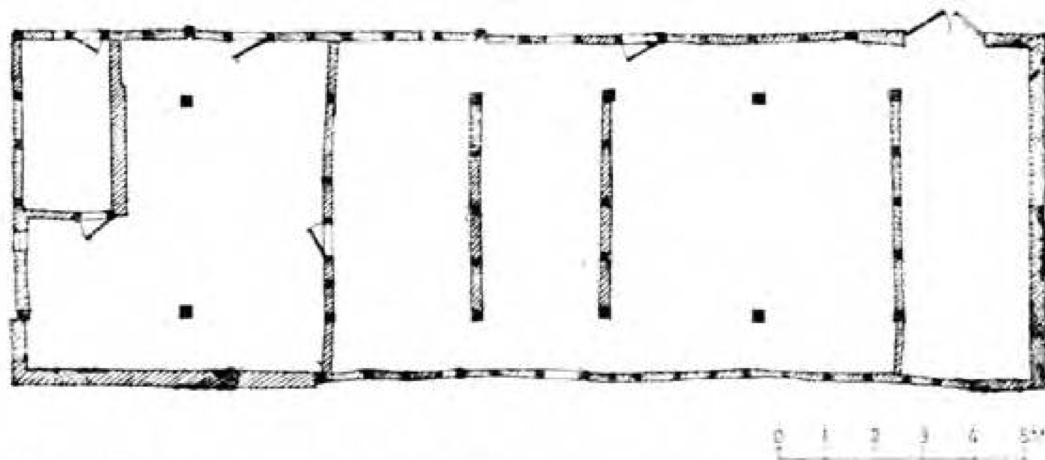

105. Complex meșteșugăresc din Preuteasa, Sălaj :
A — plan parter : *1* — spațiu pentru zdrobit semințe cu piuă pentru picior *(a)*, moară de mînă *(b)* și rîșniță *(c)* ; *2* — încăperea teascului pentru ulei *(d)* ;
B — plan etaj : *1* — pridvor ; *2* — atelier pentru cioplit lemn.

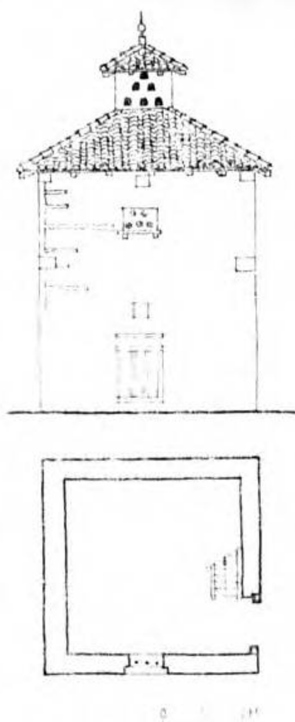
107. Hambarul gospodăriei din Åbro, Småland, Suedia. Vedere.

108. Uscătorie la vînt din Féroé, insula Viedr[illegible], Danemarca. Vedere.

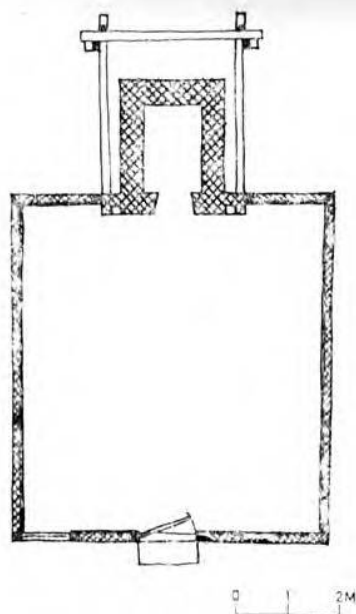

109. Hambarul gospodăriei din Vemb, Jutland, Danemarca. Planul.

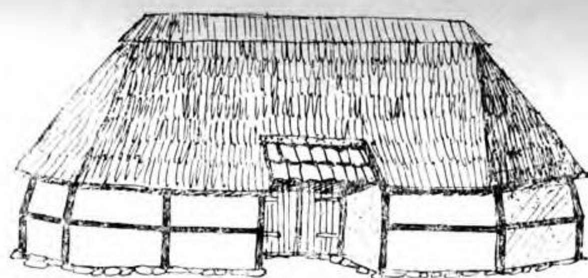
110. Hulubar din Monteeaux aux, Lyonnais, Franța. Plan și fațadă.

111. Hulubar din Hill Croome, Worcestershire, Anglia. Vedere.

112. Brutărie-afumătoare din Wehdel, Osnabrück, Saxonia Inferioară, R.F.G. Plan.

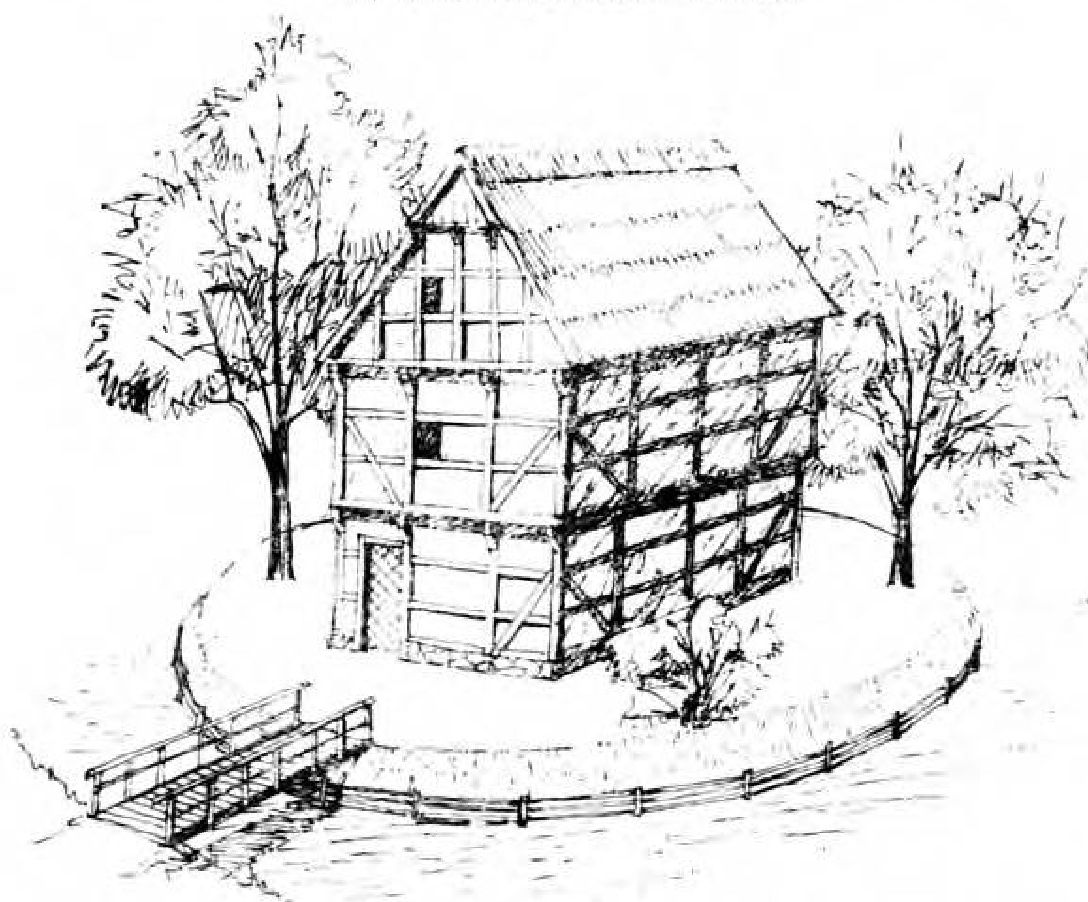
113. Adăpost pentru oi din Molbergen, Saxonia inferioară. Vedere.

114. Fierăria din Dalvers, Saxonia inefrioară. Vedere.

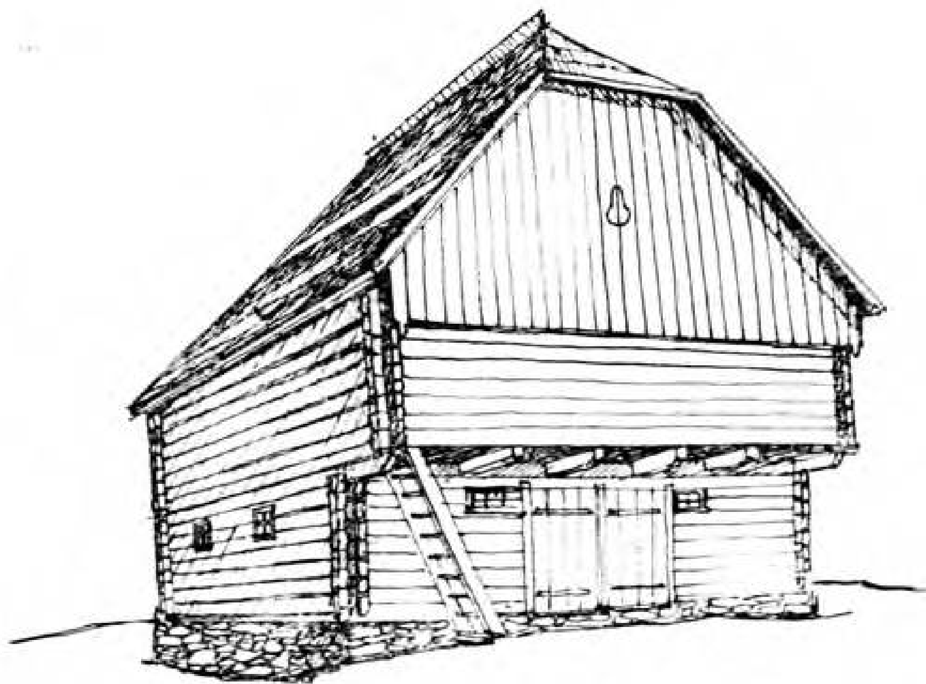
115. Atelier de strungărie în lemn din Markhausen, Saxonia inferioară. Vedere.

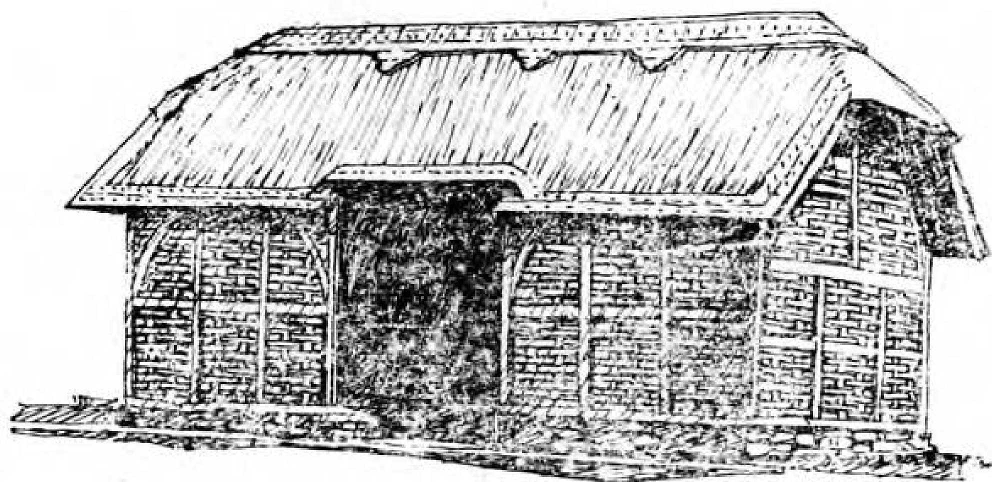
116. Cămară pentru alimente din Norddöllen, Saxonia inferioară. Vedere.

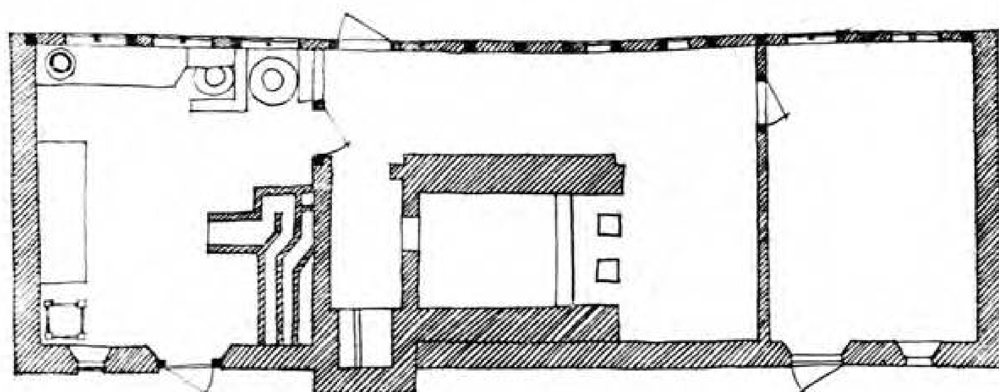
117. Pivniță etajată din Kalchberg, St. Bartholomä, Austria. Vedere.

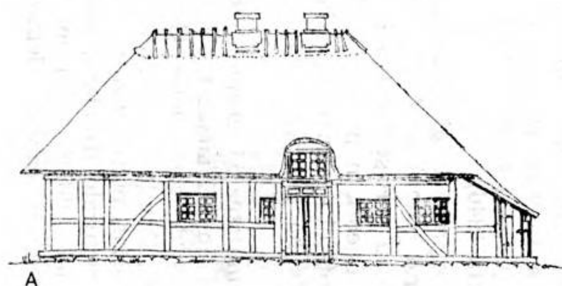
118. Grajdul pentru cai din Bach, Öblarn, Austria.

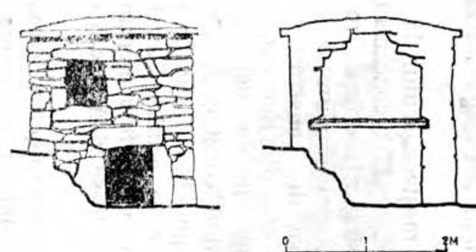

119. Hambarul fermei Cholstrey, Herefordshire, Țara Galilor. Vedere.

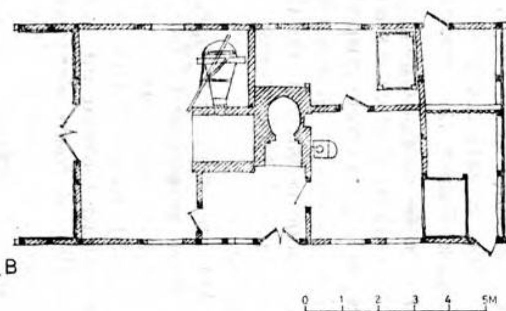

120. Atelier de olar din Sorving, Jutland, Danemarca. Plan.

122. Coteţ din Idanha a Nova, Salvaterra, Portugalia.

121. Forja din Ørbaek, Funen, Danemarca:

A — **faţada principală ; *B* — plan.**

123. Anexele gospodăriei din St.-André d'Allas, Périgord, Franţa. Vedere.

124. Steamp aurifer din Gura Cornei, Abrud. Vedere

125. Moară cu ciutură (ax vertical) din Topleț, Caraș-Severin. Vedere.

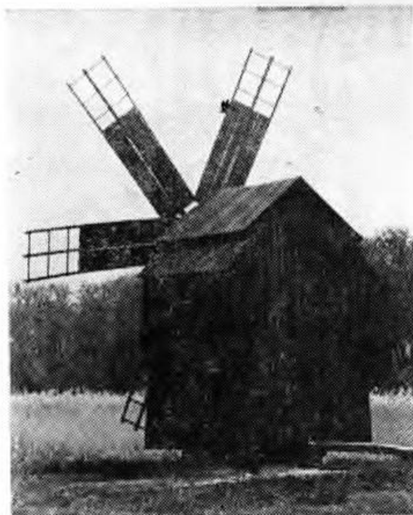
126. Moară cu trei ciuturi din Arcani, Gorj.

127. Moară cu ciutură din Svinița, Mehedinți. Vedere.

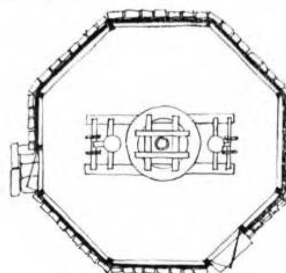
128. Ciutura și sistemul de admisie a apei „buton" la moara din Svinița. Detaliu.

129. Moară de vînt cu două nivele din Frecăţei, Tulcea. Vedere.

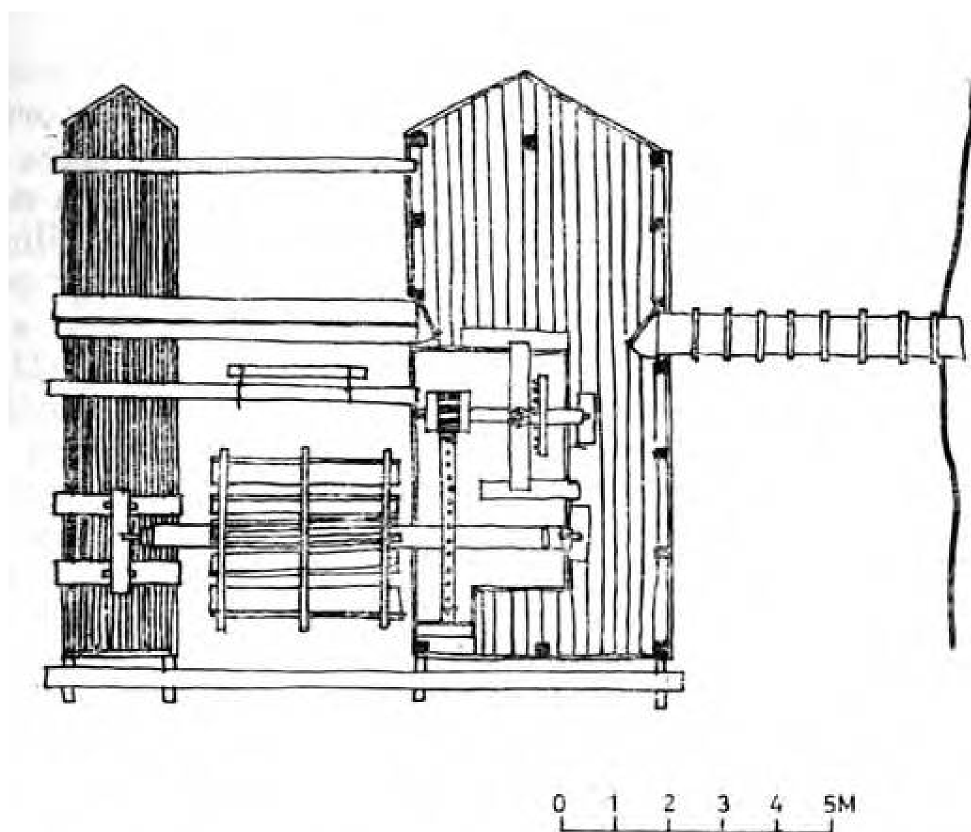

130. Moară de vînt cu pînze, pe soclu, din Curcani, Constanţa. Vedere.

131. Moară de vînt căciulată din Beştepe, Tulcea. Plan.

132. Moară plutitoare din Lucăcești, Maramureș. Plan.

133. Moară plutitoare din Lucăcești. Vedere.

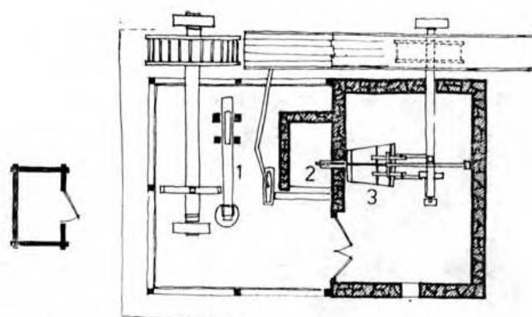
134. Moară cu „dube" din Finațe, Bihor. Vedere.

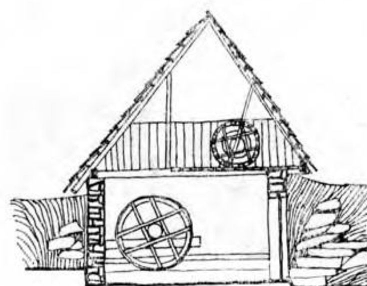
135. Piuă din Tălmăcel, Sibiu. Vedere.

137. Piuă cu batere orizontală din Prigor, Caraş-Severin. Vedere.

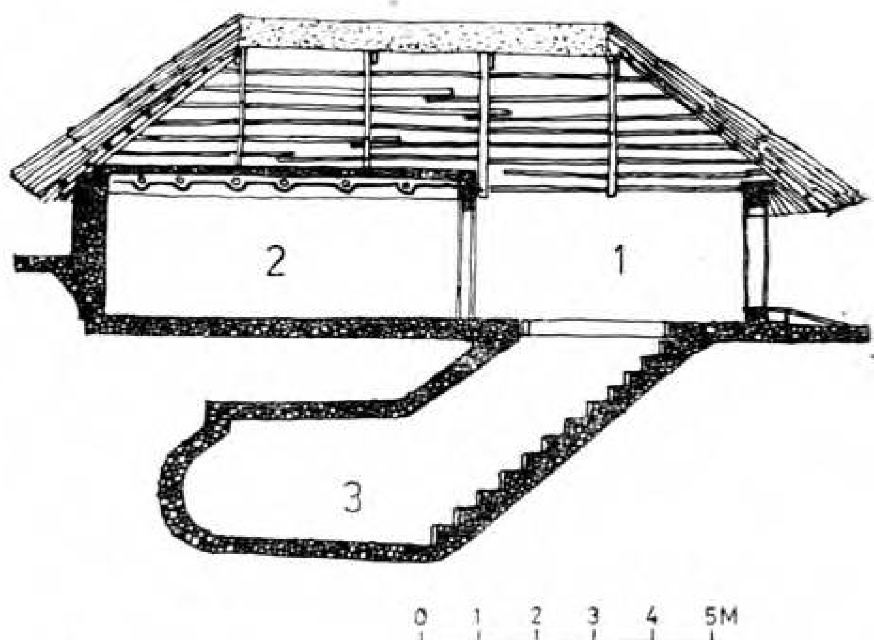

136. Fierărie din Rimetea, Alba. Plan.

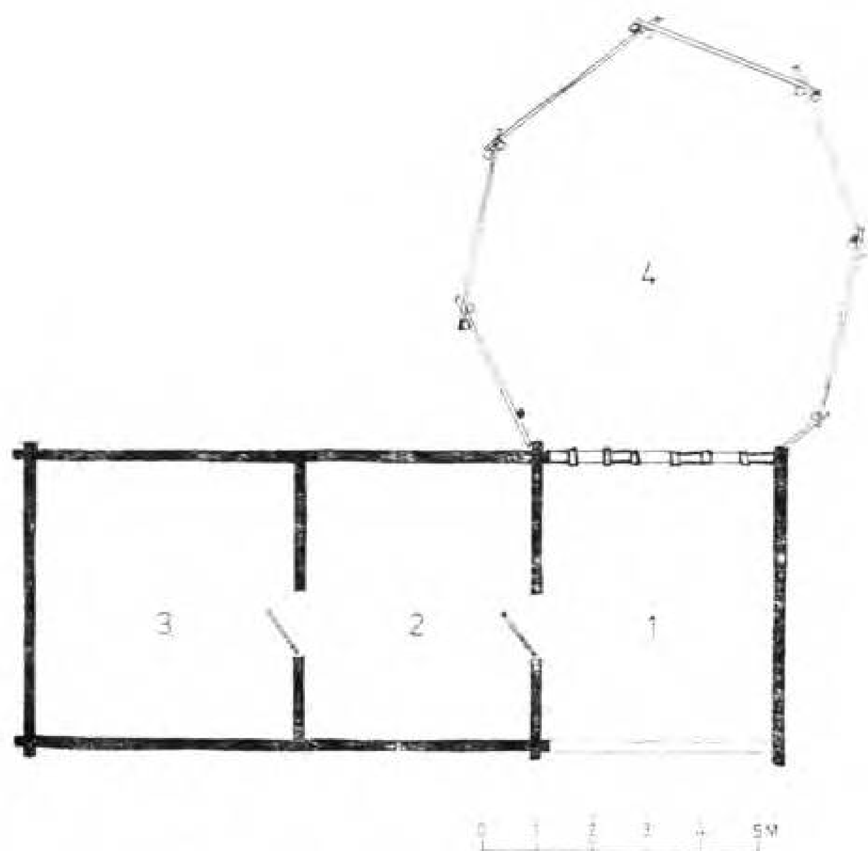

138. Dirstă cu val din Româneşti, Vrancea. Secţiune.

139. Cramă din Bălănești, Gorj. Vedere.

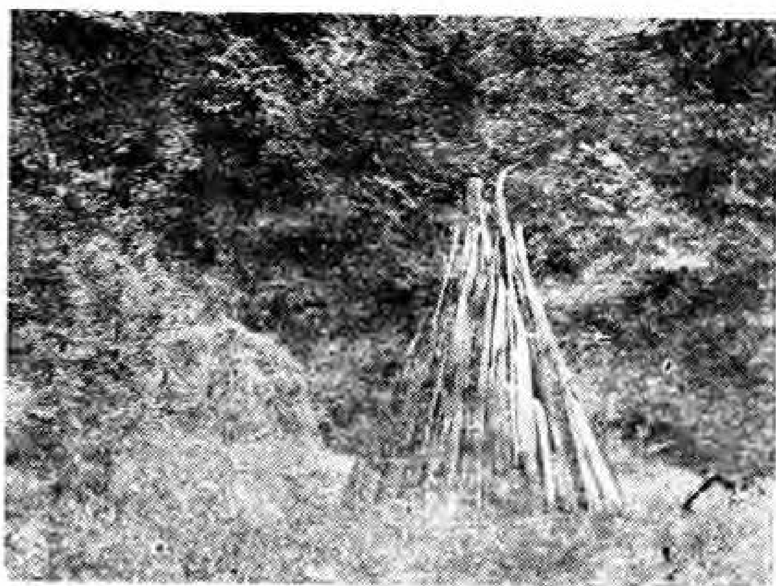

140. Cramă de vie din Corni, Vaslui. Secțiune :
1 — hora ; 2 — crama ; 3 — hruba (beci).

141. Stîna din Colții Giuvalei, Rucăr. Plan :
1 — comarnic ; *2* — fierbătoare ; *3* — celar ; *4* — strunga.

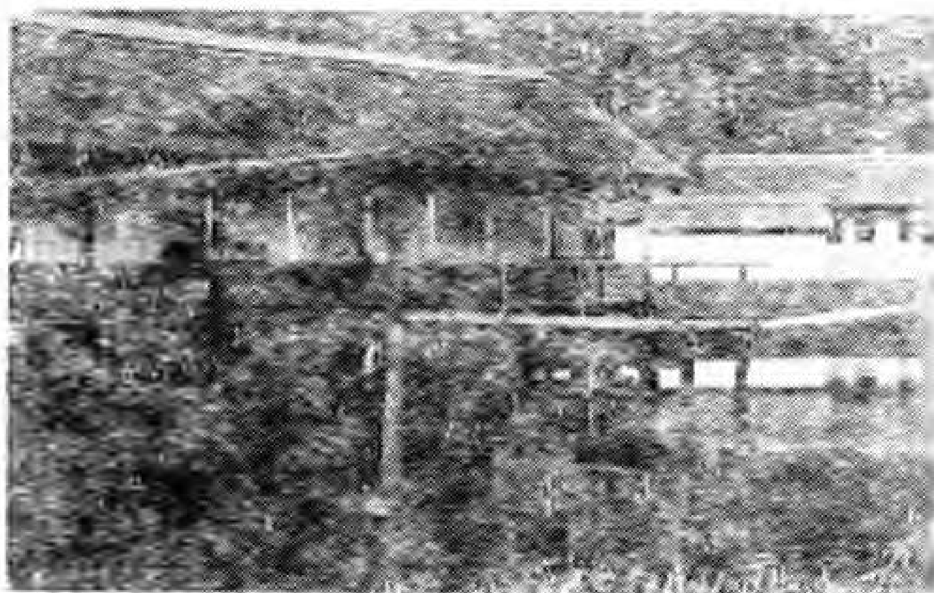
142. Adăpost în zona fînațelor din Sătic, Rucăr. Vedere.

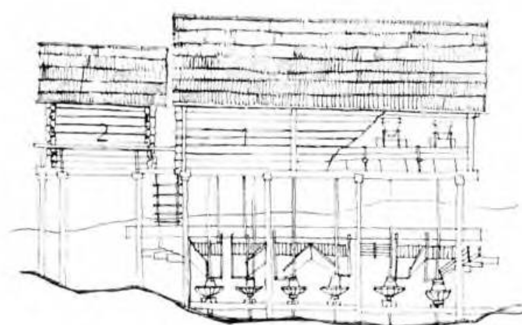
143. Surlă din Sătic. Vedere.

144. Pivniță cu conac din dealul Glodenilor, Gorj. Vedere (după arh. Andrei Pănoiu).

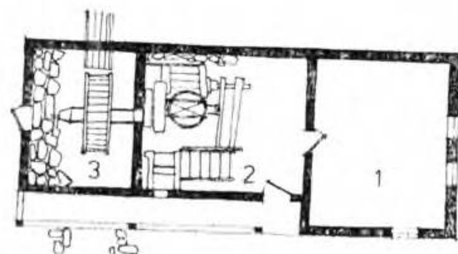
145. Cherhana din Mahmudia, Tulcea. Vedere.

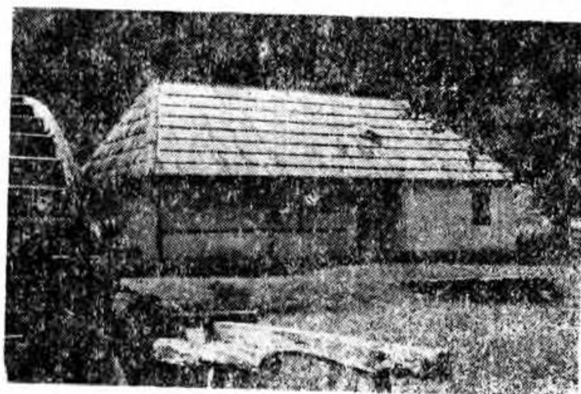
146. Moară cu şase ciuturi din Galeşoaia, Gorj. Secţiune :
1 — moară ; *2* — conac.

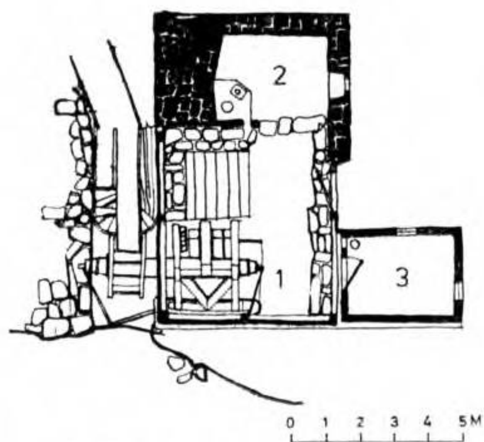

147. Moara din Galeşoaia. Vedere.

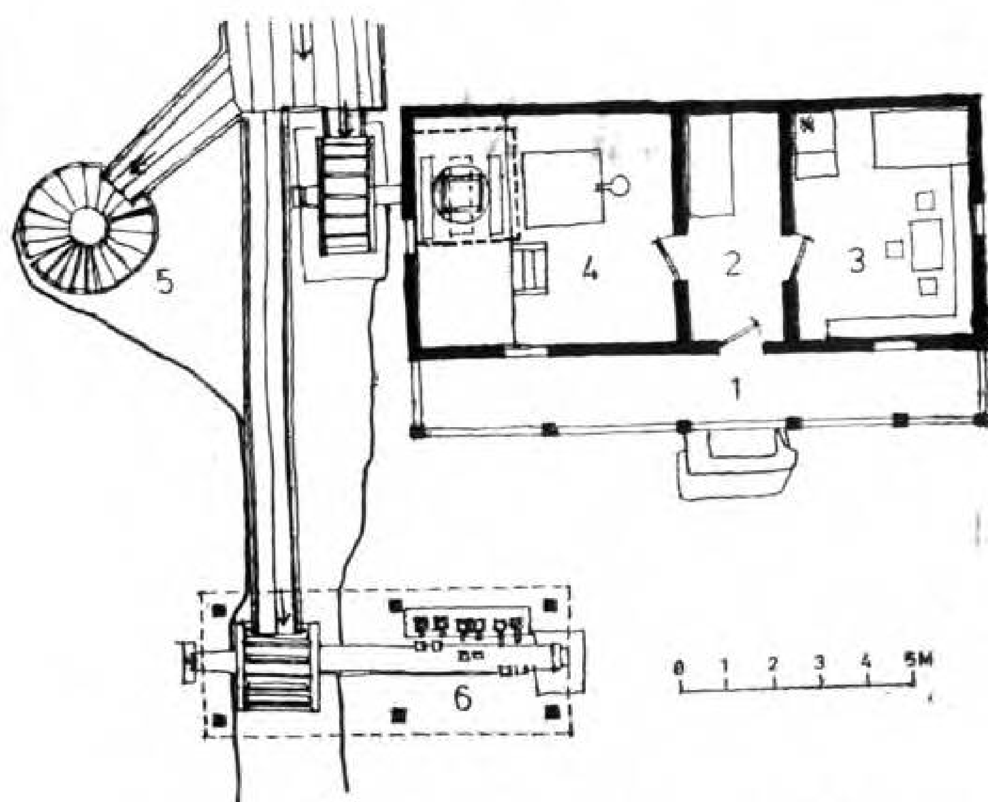

148. Moară din Orşova, Mureş. Plan :
1 — casa morarului ; *2* — moara ; *3* — casa roţii.

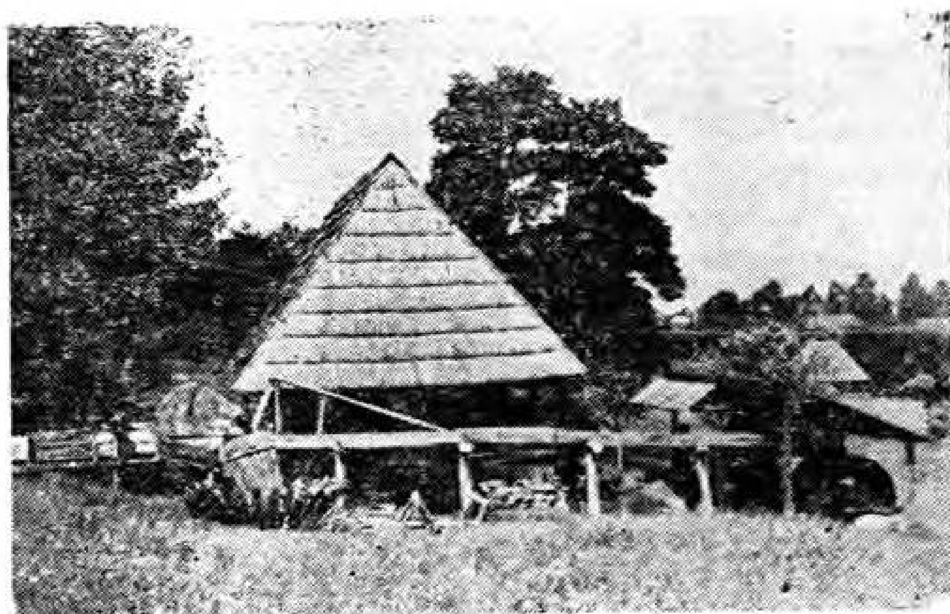

150. Piuă din Rod, Sibiu. Plan :
1 — casa pivei ; *2* — căsuţa veche ;
3 — căsuţa nouă.

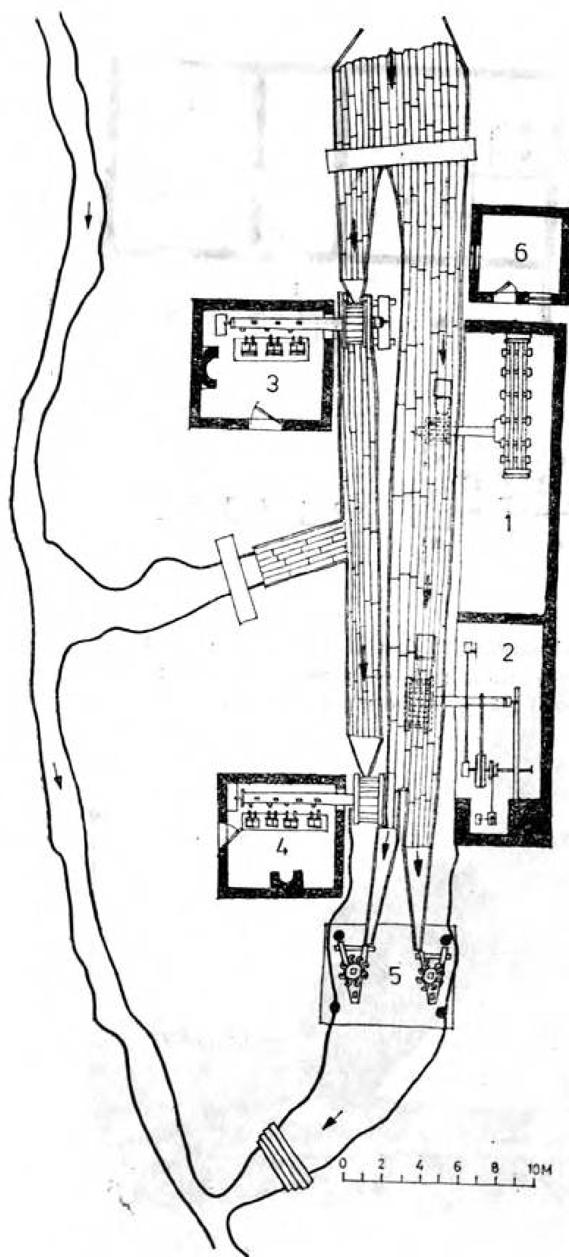
149. Moara din Orşova. Vedere.

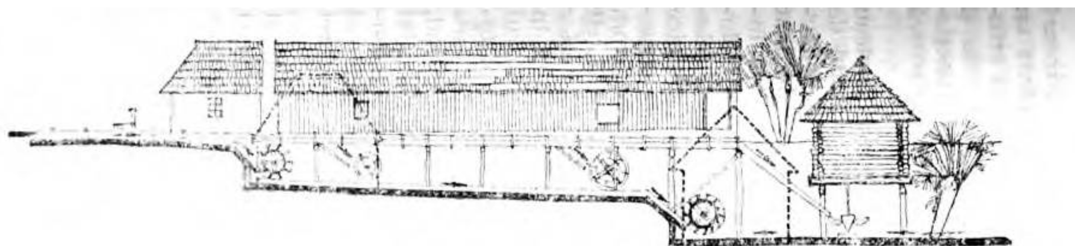

151. Complex meșteșugăresc din Hărnicești. Plan : 1 — pridvor ; 2 — tindă ; 3 — casa morarului ; 4 — casa morii ; 5 — viltoare ; 6 — piuă.

152. Complex meșteșugăresc din Hărnicești. Vedere.

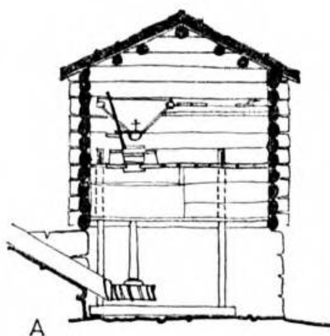

153. Complex meșteșugăresc din Polovragi, Gorj. Plan :
1 — joagăr ; 2 — circular ; 3, 4 — pive ; 5 — moară cu două ciuturi ; 6 — adăpost.

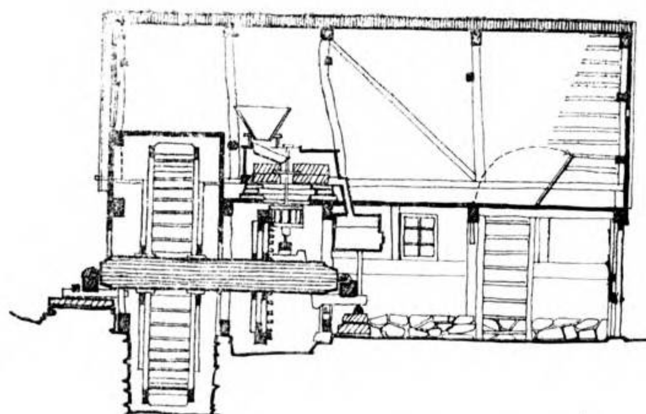

154. Complex meşteşugăresc din Polovragi. Secţiune.

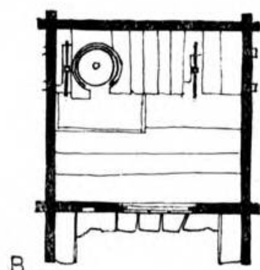

155. Complex meşteşugăresc din Polovragi. Vedere.

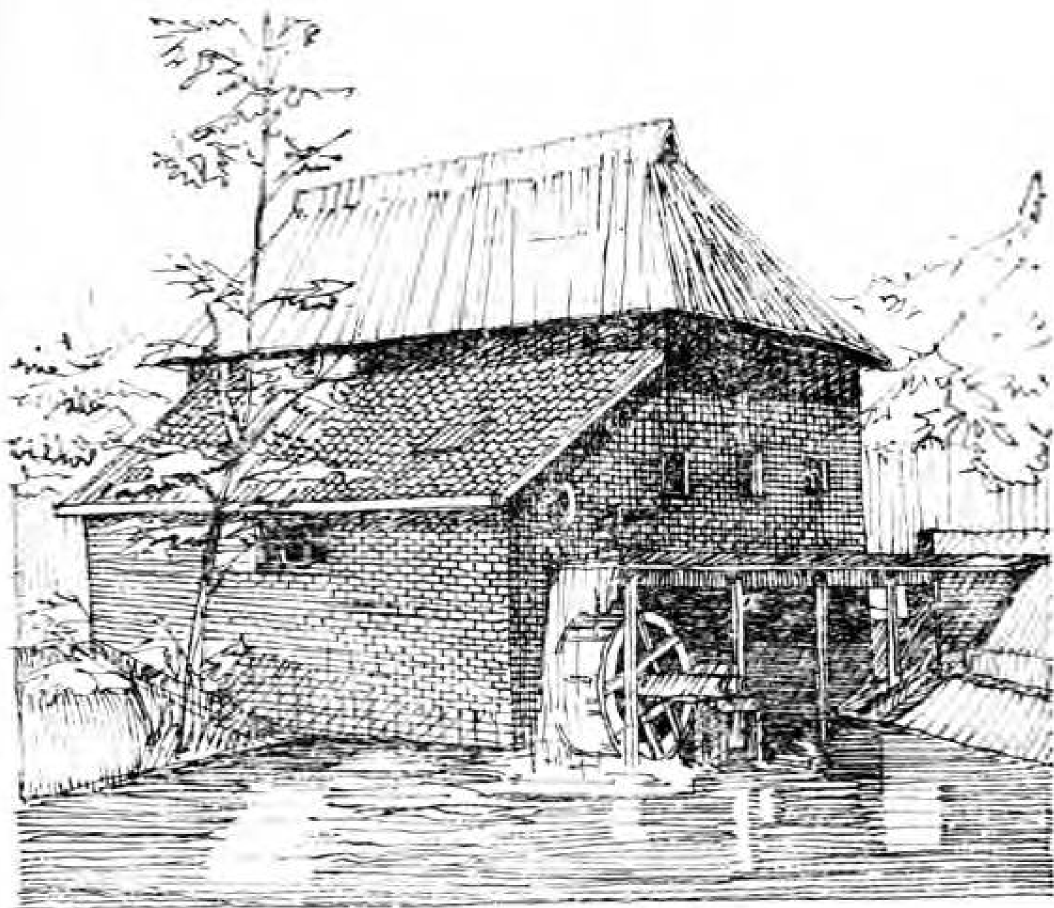

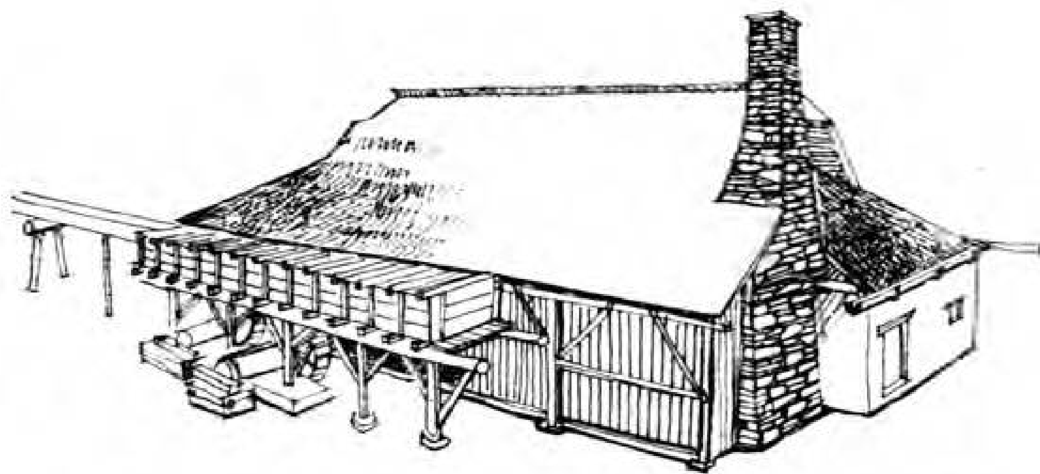
158. Moara din Padersker, Bornholm, Danemarca. Secţinue

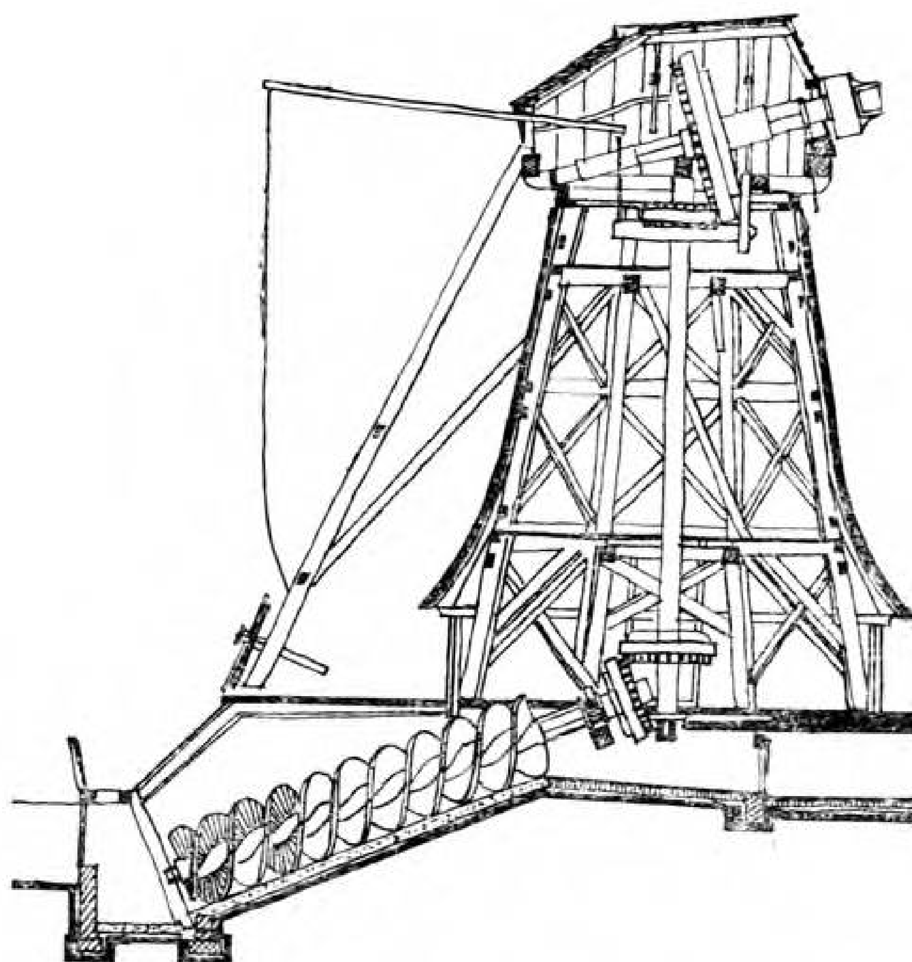

157. Moară din Björnstad, Vaagaa, Norvegia :
A — secţiune ; *B* — plan.

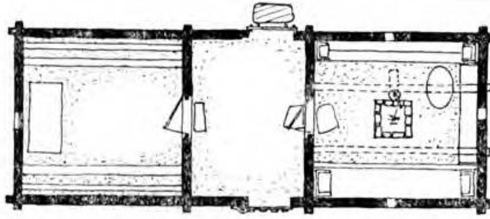
159. Moară pentru hîrtie din Veluwe, Olanda. Vedere.

160. Fierăria din Muran, regiunea Vienei, Austria. Vedere.

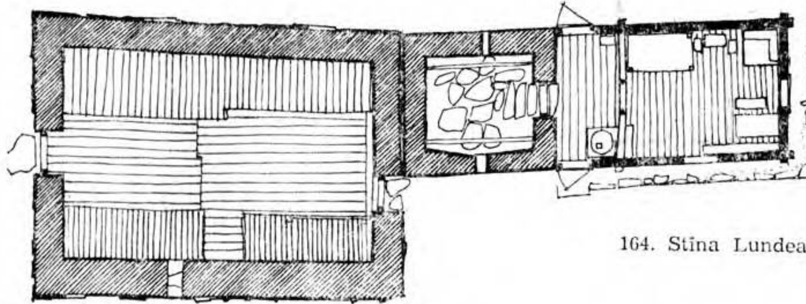
161. Moară de vînt pentru drenaj din Noordlaren, Olanda. Secţiune.

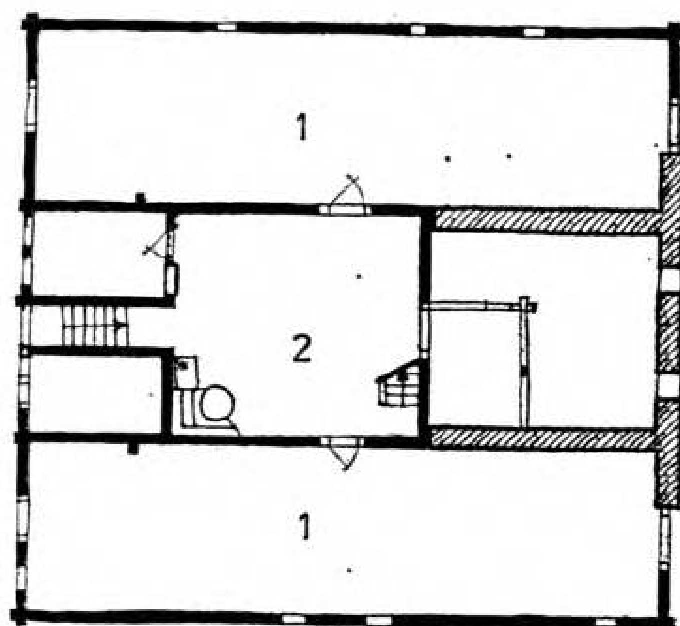
162. Stîna Kleivalm, Vaagaa, Norvegia. Plan.

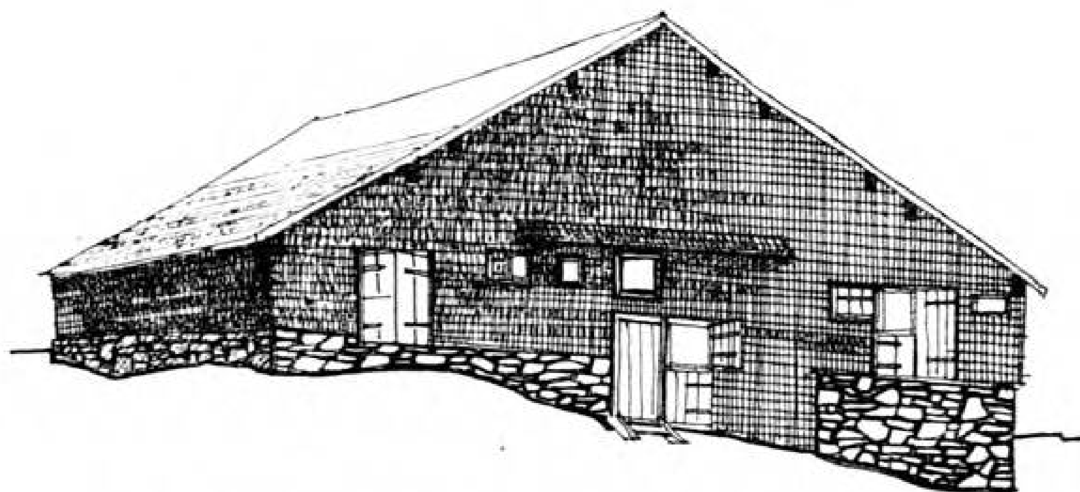
163. Stîna Limneralm, Jhonsbach, Austria. Vedere.

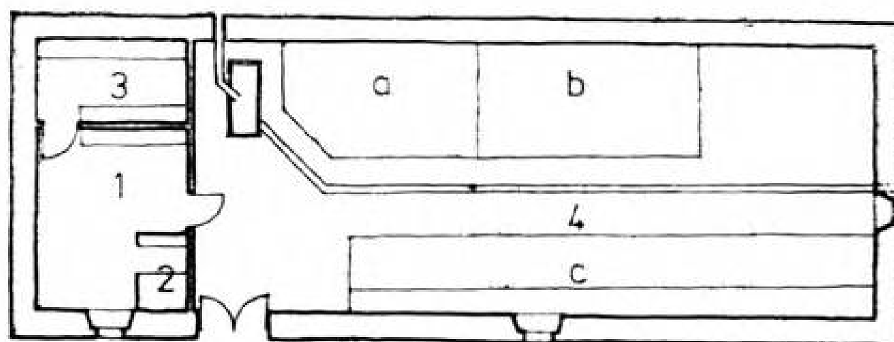
164. Stîna Lundealm, Ringebu, Norvegia. Plan.

165. Gospodărie de vară din Bregenzerwald. Alpii Austrieci. Plan : 1 — grajduri ; 2 — lăptărie.

166. Gospodărie de vară din Bregenzerwald. Vedere.

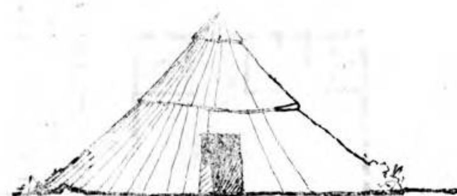

167. Stîna din Champlose, Lyonnais, Franța. Planul primului nivel :

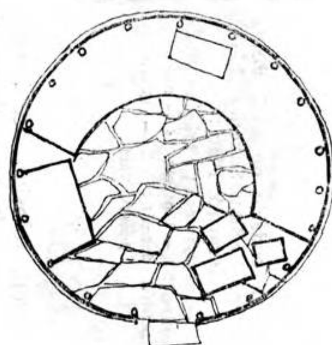
1 — sala comună ; *2* — nișă pentru dormit ; *3* — beci ; *4* — grajd : *a* — porci ; *b* — oi ; *c* — vaci.

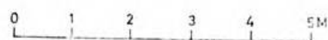
168. Gospodărie de vară din Astrup, Vechta, Saxonia Inferioară. Plan :

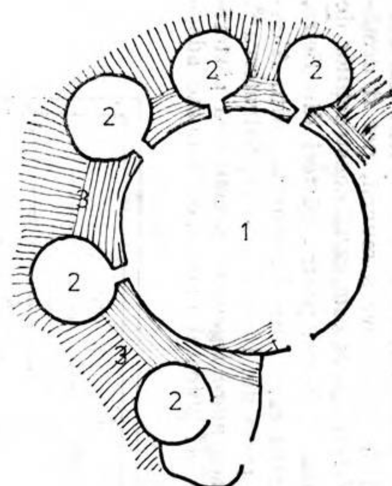
1 — degajament ; *2* — locul vetrei ; *3* — lăptăria ; *4* — nișe pentru dormit ; *5* — grajd pentru vaci.

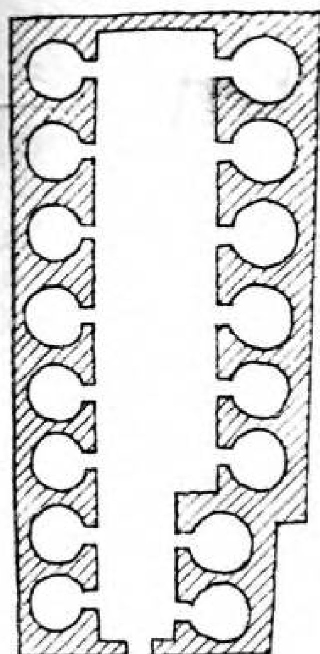

170. Adăpost pentru capre în Juromenha, Alto Alentejo, Portugalia. Plan :
1 — ocol ; *2* — adăpost ; *3* — umbrar.

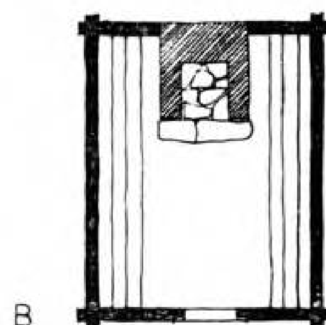
169. Adăpost pentru păstori din Beiră, Marvão, Portugalia :
A — fațadă ; *B* — plan.

0 1 2 3 4 5 M

171. Adăpost pentru porci în Idanha a Nova, Salvaterra, Portugalia. Plan.

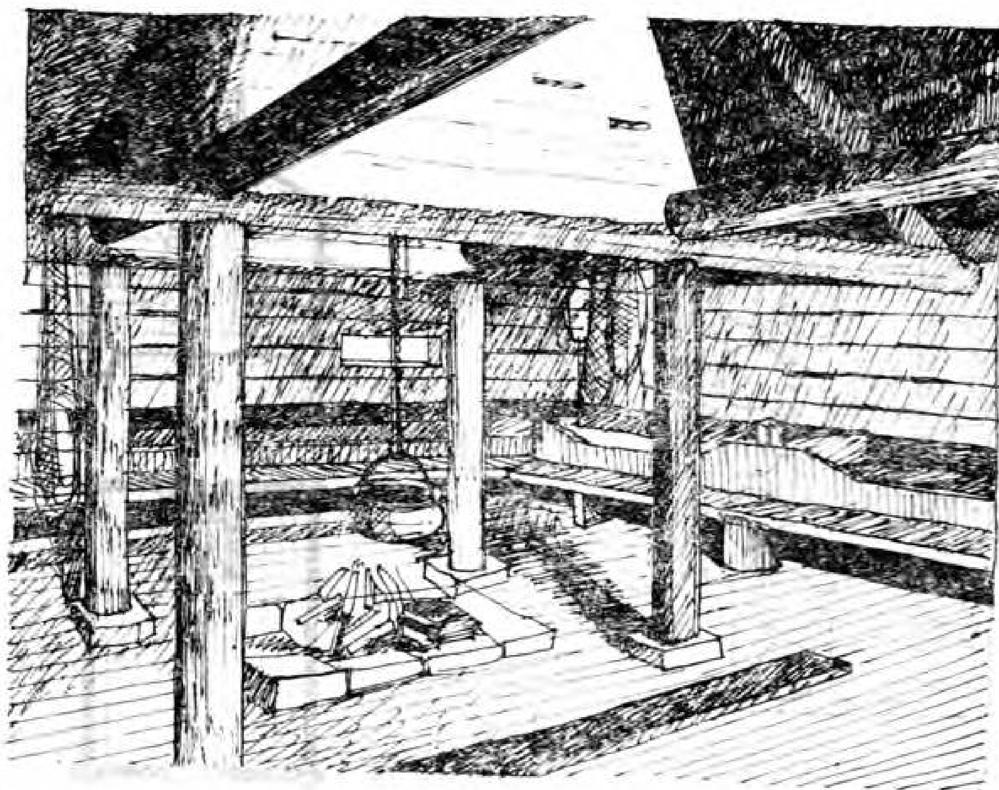

173. Cabană de vînătoare din Faaberg, Norvegia :
A — secțiune ; *B* — plan.

172. Adăpost pastoral din Sernancelha, Mangualde, Portugalia. Vedere.

174. Adăpost comun pentru pescari din Faaberg, Norvegia. Vedere interioară.

175. Cabane individuale de pescari din Nymindegab, Lønne, Danemarca. Vedere.